

Bedrijfseffectentoeets CSDDD

De regeldrukeffecten, markteffecten en innovatie-effecten voor het bedrijfsleven als gevolg van de Corporate Sustainability Due Diligence Directive (CSDDD)

Versie: v1.0
Datum: 14-11-2024

Sira Consulting

Bedrijfseffectentoeets CSDDD

De regeldrukeffecten, markteffecten en innovatie-effecten voor het bedrijfsleven als gevolg van de Corporate Sustainability Due Diligence Directive (CSDDD)

Versie: v1.0
Datum: 14-11-2024

Sira Consulting

Bedrijfseffectentoets CSDDD

De regeldrukeffecten, markteffecten en innovatie-effecten voor het bedrijfsleven als gevolg van de Corporate Sustainability Due Diligence Directive (CSDDD)

Onderzoek uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van Buitenlandse Zaken

Sira Consulting

14-11-2024

Auteurs

Peter Bex

Joey van den Hurk

Marieke Vollebregt

Jeanine Oude Elferink

Jeroen Mook

Sira Consulting B.V. is inhoudelijk verantwoordelijk voor deze rapportage. De in deze rapportage opgenomen teksten en onderzoeksresultaten mogen uitsluitend worden gebruikt als toelichting of ondersteuning in artikelen, scripties en boeken mits de bron duidelijk wordt vermeld. Vermenigvuldiging en/of openbaarmaking in welke vorm ook, is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van Sira Consulting B.V. Sira Consulting B.V. aanvaardt geen aansprakelijkheid voor drukfouten en/of andere onvolkomenheden.

Inhoud

	Managementsamenvatting	5
	Executive Summary	8
1	Inleiding	11
1.1	Achtergrond	11
1.2	Onderzoeksdoelstelling	11
1.3	Leeswijzer	11
2	Over het onderzoek	12
2.1	Uitgangspunten	12
2.2	Onderzoekspopulatie en -steekproef	14
2.3	Onderzoekverantwoording	16
3	De CSDDD	17
3.1	Verplichtingen - Gepaste Zorgvuldigheid (Due Diligence)	18
3.2	Verplichtingen - Klimaat-transitieplan	19
3.3	Overige bepalingen - Wettelijke aansprakelijkheid	19
4	Directe regeldruk	21
4.1	Regeldrukkosten (P)	21
4.2	Omvang doelgroep (Q)	31
4.3	Directe regeldrukkosten (PxQ)	39
5	Indirecte effecten	41
5.1	Indirecte effecten CSDDD	41
5.2	Risico's voor het mkb	41
5.3	Beschermende en ondersteunende maatregelen	43
6	Markteffecten en innovatie-effecten	46
6.1	Markteffecten	46
6.2	Innovatie-effecten	48
6.3	Overige bedrijfseffecten	49
7	Conclusies en aanbevelingen	50
7.1	Conclusies	50
7.2	Aanbevelingen	54
8	Bijlagen	55
8.1	Geraadpleegde literatuur	55
8.2	Over gepaste zorgvuldigheid (Due Diligence)	56

Managementsamenvatting

Achtergrond

Op 25 juli 2024 is de EU-richtlijn over gepaste zorgvuldigheid in het bedrijfsleven op het gebied van duurzaamheid in werking getreden. De 'Corporate Sustainability Due Diligence Directive' (CSDDD) is bedoeld om internationaal maatschappelijk verantwoord ondernemen te bevorderen in de activiteiten van bedrijven en in hun wereldwijde waardeketens. De richtlijn verplicht grote ondernemingen om de negatieve gevolgen van hun bedrijfsactiviteiten voor mensenrechten en milieu te identificeren en waar nodig aan te pakken, zowel binnen als buiten Europa. De lidstaten van de EU moeten de CSDDD uiterlijk 26 juli 2026 hebben omgezet in nationaal recht. De richtlijn wordt hiermee ook van toepassing op het Nederlandse bedrijfsleven. Het doelbereik van de CSDDD zal gefaseerd worden uitgebreid totdat deze (vanaf 2029) alle grote ondernemingen omvat met meer dan 1.000 werknemers die gelijktijdig een wereldwijde jaaromzet van meer dan 450 miljoen euro realiseren. Voor alle nieuwe regelgeving geldt dat de gevolgen hiervan moeten worden bepaald op basis van het Beleidskompas, waar de bedrijfseffectentoets (BET) onderdeel van is. In dit bedrijfseffectenrapport gaan we in op de directe regeldrukgevolgen voor grote ondernemingen, de indirecte effecten, de effecten op innovatie, overige markteffecten en de mkb-toets.

Nieuwe regeldrukkosten voor grote ondernemingen binnen het doelbereik van de CSDDD

- De nieuwe regeldrukkosten (P^2) van een gemiddelde grote onderneming in Nederland worden geraamd op € 29.760,- eenmalige regeldrukkosten en € 273.460,- structurele regeldrukkosten per jaar. Het gaat jaarlijks om ongeveer 8.000 uur en om dit in te vullen zijn ca. 4-5 fte nodig.
- Organisatorisch kan dit er in een grote onderneming als volgt uitzien: Een lid van het managementteam heeft het onderwerp CSR of duurzaamheid in zijn of haar takenpakket zitten. Een duurzaamheidsteam rapporteert naar deze manager. Dit team wordt aangestuurd door een CSR-specialist. In het team werken tenminste één specialist milieu/environment en één specialist mensenrechten. Het team wordt ondersteund door een assistent. De teamleden onderhouden nauwe contacten met sleutelmedewerkers binnen de eigen organisatie, in ieder geval de inkoopafdeling en de juridische afdeling, en met externen (agentschappen, samenwerkingsverbanden, auditeurs, e.d.).

De totale eenmalige en structurele nieuwe regeldrukkosten

De CSDDD wordt gefaseerd ingevoerd waarbij ieder jaar meer ondernemingen onder het toepassingsbereik vallen. In 2027 gaat het om 129 grote ondernemingen, in 2028 gaat het om 220 grote ondernemingen (91 meer), en in 2029 gaat het om 475 grote ondernemingen (255 meer). Een overzicht van de ontwikkeling van de regeldrukkosten bij een gefaseerde invoer is opgenomen in tabel A.¹

Tabel A. Ontwikkeling regeldrukkosten bij gefaseerde invoering

Jaar	Type kosten	P ¹	Q	P ¹ ×Q	Bedrijfseigen	Nieuwe regeldruk
2027	Eenmalig	€ 50.440	129	€ 6.506.760	€ 2.667.720	€ 3.839.040
	Structureel	€ 463.400	129	€ 59.778.600	€ 24.509.226	€ 35.276.340
2028	Eenmalig	€ 50.440	91	€ 4.590.040	€ 1.881.880	€ 2.708.160
	Structureel	€ 463.400	220	€ 101.948.000	€ 41.798.680	€ 60.149.320
2029	Eenmalig	€ 50.440	255	€ 12.862.200	€ 5.273.400	€ 7.588.800
	Structureel	€ 463.400	475	€ 220.115.000	€ 90.247.150	€ 129.876.850

- De totale geraamde structurele kosten *vanaf* 2029 voor grote ondernemingen bedragen € 220 miljoen per jaar waarvan € 130 miljoen nieuwe regeldrukkosten en € 90 miljoen bedrijfseigen kosten.

¹ Als invoering niet gefaseerd maar in één keer in 2029 zou plaatsvinden dan bedragen de *eenmalige* regeldrukkosten ca. € 24 miljoen waarvan € 14 miljoen nieuwe regeldrukkosten en € 10 miljoen bedrijfseigen kosten..

Kanttekeningen bij de regeldrukkosten

Het is belangrijk om erop te wijzen dat:

- De kosten die door het bedrijfsleven worden gedragen anders (mogelijk) moeten worden gedragen door werknemers, de samenleving of het milieu. Kortom, het inzetten van capaciteit voor gepaste zorgvuldigheid voorkomt nadelige gevolgen en kosten voor werknemers, de samenleving en het milieu, vaak in landen buiten Nederland of de EU.
- Er aanzienlijke voordelen zijn voor bedrijven die op een verantwoorde manier internationaal handeldrijven. Deze ondernemingen zijn aantrekkelijke werkgevers, verkrijgen toegang tot kapitaal, beschikken over robuuste toeleveranciersketens en genieten van een goede reputatie en goodwill.
- Bedrijven die in de afgelopen jaren uit intrinsieke motivatie zijn gestart met het proces van gepaste zorgvuldigheid hebben nu een hoger volwassenheidsniveau en ondervinden aanzienlijk minder regeldruk dan bedrijven die nog niet met het proces zijn gestart. We kunnen daarom stellen dat de CSDDD maatschappelijk verantwoord gedrag beloont.
- Het continue verbeterproces dat inherent is aan het proces van gepaste zorgvuldigheid maakt dat veel kosten structureel zijn of in ieder geval met enige regelmaat herhaald moeten worden. Dit is in lijn met het economische model van die bedrijven die voortdurend op zoek zijn naar nieuwe markten, nieuwe inkooplanden of nieuwe leveranciers. Bedrijven waarvan de bedrijfsactiviteiten gelokaliseerd zijn (bijv. voornamelijk actief in Nederland of de EU), waarvan de toeleveringsketens kort zijn en de zakelijke relaties langdurig zijn, zullen met aanzienlijk minder regeldrukkosten te maken krijgen.
- De CSDDD benadrukt dat grote ondernemingen mogen samenwerken bijv. om risico's in beeld te brengen, bij het opstellen en uitvoeren van actieplannen, bij het inrichten van een effectief klachtenmechanisme, etc. Als alle mogelijkheden voor samenwerking worden benut dan nemen de regeldrukkosten af. Mogelijke kostenbesparingen zijn echter niet in de berekeningen opgenomen.

Indirecte effecten

De mogelijke indirecte effecten (ofwel: risico's) waar ondernemingen die niet onder het doelbereik van de CSDDD vallen, waaronder mkb'ers, mee te maken (kunnen) krijgen, zijn 1) ongepaste informatieverzoeken, en 2) onbetaalde of dubbele sociale audits (bijv. duurzaamheidskeurmerken), 3) oneerlijke contracten, 4) het niet krijgen van ondersteuning, en 5) onverantwoordelijke en overhaaste beëindiging van relaties.

Om de financiële en administratieve lasten voor mkb'ers te beperken zijn de volgende beschermende en ondersteunende maatregelen opgenomen in de CSDDD:

1. Grote ondernemingen moeten de meest ernstige en waarschijnlijke negatieve effecten eerst aanpakken, en moeten in die prioritering dus terughoudendheid betrachten ten aanzien van zakenpartners die zelf geen of weinig risico vertonen. Zij moeten, indien passend, rechtstreeks om informatie verzoeken *bij zakenpartners op het niveau in de keten waar deze risico's het grootst zijn*.
2. Grote ondernemingen kunnen als passende maatregel contractuele garanties verzoeken. Wanneer garanties van mkb'ers worden verkregen dan moeten de voorwaarden echter wel "*billijk, redelijk en niet-discriminerend*" zijn.
3. Grote ondernemingen moeten, zo nodig, "*gerichte en evenredige steun*" verlenen aan mkb'ers in de vorm van steun voor capaciteitsopbouw (bijvoorbeeld opleiding of verbetering van beheersystemen).
4. Grote ondernemingen moeten contractuele garanties vergezeld laten gaan van maatregelen om de naleving te controleren, bijvoorbeeld via verificatie door een onafhankelijke derde partij. De CSDDD verplicht grote ondernemingen om de kosten te betalen van deze verificaties.
5. Van de overheid wordt verwacht dat ze bedrijven ondersteunt bij implementatie van de CSDDD. De Europese Commissie zelf moet richtsnoeren uitvaardigen, standaarden opstellen (zoals vrijwillige modelcontractbepalingen) en portalen en een helpdesk opzetten om informatie te verspreiden.
6. Onder de mogelijke maatregelen die grote ondernemingen moeten nemen, kan ook vallen: het (tijdelijk) beëindigen van een zakelijke relatie. Dit wordt echter duidelijk weggezet als "*laatste redmiddel*" want daarmee verliest de onderneming haar invloed.

Tijdens het mkb-panel is vertegenwoordigers van 10 mkb-bedrijven gevraagd van welke maatregelen zij het meeste verwachten. Het meeste werd verwacht van de maatregel dat grote bedrijven de kosten moeten betalen van gevraagde externe verificaties (maatregel 4). Een andere maatregel waar deelnemers veel in zien, is de steun aan mkb'ers voor capaciteitsopbouw (maatregel 3). De deelnemers aan het mkb-panel gaven aan van de overheid (maatregel 5) vooral behoefte te hebben aan duidelijkheid (zie ook mkb-toets).

Markt- en innovatie-effecten

De CSDDD grijpt niet direct in op de werking van de markt, maar op individuele bedrijven. Dit kan overigens wel een indirect effect op de werking van de markt hebben.

Nagenoeg alle geïnterviewde ondernemingen zijn op dit moment al vrijwillig bezig met het in kaart brengen en verbeteren van de duurzaamheid in en van hun activiteitenketens. Dit geldt in ieder geval voor in-scope bedrijven, maar ook voor de kleinere bedrijven die zich in de activiteitenketen van een in-scope bedrijf bevinden. Argumenten die bedrijven vaak noemen voor het verbeteren van de duurzaamheid, zijn:

- Sluit aan bij de eigen waarden;
- Betere paraatheid tegen schokken (meer robuuste toeleveringsketens);
- Toenemende vraag naar duurzaamheid vanuit consumenten, werknemers en beleggers.

Deze bedrijven veranderen hun gedrag dus niet per se door de CSDDD, alhoewel veel van hen aangeven dat de CSDDD het tempo van de verandering versnelt en zorgt voor een rigoureuzere aanpak.

Het verplicht delen van informatie over hun duurzaamheidsprestaties en toeleveranciersketen, kan leiden tot meer transparantie in de markt. Verder zal de markt voor groene en duurzame producten naar verwachting groeien. Met de CSDDD moeten grote ondernemingen, waaronder levensmiddelenverwerkers en detailhandelaren, inkoopbeleid ontwikkelen en toepassen dat bijdraagt tot leefbare lonen en inkomens voor hun leveranciers. De CSDDD kan daardoor een positief effect hebben op de arbeidsomstandigheden en arbeidsvoorwaarden van werknemers in ontwikkelingslanden.

Nagenoeg alle geïnterviewde grote bedrijven geven expliciet aan dat zij in principe positief staan tegenover de CSDDD, omdat het vastleggen in wetgeving zorgt voor een gelijk speelveld tussen bedrijven binnen een land, en binnen de EU. Dit wel op voorwaarde dat de richtlijn uniform wordt geïmplementeerd in de nationale regelgeving van lidstaten en de rol van de toezichthouder op een vergelijkbare wijze wordt ingevuld. De CSDDD kan een voordeel zijn voor bedrijven die deze richting al op bewogen. Het belooft in feite het verantwoordelijke gedrag van bedrijven die al jaren werken conform de OESO-richtlijnen en de UN Guiding Principles on Business and Human Rights en verhoogt de lat voor concurrenten die dit niet doen.

Ondernemingen dringen er wel op aan om naar alignment te streven tussen regio's als de EU, VS en Azië.

Mkb-toets

Uit het mkb-panel kwam naar voren dat veel mkb'ers in principe positief staan ten opzichte van de CSDDD. Ook werd duidelijk dat veel van hen al te maken hebben met informatieverzoeken van grote ondernemingen. Zij maken zich wel zorgen om de werkbaarheid van deze verzoeken, met name omdat deze (nog te) vaak generiek (d.w.z. niet gericht en ter zake doende) of disproportioneel zijn.

De deelnemers aan het panel gaven aan vooral behoefte te hebben aan duidelijkheid, in de vorm van richtsnoeren, standaarden, informatiepunten en een helpdesk. Ook hoopten zij dat de verantwoordelijkheid voor de verplichtingen van de CSDDD primair bij grote ondernemingen zou komen te liggen, en dat deze bedrijven hun (mede)verantwoordelijkheid zouden nemen in de kosten die het mkb moet maken om aan hun verzoeken te voldoen.

Executive Summary

Background

On 25 July 2024, the EU Corporate Due Diligence Directive on sustainability entered into force. The Corporate Sustainability Due Diligence Directive (CSDDD) aims to promote international corporate social responsibility in the operations of companies and in their global value chains. The directive requires large companies to identify and, where necessary, address the negative impacts of their business activities on human rights and the environment, both inside and outside Europe. EU Member States must transpose the CSDDD into national law by 26 July 2026. As a result, the directive will also apply to the Dutch business community. The target scope of the CSDDD will be expanded in phases until it includes (from 2029) all large companies with more than 1,000 employees who simultaneously achieve a global annual turnover of more than 450 million euros. For all new regulations in the Netherlands, the consequences and effects must be determined on the basis of the Policy Compass, of which a business impact assessment is a part. In this business impact assessment report, we discuss the direct regulatory burden for large companies, the indirect effects, the effects on innovation, other market effects and the SME test.

New regulatory costs for large enterprises within the scope of the CSDDD

- The new regulatory burden (P) of an average large company in the Netherlands is estimated at €29,760 one-off regulatory costs and €273,460 structural regulatory costs per year. This involves approximately 8,000 hours annually and approximately 4-5 FTEs are needed to achieve this.
- Organizationally, in a large company, this might look like this: A member of the management team has the topic of CSR or sustainability in his or her portfolio. A sustainability team reports to this manager. This team is managed by a CSR specialist. The team includes at least one environmental specialist and one human rights specialist. The team is supported by an assistant. The team members maintain close contact with key employees within their own organization, at least the purchasing department and the legal department, and with external parties (agencies, partnerships, auditors, etc.).

The total new one-off and structural regulatory costs

The CSDDD will be introduced in phases, with more companies falling within its scope each year. In 2027, there will be 129 large companies, in 2028 there will be 220 large companies (91 more), and in 2029 it will be 475 large companies (255 more). An overview of the evolution of regulatory costs in the case of a phased introduction is provided in Table A.²

Table A. Development of regulatory costs in phased introduction

Year	Type of costs	P ¹	Q	P ¹ ×Q	Business-as-usual costs	New regulatory burden
2027	One-off	€ 50,440	129	€ 6,506,760	€ 2,667,720	€ 3,839,040
	Structural	€ 463,400	129	€ 59,778,600	€ 24,509,226	€ 35,276,340
2028	One-off	€ 50,440	91	€ 4,590,040	€ 1,881,880	€ 2,708,160
	Structural	€ 463,400	220	€ 101,948,000	€ 41,798,680	€ 60,149,320
2029	One-off	€ 50,440	255	€ 12,862,200	€ 5,273,400	€ 7,588,800
	Structural	€ 463,400	475	€ 220,115,000	€ 90,247,150	€ 129,876,850

- The total estimated structural costs *from* 2029 onwards for large companies amount to €220 million per year, of which €130 million are new regulatory costs and €90 million are company-owned costs.

² If implementation were to take place in 2029 instead of in phases, the *one-off* regulatory burden would amount to approx. € 24 million, of which €14 million was new regulatory costs and €10 million were company-owned costs.

Comments on regulatory costs

It is important to point out that:

- The costs that are borne by industry must otherwise (possibly be borne by employees, society or the environment. In short, deploying capacity for due diligence prevents adverse consequences and costs for employees, society and the environment, often in countries outside the Netherlands or the EU.
- There are significant benefits for companies that trade internationally in a responsible manner. These companies are attractive employers, have access to capital, have robust supply chains and enjoy a good reputation and goodwill.
- Companies that have started the due diligence process in recent years out of intrinsic motivation now have a higher level of maturity and experience significantly less regulatory pressure than companies that have not yet started the process. We can therefore say that the CSDDD rewards socially responsible behaviour.
- The continuous improvement process that is inherent to the due diligence process means that many costs are structural or at least have to be repeated with some regularity. This is in line with the economic model of those companies that are constantly looking for new markets, new sourcing countries or new suppliers. Companies whose business activities are localised (e.g. mainly active in the Netherlands or the EU), whose supply chains are short and business relationships are long-term, will face significantly lower regulatory costs.
- The CSDDD emphasizes that large companies are allowed to work together, e.g. to identify risks, to draw up and implement action plans, to set up an effective complaints mechanism, etc. If all opportunities for cooperation are fully exploited, the regulatory burden could be reduced significantly. However, potential cost savings have not been included in the calculations in this report.

Indirect effects

The possible indirect effects (i.e. risks) that companies that do not fall within the scope of the CSDDD, including SMEs, are (1) inappropriate requests for information, and (2) unpaid or duplicate social audits (e.g. sustainability labels), 3) unfair contracts, (4) failure to receive support, and (5) irresponsible and hasty termination of relationships.

In order to reduce the financial and administrative burden on SMEs, the following protective and support measures are included in the CSDDD:

1. Large companies should address the most serious and likely adverse impacts first, and should therefore exercise restraint in prioritising business partners who themselves present little or no risk. They should, where appropriate, request information directly *from business partners at the level of the chain where these risks are greatest*.
2. Large companies may request contractual guarantees as an appropriate measure. However, when guarantees are obtained from SMEs, the terms and conditions must be *'fair, reasonable and non-discriminatory'*.
3. Large companies should, where appropriate, provide *"targeted and proportionate support"* to SMEs in the form of support for capacity building (e.g. training or improvement of management systems).
4. Large companies must accompany contractual guarantees with measures to verify compliance, for example through verification by an independent third party. The CSDDD obliges large companies to pay the costs of these verifications.
5. The government is expected to support companies in implementing the CSDDD. The European Commission itself should issue guidelines, develop standards (such as voluntary standard contractual clauses) and set up portals and a helpdesk to disseminate information.
6. The possible measures that large companies must take may also include: the (temporary) termination of a business relationship. However, this is clearly labelled as a *"last resort"* because it means that the company loses its influence.

During an SME panel, representatives of 10 SMEs were asked which measures they expect the most from. Participants had the highest expectations of the measure that large companies should have to pay the costs of requested external verifications (measure 4). Another measure that participants have high hopes for is the support to SMEs for capacity building (measure 3). The participants in the SME panel indicated that the government (measure 5) mainly needed to provide clarity (see also SME test below).

Market and innovation effects

The CSDDD does not intervene directly in the functioning of the market, but in individual companies. However, this may have an indirect effect on the functioning of the market.

Almost all of the companies interviewed are already voluntarily mapping and improving the sustainability in and across their business chains. This applies at least to in-scope companies, but also to the smaller companies that are in the business chain of an in-scope company. The reasons that companies often give for improving sustainability are:

- Alignment with your own values;
- Better preparedness against shocks (i.e. more robust supply chains);
- Increasing demand for sustainability from consumers, employees and investors.

These companies do not necessarily change their behaviour because of the CSDDD, although many of them report that the CSDDD accelerates the pace of change and the rigorousness of their approach.

Mandatory sharing of information by businesses about their sustainability performance and supply chain can lead to more transparency in the market. Furthermore, the market for green and sustainable products is expected to grow. With the CSDDD, large companies, including food processors and retailers, must develop and implement procurement policies that contribute to living wages and incomes for their suppliers. As a result, the CSDDD can have a positive effect on the working conditions and working conditions of workers in developing countries.

Almost all of the large companies interviewed explicitly indicate that they are in principle positive about the CSDDD, because it ensures a level playing field between companies within a country and within the EU. Of course this is on condition that the directive is implemented uniformly in the national legislation of Member States and that the role of inspectorates is fulfilled in a similar way. The CSDDD can be an advantage for companies that have already moved in this direction. It effectively rewards the responsible behaviour of companies that have been operating for years in accordance with the OECD guidelines and the UN Guiding Principles on Business and Human Rights and raises the bar for competitors who do not.

However, companies are urging to strive for alignment between regions such as the EU, the US and Asia.

SME test

The SME panel showed that many SMEs are in principle positive about the CSDDD. It also became clear that many of them are already dealing with information requests from large companies. However, they are concerned about the workability of these requests, in particular because information requests are (still) often generic (i.e. not targeted and relevant) or disproportionate.

The participants in the panel indicated that they particularly needed clarity, in the form of guidelines, standards, information points and a helpdesk. They also hoped that the responsibility for the obligations of the CSDDD would lie primarily with large companies, and that these companies would take their (partial) responsibility for the costs that SMEs have to incur in order to comply with their requests.

1 Inleiding

1.1 Achtergrond

In februari 2022 publiceerde de Europese Commissie het voorstel om een brede due diligence verplichting vast te leggen in een Europese richtlijn, de Corporate Sustainability Due Diligence Directive (CSDDD).

Het voornaamste doel van de CSDDD is ervoor te zorgen dat zeer grote ondernemingen (potentiële) nadelige gevolgen van hun activiteiten op mensenrechten en milieu zoveel mogelijk voorkomen, beperken of beëindigen. Het onderhandelingstraject resulteerde in een finale tekst die op 24 april jl. door het Europees Parlement en op 24 mei jl. door de Raad werd aangenomen. Na publicatie in het EU Publicatieblad trad de CSDDD op 25 juli jl. formeel in werking. Lidstaten hebben 2 jaar de tijd om de richtlijn om te zetten en te implementeren in nationale wetgeving.

Het kabinet is al voor publicatie en inwerkingtreding van de richtlijn gestart met de voorbereidingen voor de implementatie. Voor alle nieuwe en gewijzigde regelgeving geldt dat de gevolgen hiervan moeten worden bepaald op basis van het Beleidskompas.¹ Het Ministerie van Buitenlandse Zaken (BZ) heeft Sira Consulting gevraagd om een onderzoek uit te voeren en de gevolgen voor bedrijven in kaart te brengen.

1.2 Onderzoeksdoelstelling

Het voorliggend onderzoeksrapport richt zich op de effecten die *bedrijven* ondervinden als gevolg van de implementatie van de CSDDD in Nederlandse regelgeving. Specifiek vraagt het Ministerie van Buitenlandse Zaken dat de bedrijfseffectentoets (BET) wordt uitgevoerd, bestaande uit de volgende vier delen:

- Mkb-toets;
- Regeldrukgevolgen voor bedrijven;
- Effecten op innovatie;
- (Overige) markteffecten.

De effecten voor de overheid en burgers maken geen deel uit van dit onderzoek.

1.3 Leeswijzer

Het rapport begint met bovenstaande inleiding. In hoofdstuk 2 lichten we de uitgangspunten toe die zijn gehanteerd tijdens het onderzoek. In hoofdstuk 3 introduceren we de Corporate Sustainability Due Diligence Directive (CSDDD) en lichten we de verplichtingen die hierin zijn opgenomen kort toe. In hoofdstuk 4 kwantificeren we de directe regeldrukkosten waarmee ondernemingen die binnen het doelbereik van de CSDDD vallen te maken gaan krijgen. In hoofdstuk 5 bespreken we de indirecte effecten waar ondernemingen die niet binnen het doelbereik van de CSDDD vallen mee geconfronteerd (kunnen) worden. In hoofdstuk 6 gaan we in op de te voorziene markt- en innovatie-effecten. In hoofdstuk 7 sluiten we het rapport af met onze conclusies en aanbevelingen. Als bijlage is onder meer een literatuurlijst opgenomen.

2 Over het onderzoek

2.1 Uitgangspunten

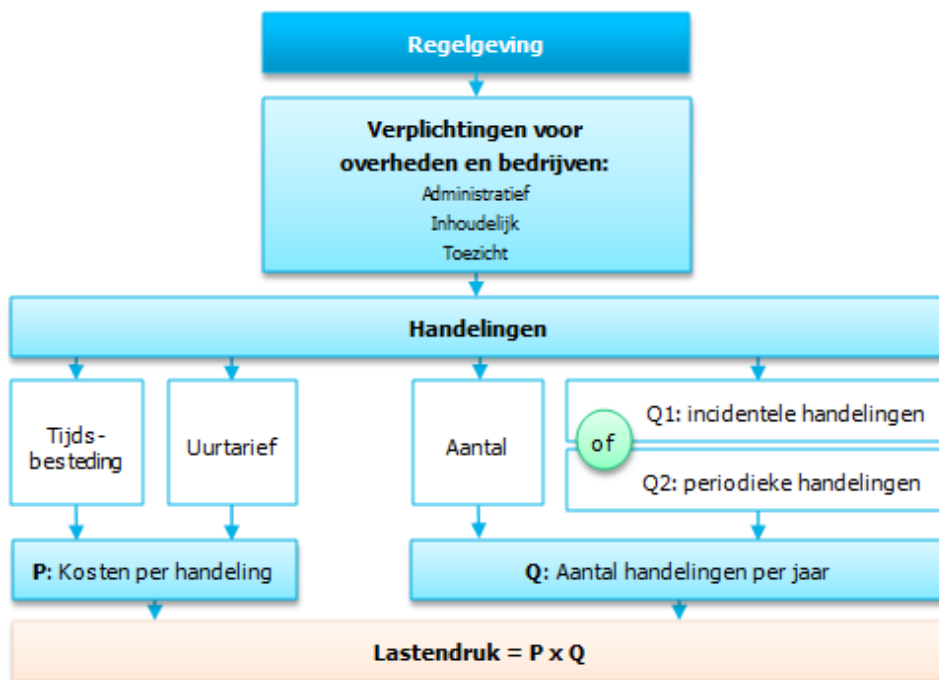
Het onderzoek is uitgevoerd conform de landelijk vastgestelde methodiek

Bedrijven hebben te maken met tal van regels opgelegd door de overheid. Aan het naleven hiervan zijn kosten verbonden. Voor het meten van deze zogeheten regeldruk is een landelijke methodiek beschikbaar die is vastgelegd in het Handboek Meting Regeldruk van het Ministerie van Economische Zaken (EZ). Regeldruk is in het handboek gedefinieerd als de administratieve lasten en inhoudelijke nalevingskosten die bedrijven ondervinden als direct gevolg van wettelijke verplichtingen. De gedachte achter het in kaart brengen en verminderen van regeldruk is dat bedrijven tijd overhouden om in hun *core business* te investeren als zij minder tijd en geld aan regelverplichtingen besteden.

De regeldruk is berekend met het standaardkostenmodel (SKM)

Voor het berekenen van regeldruk wordt gebruik gemaakt van het standaardkostenmodel (SKM). Het SKM berekent de regeldruk door de kosten van het één keer uitvoeren van een handeling (P) te vermenigvuldigen met het aantal handelingen (Q). De methodiek schrijft voor om in het SKM te rekenen met standaard uurtarieven. Hiervoor is gebruik gemaakt van bijlage 5 van het handboek. In deze bijlage zijn voor specifieke functies standaarduurtarieven beschreven. In het SKM is steeds aangegeven welke uurtarieven zijn gebruikt. Het SKM is beleidsneutraal (d.w.z. het doet geen uitspraken over beleid doelstellingen). De meting richt zich op de (kosten van de) activiteiten die moeten worden ondernomen om aan de regelgeving te voldoen. De onderstaande figuur geeft de werking van het SKM schematisch weer.

Figuur 1. Het berekenen van regeldruk met het SKM

Statistische representativiteit

Metingen van regeldruk op basis van het handboek zijn geen statistische onderzoeken. Zij dienen een beeld te geven van de *orde van grootte* van de kosten die door regelgeving worden veroorzaakt en met name duidelijk te maken welke handelingen en verplichtingen de voornaamste *oorzaak* zijn van deze regeldruk. In de conclusies zijn de resultaten daarom afgerond om schijnnaauwkeurigheid te voorkomen. In het rapport zijn resultaten soms met een kleinere afronding weergegeven afhankelijk van de omvang van het resultaat.

Eenmalige versus structurele lasteneffecten

Binnen de methodiek wordt onderscheid gemaakt tussen eenmalige en structurele lasteneffecten. De eenmalige effecten zijn de noodzakelijke handelingen waar bedrijven alleen bij de inwerkingtreding van de wet mee te maken hebben. Dit betreft bijvoorbeeld de kennisname van de wijzigingen van de regelgeving of in voorafgaand overleg met werknemers en hun vertegenwoordigers beleid ontwikkelen om te kunnen voldoen aan de regelgeving. De structurele effecten zijn die verplichtingen die periodiek terugkomen. Dit betreft bijvoorbeeld de verplichtingen rond het treffen van passende maatregelen om potentiële negatieve effecten te voorkomen of (indien preventie niet mogelijk is) te verlichten.

In navolging van de meetmethodiek zijn eenmalige en structurele lasteneffecten apart gerapporteerd. Belangrijk hierbij is dat voor het bepalen van de structurele lasteneffecten is uitgegaan van de situatie waarin de veranderingen gemeengoed zijn geworden. Dit betekent dat de relevante partijen ervaring hebben met het uitvoeren van de verplichtingen in de nieuwe situatie. Alle extra kosten die samenhangen met het inregelen van het systeem behoren tot de eenmalige lasteneffecten.

Daarnaast is het belangrijk om erop te wijzen dat bij het kwantificeren van de kosten is uitgegaan van een robuuste invulling van verplichtingen. De ramingen van tijdsbestedingen en overige kosten zijn gebaseerd op de antwoorden van respondenten op vragen als: *“Wat is er nodig om het goed te doen?”* en *“Wat is er nodig om echt een positieve impact te realiseren?”*. Omdat er open normen zijn opgenomen in de gepaste zorgvuldigheidstappen die de CSDDD voorschrijft, gaan we bij het kwantificeren uit van een robuuste (dat wil zeggen een niet-minimale) invulling van de verplichtingen. Als ondernemingen ervoor kiezen om meer te doen, dan is sprake van een nalevingsoverschot (dat wil zeggen deze inspanning is wenselijk maar niet vereist). Dat nemen we dan ook niet mee in de regeldrukberekening.

Transparantie en herleidbaarheid

Transparantie en herleidbaarheid van onderzoeksgegevens zijn van groot belang om de kwaliteit van de onderzoeksresultaten te borgen. In het SKM wordt daarom de herkomst van alle gebruikte gegevens zorgvuldig en transparant gedocumenteerd. Alle berekeningen zijn daarmee te allen tijde herleidbaar tot de individuele gegevensbronnen.

Bij het opstellen van dit rapport is gebruik gemaakt van de volgende bronnen:

- Literatuur (zie bijlage): onderzoeksrapporten, overheidspublicaties, e.d.
- Standaardhandelingen & tijdsbestedingen; Handboek Meting Regeldrukkosten (EZK 2023)
- Standaard uurtarieven³; Handboek Meting Regeldrukkosten (EZK 2023)
- 30 interviewverslagen; Responsible Business Conduct and Better Regulation (Sira 2021)
- 22 interviewverslagen; Bedrijfseffectentoets CSDDD (Sira 2024)

³ Alle kosten zijn berekend op basis van het gemiddelde *interne* uurtarief van € 57,-. Bron: Handboek Meting Regeldrukkosten (EZK 2023). Dit is het standaard interne uurtarief voor hoogopgeleide medewerkers. Het interne uurloon is verkregen uit de combinatie van de CBS-enquête Beroepsbevolking (EBB) en de Polisadministratie over het jaar 2020. Het aldus verkregen bruto uurloon is vervolgens opgehoogd met een opslag voor werkgeverslasten van 40%. Deze opslag is verkregen door gebruik te maken van de verhouding tussen de totale arbeidskosten per gewerkt uur, die volgens Statline van het CBS € 34,72 bedroeg en het gemiddelde bruto uurloon van € 24,94. Dat komt neer op een factor 1,4 bovenop het bruto uurloon. Het bedrag aan werkgeverskosten per uur is vervolgens nog eens opgehoogd met een opslag van 25% voor overhead (bureaunkosten e.d.).

2.2 Onderzoekspopulatie en -steekproef

Onderzoekspopulatie

Het doelbereik van de CSDDD zal gefaseerd worden uitgebreid totdat deze uiteindelijk (vanaf 2029) alle grote ondernemingen omvat met meer dan 1.000 werknemers die gelijktijdig een wereldwijde jaaromzet van meer dan 450 miljoen euro realiseren. In de CSDDD is daarnaast nog een aantal andere criteria opgenomen (bijvoorbeeld voor franchise-ondernemingen). Voor de volledige opsomming van de reikwijdte van de CSDDD verwijzen wij naar paragraaf 4.2 “Omvang doelgroep”.

De doelgroep van de CSDDD ondervindt directe regeldrukkosten. Daarnaast kunnen kleinere ondernemingen en het mkb mogelijk indirecte effecten ondervinden.

Onderzoeksteekproef

Voor het uitvoeren van de Bedrijfseffectentoets CSDDD zijn 15 interviews afgenomen met (extreem) grote ondernemingen⁴ die onder het doelbereik van de CSDDD vallen en 7 interviews met kleinere ondernemingen en het mkb (voor een totaal van 22 interviews). Daarnaast is een mkb-panel met 10 deelnemers georganiseerd in nauwe samenwerking met VNO-NCW en MKB-Nederland.

Bij het selecteren van grote ondernemingen voor het afnemen van interviews is geprobeerd om een goede afspiegeling van het Nederlandse bedrijfsleven te realiseren. De respondenten zijn daarom actief in diverse bedrijfssectoren. Extra aandacht is daarbij uitgegaan naar die bedrijfssectoren waar vaker sprake is van complexe toeleveranciersketens (bijv. voedingsmiddelen) of productie in hoog risicolanden (bijv. textiel en kleding). De relevantie van internationaal maatschappelijke verantwoord ondernemen (IMVO) is in deze sectoren doorgaans groot. Verder zijn grote ondernemingen met uiteenlopende omvang, zowel in aantal werknemers als in gerealiseerde omzet, actief benaderd. Tenslotte hebben we in de onderzoeksteekproef multinationals opgenomen met zowel Nederlandse- als met buitenlandse ultieme zeggenschap.

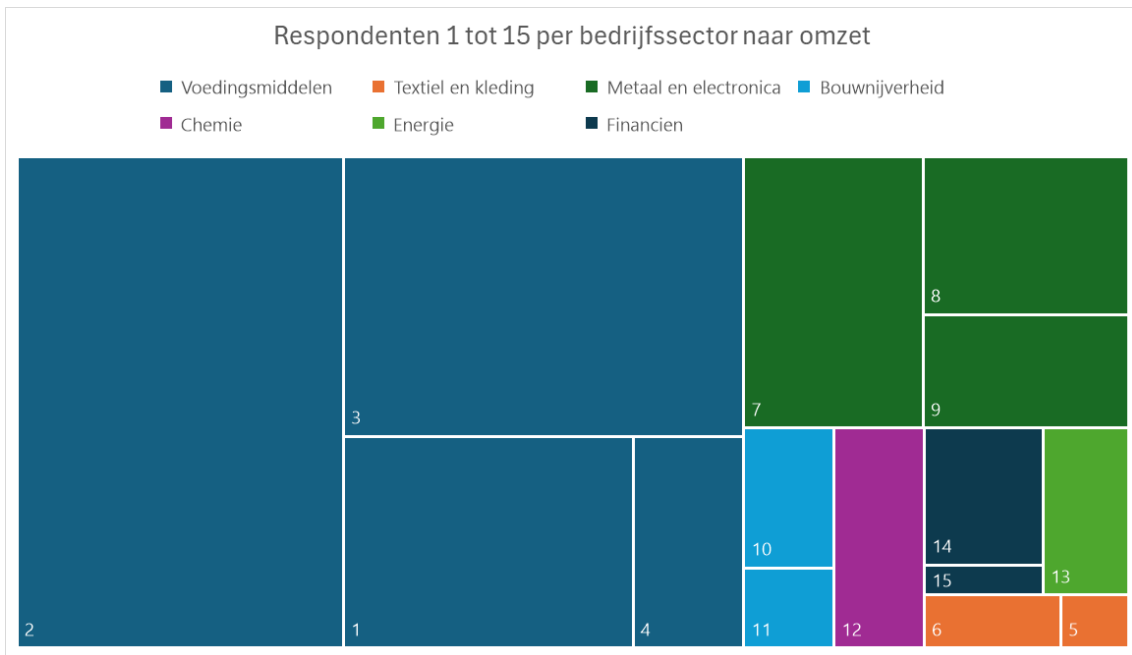
Op basis van bovengenoemde selectiecriteria zijn de volgende sectoren meegenomen in dit onderzoek:

- Bouwnijverheid
- Chemie
- Energie
- Financiën
- Metaal en elektronica
- Textiel en Kleding
- Voedingsmiddelen

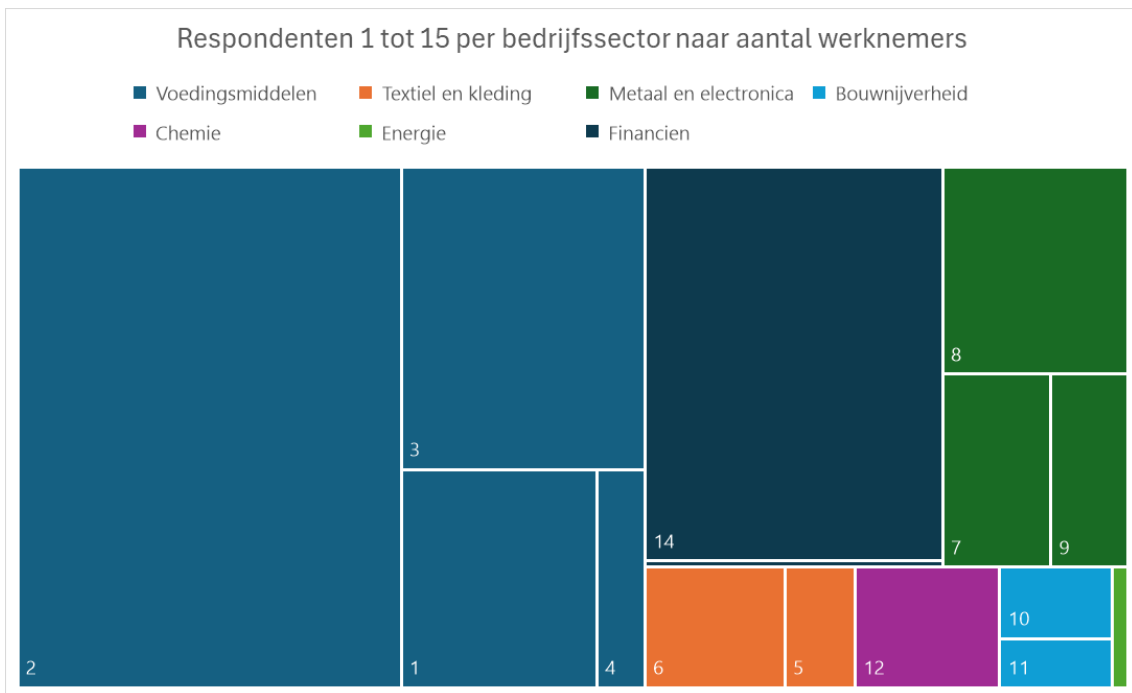
Binnen deze bedrijfssectoren zijn respondenten gesproken met zeer uiteenlopende bedrijfsgroottes, zowel gemeten aan de hand van het aantal werknemers als de wereldwijde netto-omzet. Om de spreiding van de respondenten over diverse bedrijfssectoren en de grote variatie in het aantal werknemers en de wereldwijde omzet te communiceren, hebben we dit als ‘treemaps’ gevisualiseerd in de figuren 1 en 2. Treemaps geven hiërarchische gegevens weer als een set geneste rechthoeken. In de figuren zijn alle respondenten die binnen het doelbereik van de CSDDD vallen (15) met een cijfer (1 tot 15) aangegeven. De kleuren geven aan in welke bedrijfssector de onderneming actief is en de omvang van het vlak geeft aan hoeveel omzet of werknemers de onderneming realiseert in verhouding tot de andere respondenten.

⁴ We spreken van extreem grote ondernemingen als deze een omzet van meer dan 5 miljard euro realiseren.

Figuur 2. Respondenten naar omzet

Figuur 3. Respondenten naar werknemers

Naar verwachting zal een aanzienlijk deel van het mkb in Nederland niet- of weinig te maken krijgen met indirecte effecten ten gevolge van de CSDDD. Van ondernemingen die tot de scope van de richtlijn behoren wordt verwacht dat zij risicogericht gepaste zorgvuldigheid in hun keten toepassen. Vanwege het relatieve gebrek aan risico's dat het gros van het Nederlandse mkb vertegenwoordigt voor deze bedrijven, zullen zij niet (direct) aan informatieverzoeken hoeven te voldoen. Bij de selectie van de 7 mkb-bedrijven waarmee interviews zijn gehouden is daarom gericht gezocht naar ondernemingen die actief zijn in risicosectoren- en landen, en naar bedrijven die duurzaamheid en mensenrechten expliciet hoog in het vaandel hebben staan, omdat zij deskundig zijn en uit eigen ervaring kunnen vertellen over IMVO.

2.3 Onderzoekverantwoording

Voor het inzichtelijk maken van de regeldrukeffecten die voortkomen uit de CSDDD maken wij gebruik van het Handboek Meting Regeldruk (EZK, 2023). Dit is een rijksbreed gehanteerde methodiek voor het kwantificeren en kwalificeren van administratieve lasten en regeldruk. Het is een *modelmatige* benadering.

Definitie van regeldrukeffecten

Om haar publieke belangen te kunnen waarborgen, legt de overheid verplichtingen op tot het doen of nalaten van handelingen of gedragingen. Daarnaast legt zij verplichtingen op tot het verschaffen van informatie over die handelingen en gedragingen. Om aan deze verplichtingen te voldoen, moeten (administratieve) handelingen worden uitgevoerd. De positieve en negatieve effecten die de doelgroepen hiervan ondervinden, zijn gedefinieerd als regeldruk.

Het kwalificeren en kwantificeren van regeldruk

Voor het kwantificeren (berekenen) van regeldrukeffecten worden de kosten van administratieve handelingen of inhoudelijke verplichtingen (P) vermenigvuldigd met het aantal ondernemingen of handelingen (Q) waarop deze van toepassing zijn. De kosten voor handelingen worden berekend als het product van de tijdsbesteding en het uurtarief.

Bij het berekenen van de regeldruk wordt verder onderscheid gemaakt tussen:

- Eenmalige regeldruk: dit zijn lasten die voortkomen uit (informatie)verplichtingen die eenmalig moeten worden uitgevoerd bij de introductie van nieuwe regels of wijzigingen van bestaande regels.
- Structurele regeldruk: dit zijn lasten die voortkomen uit (informatie)verplichtingen die steeds opnieuw of periodiek moeten worden uitgevoerd om te voldoen aan de bij wet opgelegde verplichtingen.

Het kwalificeren en kwantificeren van regeldruk

Bij het inzichtelijk maken van de regeldrukeffecten wordt gebruikt gemaakt van een modelmatige weergave van de werkelijkheid; het standaardkostenmodel (SKM). Met behulp van dit instrument is het mogelijk om bij verandering van bestaande of de introductie van nieuwe wet- en regelgeving het effect op de regeldruk te berekenen en inzichtelijk te maken.

Het SKM maakt dit mogelijk tegen een zo efficiënt mogelijke inzet van middelen en op een voor alle departementen vergelijkbare wijze. De kracht van het werken met het SKM is dat er een grote voorspellende werking van uitgaat. Het nadeel is dat gewerkt wordt op basis van aannames: het gaat immers om een toekomstige (beoogde) situatie.

Uit 'Meten is Weten 2' van het Ministerie EL&I (2008): *"(...) het is van belang om hierbij op te merken dat het (SKM) te allen tijde een theoretische benadering van de werkelijkheid blijft. De uitkomst van een AL-meting voor bedrijven zal nooit een 100% accurate weergave kunnen zijn van de feitelijk gemaakte kosten. Toch laten zowel de opgedane Nederlandse, Engelse als Deense ervaringen tot op heden zien dat bedrijven, dankzij deze methode, de besteding van tijd en middelen beter kunnen inschatten met betrekking tot afzonderlijke regelgeving dan ooit eerder met andere onderzoeksmethoden".*

3 De CSDDD

De algemene doelstelling van de CSDDD is het potentieel van de gemeenschappelijke markt beter te benutten om bij te dragen aan de overgang naar een duurzame economie, en duurzame waarde creatie te stimuleren en de lange termijn prestatie en veerkracht van EU-ondernemingen te verbeteren. Specifieke doelstellingen zijn: de integratie van duurzaamheidsrisico's en -effecten in risicobeheer in het bedrijfsleven stimuleren; de verantwoording vergroten om nadelige gevolgen vast te stellen, te voorkomen en te beperken, ook in waardeketens; toegang tot herstel verbeteren; praktijken van corporate governance verbeteren om duurzaamheid beter te integreren in de besluitvorming van bestuurders en ondernemingen.

De CSDDD introduceert voor grote bedrijven de verplichting om doorlopend onderzoek te verrichten naar hun eigen bedrijfsactiviteiten en die van hun zakenpartners. Zij moeten in kaart brengen wat de effecten zijn van hun eigen bedrijfsactiviteiten en die van hun zakenpartners op het gebied van milieu en mensenrechten. Wanneer hun bedrijfsactiviteiten negatieve effecten hebben op het milieu en de mensenrechten, dan moeten ze passende maatregelen nemen om deze negatieve effecten te voorkomen, te verminderen en te beëindigen. Zij kunnen wettelijk aansprakelijk worden gesteld voor negatieve effecten bij opzettelijk onachtzaam handelen in gepaste zorgvuldigheid.

Ondernemingen binnen het doelbereik van de CSDDD zijn verplicht om jaarlijks te monitoren of hun beleid over gepaste zorgvuldigheid en de maatregelen die zij naar aanleiding daarvan nemen effectief zijn. Verder moeten bedrijven een klachtenprocedure inrichten, zodat burgers, maatschappelijke organisaties en vakbonden die te maken hebben met negatieve effecten, bij hen formeel een klacht kunnen indienen. Ze moeten publiek communiceren over hun beleid over gepaste zorgvuldigheid en de maatregelen die zij nemen. Tot slot moeten in-scope bedrijven een klimaat-transitieplan opstellen en uitvoeren.

In dit hoofdstuk worden de verplichtingen uit de CSDDD kort en op hoofdlijnen geïntroduceerd. In het volgende hoofdstuk werken we voor alle verplichtingen uit welke deelverplichtingen hier onder vallen en welke activiteiten en handelingen grote ondernemingen moeten uitvoeren om hieraan te voldoen (wanneer sprake is van open normen gaan we uit van een robuuste invulling en niet van een minimale invulling).

Twee relevante definities

- **Activiteitenketen**

De activiteitenketen van een onderneming wordt gedefinieerd in Preambule 25 van de Richtlijn en omvat: de activiteiten van de *upstream* zakenpartners van een onderneming die verband houden met de productie van goederen of de verlening van diensten door de onderneming, waaronder het ontwerp, de winning, het inkopen, de vervaardiging, het vervoer, de opslag en de levering van grondstoffen, producten of onderdelen van de producten en de ontwikkeling van het product of de dienst. Daarnaast omvat de activiteitenketen van een onderneming de activiteiten van de *downstream* zakenpartners van een onderneming in verband met de distributie, het vervoer en de opslag van het product, indien de zakenpartners die activiteiten voor of namens de onderneming uitvoeren. Onder de downstream activiteitenketen mag niet de verwijdering van het product gerekend worden.

De upstream activiteitenketen wordt dus ruimer gedefinieerd dan de downstream activiteitenketen (zie onderstaande figuur). Downstream zijn indirecte zakenpartners immers uitgesloten van de definitie. Daarnaast worden ook eindgebruikers, i.e. consumenten, niet meegenomen onder de definitie van een activiteitenketen.

- Negatief effect/ nadelig gevolg

Onder de “negatieve effecten” waar in de Richtlijn naar wordt gerefereerd vallen enerzijds negatieve effecten (nadelige gevolgen) op het milieu, en anderzijds negatieve effecten (nadelige gevolgen) op de mensenrechten². Negatieve effecten op het milieu worden omschreven als schendingen van het verbod om meetbare milieuschade te veroorzaken, zoals schadelijke bodemverandering, water- of luchtverontreiniging, schadelijke emissies, buitensporig waterverbruik, landaantasting of andere effecten op natuurlijke hulpbronnen en als schendingen van het recht van personen, groepen en gemeenschappen op grond en hulpbronnen en om niet te worden beroofd van bestaansmiddelen. Dit overeenkomstig met internationale verdragen en conventies. Negatieve effecten op de mensenrechten worden gedefinieerd als schendingen of bedreigingen van internationaal erkende mensenrechten en fundamentele vrijheden zoals deze zijn vastgelegd in nationale wetgeving, internationale verdragen en conventies. Deze omvatten onder andere situaties waarin individuen schade ondervinden door schendingen van fundamentele mensenrechten zoals vrijheid, privacy, privé-eigendom, huisvesting, toegang tot water en voedsel, maar ook schendingen van arbeidsrechten en schendingen van de rechten op gezondheid en veiligheid.

3.1 Verplichtingen - Gepaste Zorgvuldigheid (Due Diligence)

Hier bespreken we kort en op hoofdlijnen de Due Diligence verplichtingen die in de CSDDD zijn opgenomen. Voor een meer uitgebreide toelichting op het begrip gepaste zorgvuldigheid (Due Diligence) verwijzen we naar bijlage 8.2.

[Integratie van passende zorgvuldigheid in het beleid en de risicobeheersystemen \(art. 7\)](#)

- Ondernemingen moeten passende zorgvuldigheid integreren in hun beleid en risico-beheersystemen en in hun beleid een risico gebaseerde passende zorgvuldigheid waarborgen.

[Vaststelling, beoordeling en prioritering van feitelijke en potentiële negatieve effecten \(art. 8 en 9\)](#)

- Ondernemingen moeten passende maatregelen nemen om feitelijke en potentiële negatieve effecten vast te stellen en te beoordelen, zowel van hun eigen activiteiten als die van hun dochterondernemingen en die van hun zakenpartners.
- Ondernemingen moeten vastgestelde negatieve effecten prioriteren wanneer het niet haalbaar is alle vastgestelde negatieve effecten in een keer en voor hun volle omvang te voorkomen, te verlichten, te beëindigen of tot een minimum te beperken. De prioritering is gebaseerd op de ernst en de waarschijnlijkheid van de negatieve effecten. Zodra de meest ernstige en waarschijnlijke negatieve effecten binnen een redelijke termijn zijn verholpen, pakt de onderneming minder ernstige en minder waarschijnlijke negatieve effecten aan.

[Preventie van potentiële negatieve effecten en beëindiging van feitelijke negatieve effecten \(art. 10 en 11\)](#)

- Ondernemingen moeten passende maatregelen treffen om potentiële negatieve effecten te voorkomen of (indien preventie niet of niet onmiddellijk mogelijk is) afdoende te verlichten.
- Ondernemingen moeten passende maatregelen nemen om een einde te maken aan feitelijke negatieve effecten die vastgesteld zijn of hadden moeten zijn.

[Herstel van feitelijke negatieve effecten en zinvolle samenwerking met belanghebbenden \(art. 12 en 13\)](#)

- Als een onderneming een feitelijk negatief effect heeft veroorzaakt of mede heeft veroorzaakt, dan moet de onderneming herstel bieden. Wanneer het feitelijke negatieve effect alleen door een zakenpartner wordt veroorzaakt, dan kan de onderneming vrijwillig herstel bieden.
- Ondernemingen moeten passende maatregelen nemen om doeltreffend samen te werken met belanghebbenden.

[Kennisgevingsmechanisme en klachtenprocedure \(art. 14\)](#)

- Ondernemingen moeten personen en entiteiten de mogelijkheid bieden om bij hen klachten in te dienen wanneer zij gerechtvaardigde bezorgdheid hebben over feitelijke of potentiële negatieve

effecten met betrekking tot de eigen activiteiten van de ondernemingen, de activiteiten van hun dochterondernemingen of die van hun zakenpartners in de activiteitenketens van de ondernemingen.

- Ondernemingen moeten een eerlijke, openbaar beschikbare, toegankelijke, voorspelbare en transparante procedure vaststellen voor de behandeling van deze klachten, met inbegrip van een procedure voor wanneer de onderneming een klacht ongegrond acht. Ondernemingen moeten de betrokken werknemersvertegenwoordigers en vakbonden over deze procedure informeren.

Monitoring en communicatie (art. 15 en 16)

- Ondernemingen moeten hun activiteiten en maatregelen periodiek evalueren met als doel om de uitvoering te beoordelen en erop toe te zien dat negatieve effecten op passende en doeltreffende wijze worden vastgesteld, voorkomen, verlicht, beëindigd en in omvang tot een minimum worden beperkt.
- Ondernemingen moeten informatie over passende zorgvuldigheid openbaar maken en verslag uitbrengen over bevindingen en maatregelen door op hun website een jaarlijkse verklaring te publiceren. Die jaarlijkse verklaring wordt bekendgemaakt.
- Bewaartermijn (art. 5 lid 4). Ondernemingen moeten ten minste vijf jaar vanaf het moment waarop die documentatie is opgesteld of verkregen, documentatie bewaren over de maatregelen die zijn uitgevoerd om aan hun verplichtingen inzake passende zorgvuldigheid te voldoen, met inbegrip van ondersteunend bewijsmateriaal, teneinde de naleving van de verplichtingen te kunnen aantonen.

3.2 Verplichtingen - Klimaat-transitieplan

Bestrijding van klimaatverandering (art. 22)

- Bedrijven moeten een transitieplan voor beperking van de klimaatverandering 1) opstellen en 2) uitvoeren dat ervoor moet zorgen dat de onderneming haar uiterste best doet om haar bedrijfsmodel en de bedrijfsstrategie in overeenstemming te brengen met de transitie naar een duurzame economie en met het beperken van enerzijds de opwarming van de aarde tot 1,5 °C in overeenstemming met de Overeenkomst van Parijs en anderzijds van de blootstelling van de onderneming aan steenkool-, olie- en gas gerelateerde activiteiten.

3.3 Overige bepalingen - Wettelijke aansprakelijkheid

Hier bespreken we kort en op hoofdlijnen de overige bepalingen die in de CSDDD zijn opgenomen. Zo is handhaving in de CSDDD geregeld door middel van een civielrechtelijke component en een bestuursrechtelijke component. Artikel 29 van de CSDDD regelt het civielrecht, terwijl de bestuursrechtelijke handhaving zal plaatsvinden door de beoogde toezichthouder Autoriteit Consument & Markt (ACM).

Wettelijke aansprakelijkheid van ondernemingen en het recht op volledige schadevergoeding (art. 29)

- Op grond van de richtlijn kan een bedrijf wettelijk aansprakelijk worden gesteld voor schade die is toegebracht aan een natuurlijke of rechtspersoon, op voorwaarde dat het bedrijf opzettelijk of uit onachtzaamheid niet heeft voldaan aan haar CSDDD-verplichtingen (o.g.v. artikelen 10 en 11), en als gevolg van het bedoelde verzuim schade is berokkend aan de belangen van een natuurlijke of rechtspersoon. Een onderneming kan niet aansprakelijk worden gesteld als de schade uitsluitend door haar zakenpartners in haar activiteitenketen is veroorzaakt.

Verskil en samenhang met CSRD

Voorafgaand aan de implementatie van de CSDDD is de Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD) in werking getreden. Hoewel er beperkte overlap is tussen de verplichtingen die deze richtlijnen opleveren voor bedrijven, zijn zij in de kern complementair aan elkaar. De CSRD spoort bedrijven aan tot transparantie over de negatieve effecten van hun activiteiten op mensenrechten en het milieu, en wat zij doen om dit aan te pakken. De inzichten uit de CSRD-rapportage vormen vervolgens het vertrekpunt voor de verplichtingen voor bedrijven die voortkomen uit de CSDDD, namelijk om daadwerkelijk actie te ondernemen om deze negatieve effecten te mitigeren. De feedbackloop wordt gecompleteerd doordat de resultaten van de aanpak die bedrijven implementeren als gevolg van de CSDDD, terug te zien zijn in de rapportage en de zogeheten Double Materiality Assessment (DMA) die bedrijven moeten publiceren onder de CSRD.

De voornaamste verschillen tussen de CSDDD en de CSRD zijn de scope, de focus en de concrete acties waartoe zij bedrijven verplichten. De reikwijdte van de CSRD allereerst, is een stuk groter dan die van de CSDDD, omdat de grenswaardes om aan de verplichting te moeten voldoen een stuk lager liggen. Nagenoeg alle bedrijven die onder de reikwijdte vallen van de CSDDD vallen daarom automatisch onder de CSRD, terwijl dit andersom niet het geval hoeft te zijn. Ook de focus van de CSRD wijkt af van de CSDDD. De DMA die bedrijven moeten publiceren onder de CSRD richt zich zowel op bedrijfseconomische risico's ten gevolge van duurzaamheidskwesties, als op de impact op mens en milieu. De CSDDD richt zich primair op dat laatste. Dit komt voort uit een verschil in doelgroep tussen beide richtlijnen: de CSRD is bedoeld om transparantie te bieden aan investeerders, consumenten en andere stakeholders, de CSDDD richt zich meer op de bescherming van kwetsbare groepen, zoals werknemers in de toeleveringsketen, inheemse gemeenschappen, en andere partijen die direct of indirect worden beïnvloed door de activiteiten van het bedrijf. Ten slotte verschillen de CSDDD en CSRD op het gebied van de acties waartoe zij bedrijven verplichten. De CSRD verplicht bedrijven zoals gezegd tot transparantie, tot het geven van openheid over de schadelijke effecten op mens en milieu van hun bedrijfsvoering en die van partijen in hun toeleveringsketen. Met publicatie van de benodigde informatie voldoen bedrijven in principe aan hun verplichtingen onder de CSRD. De CSDDD introduceert de verplichting om actie te ondernemen naar aanleiding van de opgedane kennis.

De CSDDD en CSRD hebben ook enkele overeenkomsten. Behalve dat beide richtlijnen beogen bij te dragen aan dezelfde doelstellingen op het gebied van duurzaamheid, zoals de Fit for 55 en de Net-zero 2050 doelstellingen, hebben beiden als vertrekpunt de (vrijwillige) internationale afspraken die gemaakt zijn op het gebied van IMVO, zoals de UN Guiding Principles on Human Rights en de OECD Guidelines for Multinational Enterprises on Responsible Business Conduct. Ook bestaat bij beide richtlijnen een focus op waardeketens in plaats van op individuele bedrijven, en wordt een risicogerichte aanpak door bedrijven aangemoedigd. Ten slotte zijn er ook overeenkomsten op het gebied van de praktische verplichtingen die uit beide richtlijnen voortkomen. Zo bevat de CSDDD een rapportageverplichting die direct verwijst naar de standaarden zoals de CSRD die stelt. Aangezien het overgrote deel van de bedrijven dat onder de CSDDD valt ook onder de CSRD valt, bevat de CSDDD voor hen feitelijk geen nieuwe verplichtingen op dit gebied. Ook verplichten zowel de CSDDD als de CSRD in-scope bedrijven om een klimaattransitieplan zoals hierboven omschreven op te stellen. Wederom zullen bedrijven die reeds aan deze verplichting hebben voldaan voor de CSRD, dit niet opnieuw hoeven doen voor de CSDDD.

4 Directe regeldruk

Over het kwantificeren van directe regeldruk

In dit hoofdstuk analyseren we het directe effect op de tijdsbesteding en andere kosten van de verplichtingen die voortkomen uit de CSDDD. Voor elk van deze verplichtingen beschrijven we (kwalitatief) de handelingen die grote ondernemingen moeten verrichten om aan hun wettelijke verplichtingen te voldoen. Daarbij geven we steeds een (kwantitatieve) raming van de kosten per handeling voor een gemiddeld bedrijf. In het standaardkostenmodel (SKM) bij dit rapport zijn de onderliggende gegevens en berekeningen beschikbaar.

Hoewel grote ondernemingen regeldrukkosten maken om aan de verplichtingen in de CSDDD te voldoen, kunnen deze kosten ook worden beschouwd als besparingen voor de samenleving. (Potentiële) negatieve gevolgen voor mensen en het milieu, vaak buiten de Europese Unie, worden voorkomen of beëindigd. Deze kostenbesparingen vallen echter buiten de reikwijdte van dit onderzoek en worden niet gekwantificeerd.

Voor grote ondernemingen zijn ook voordelen verbonden aan het op een verantwoorde manier internationaal handeldrijven. Zij zijn een aantrekkelijke werkgever, verkrijgen toegang tot kapitaal, bouwen een robuuste toeleveranciersketen op, lopen voorop in professionalisering, en genieten een goede reputatie en goodwill. Deze baten vallen echter buiten de scope van dit onderzoek en worden alleen benoemd.

Tenslotte merken we op dat de kosten voor grote ondernemingen enorm kunnen verschillen. Deze zijn gerelateerd aan de mate waarin een onderneming is blootgesteld aan risico's, zoals produceren in risicolanden, werken met risicomaterialen/-grondstoffen, de complexiteit van haar toeleveringsketens, het aantal korte-termijn zakenrelaties, etc. De laatste categorie is vanwege hun wereldwijde voetafdruk blootgesteld aan meer risico's.

In de volgende paragraaf schrijven we voor alle verplichtingen in de CSDDD uit welke activiteiten en handelingen een onderneming moet uitvoeren om hieraan te voldoen. Met het oog op begrijpelijkheid en leesbaarheid stellen we deze beschrijving op aan de hand van een gemiddelde grote onderneming die is gevestigd in Nederland. Onze intentie is om het zo concreet mogelijk te maken wat iedere verplichting nu eigenlijk inhoudt. Nadat we hebben uitgewerkt welke inspanningen nodig (kunnen) zijn, kwantificeren we per verplichting de tijdsbesteding en andere kosten die daarmee gepaard gaan. Omdat er open normen zijn opgenomen in de gepaste zorgvuldigheidstappen die de CSDDD voorschrijft, gaan we bij het kwantificeren uit van een robuuste (dat wil zeggen een niet-minimale) invulling van verplichtingen. Als ondernemingen ervoor kiezen om meer te doen, dan is sprake van een nalevingsoverschot (dat wil zeggen deze inspanning is wenselijk maar niet vereist). Dat nemen we dan ook niet mee in de regeldrukberekening.

4.1 Regeldrukkosten (P)

Kennisname kosten (Eenmalige kosten)

Ondernemingen moeten voldoen aan nieuwe (of veranderende) wettelijke verplichtingen. Om op de hoogte te blijven moeten grote ondernemingen kennisnemen van actuele ontwikkelingen. Het kost tijd om op de hoogte te blijven van ontwikkelingen in regelgeving en het onderwerp IMVO kost meer tijd dan normaal. Zo is het om te voldoen aan de CSDDD waarschijnlijk ook nodig om in ieder geval op hoofdlijnen kennis te nemen van literatuur die beschikbaar is over de CSRD, de OESO-richtlijnen, de UN Guiding Principles on Business and Human Rights en environmental, social, and governance (ESG) raamwerken.

Het bestuur en management in een organisatie heeft de *eindverantwoordelijkheid* op het gebied van compliance. Compliance betekent handelen en besluiten nemen in overeenstemming met alle relevante wet- en regelgeving. In een grote onderneming is het managementteam verantwoordelijk voor de dagelijkse leiding van de organisatie. Het managementteam bestaat doorgaans uit de Chief Executive Officer

(CEO), de Chief Financial Officer (CFO), de Chief Customer Officer (CCO), de Chief Product Officer (CPO), de Chief Technology Officer (CTO), Chief Operations Officer (COO) en de Chief People Officer (CPO).

We nemen aan dat één lid van het managementteam het onderwerp Corporate Social Responsibility (CSR) of duurzaamheid in zijn of haar takenpakket heeft zitten. Een duurzaamheidsteam rapporteert naar deze manager. Dit team wordt aangestuurd door een CSR-specialist. In het team werken tenminste één specialist milieu/environment en één specialist mensenrechten. Het team wordt ondersteund door een assistent. De leden van het team onderhouden nauwe contacten met sleutelmedewerkers binnen de eigen organisatie, waaronder de inkoopafdeling en de juridische afdeling.

Het wetsvoorstel CSDDD is complex. Volgens het "Handboek Meting Regeldrukkosten" (EZK, 2023) is de standaard tijdsbesteding voor complexe wetgeving (gemiddeld) 2 uur per persoon (pagina 36). De juridische structuur (bijv. dochterondernemingen) van een groot bedrijf voegt een extra laag complexiteit toe. We rekenen daarom als eenmalige kennisnamekosten 8 uur voor de verantwoordelijke manager(s), de leden van het duurzaamheidsteam en sleutelmedewerkers in de eigen organisatie (in totaal 7 personen).

Bedrijfseigen kosten (Business-as-usual costs)

Omdat veel grote ondernemingen op vrijwillige basis zich de OESO-richtlijnen en de UN Guiding Principles on Business and Human Rights al eigen hebben gemaakt, over risicobeheersingssystemen beschikken en ook vanuit supply chain management al veel doen aan risico assessments, rekenen we een deel van de kosten mee als bedrijfseigen kosten (Business-as-Usual costs). Dit zijn kosten die grote ondernemingen ook zouden maken indien de CSDDD er niet zou komen. Wij gaan daarbij consequent uit van een percentage van 41%. Dit is een abstractie. Wij leiden het percentage af uit onderzoek dat aantoonde dat 41% of meer van de 800+ grootste bedrijven in Nederland de OESO-richtlijnen voor IMVO expliciet onderschrijven.⁵

Wij constateren in de interviews die wij hebben afgenomen in het kader van de bedrijfseffectentoets CSDDD dat grote ondernemingen die binnen het doelbereik van de CSDDD vallen in de regel al veel langer bezig zijn met het thema "*environmental, social, and governance (ESG)*" en het thema duurzaamheid. Alle respondenten beschikken over duurzaamheidsrapportages en een klimaat-transitieplan en de vraag is niet zozeer óf, maar in welke mate duurzaamheid is geïntegreerd in beleid en organisatie. Bedrijven zijn uit zichzelf of op grond van andere wetgeving al bezig met ESG-doelstellingen.

Wij leiden verder uit de beschikbare onderzoeken en de afgenomen interviews af dat de verplichtingen die uit de CSDDD voortkomen niet nieuw zijn voor de grote ondernemingen die binnen het doelbereik van de CSDDD vallen. Voor wat betreft de OESO-richtlijnen en de UN Guiding Principles on Human Rights is sprake van soft law. Onder soft law worden gedragsregels verstaan die zijn vastgelegd in instrumenten waaraan als zodanig geen verbindende kracht is toegekend, maar die toch bepaalde juridische effecten hebben in de praktijk. Onder de respondenten wordt breed draagvlak uitgesproken voor de doelstellingen van de CSDDD. Grote ondernemingen vinden het belangrijk dat normen met betrekking tot gepaste zorgvuldigheid op Europees niveau worden vastgesteld.

- De totale geschatte eenmalige kennisnamekosten (56 uren x € 57,-)⁶ voor een grote onderneming bedragen € 3.173,- waarvan € 1.872,- nieuwe regeldrukkosten en € 1.301,- bedrijfseigen kosten.

Inzicht onder medewerkers vergroten (Eenmalige kosten)

De CSDDD vereist dat grote ondernemingen de risico's in hun activiteitenketen in kaart brengen en beoordelen op (potentiële) negatieve effecten op het gebied van mensenrechten (bijv. leefbaar loon, gezondheid en veiligheid) en het milieu. De activiteitenketen omvat de volledige levenscyclus van een product of proces, inclusief materiaalbronnen en productie.

⁵ Bron: V-100 (27 mei 2024) Gevolgen voorgestelde Europese wetgeving Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen.

⁶ Kosten worden berekend op basis van een gemiddeld intern uurtarief van € 57,-. Bron: Handboek Meting Regeldrukkosten (EZK 2023).

Voordat een onderneming effectief risico's in haar activiteitenketen in kaart kan brengen, moet het eerst actie ondernemen om haar werknemers in het algemeen bewust en bekend te maken met deze kwesties. Het gaat daarbij niet alleen om inzicht in wat deze onderwerpen inhouden, maar ook over wat ze betekenen voor de bedrijfsvoering van de eigen organisatie. Voor sommige functies is bewustwording en inzicht belangrijker dan voor andere. Inkoop, juridische zaken, risicomanagement en personeelszaken (HR) hebben (veel) meer nodig dan een eenmalige training. De tijd die nodig is om sleutelpersoneel op te leiden (bv. inkoop) is daarom samengevoegd met de activiteiten "*Vaststelling, beoordeling en prioritering van feitelijke en potentiële negatieve effecten (art. 8 en 9)*" en "*Herstel van feitelijke negatieve effecten en zinvolle samenwerking met belanghebbenden (art. 12 en 13)*".

Sleutelpersoneel moet rekening houden met gepaste zorgvuldigheid (due diligence) en dit moet een standaard onderdeel zijn van de bedrijfsvoering. Grote ondernemingen leiden hun nieuwe personeel daarom op (totale tijdsbesteding ca. 600 uur) en brengen wijzigingen aan in HR-referentiemateriaal (bijv. Employee Orientation Program) die naar schatting € 4.000,- kosten. "*Onboarding*", d.w.z. het proces van het introduceren van een nieuw aangenomen werknemer in een organisatie, zijn business-as-usual kosten.

NB. Inkoop is een functie die specifieke aandacht behoeft. Inkoopers moeten de kennis en het begrip hebben om risico's in de toeleveringsketen te identificeren. Daarvoor moet een aparte training worden gevolgd.

- De totale geschatte eenmalige kosten (600 uren x € 57,- + € 4.000,-) voor een grote onderneming bedragen € 38.200,- waarvan € 22.538,- nieuwe regeldrukkosten en € 15.662,- bedrijfseigen kosten.

IMVO-beleid opstellen in samenspraak met werknemersorganisaties (Eenmalige kosten)

De CSDDD vereist dat grote ondernemingen passende zorgvuldigheid in al hun relevante beleid en risicobeheersystemen integreren en dat zij over een beleid over passende zorgvuldigheid beschikken dat een risico-gebaseerde passende zorgvuldigheid waarborgt.

Het beleid over passende zorgvuldigheid moet worden ontwikkeld in voorafgaand overleg met de werknemers van de onderneming en hun vertegenwoordigers. Een onderneming zal informatiebijeenkomsten en vergaderingen moeten beleggen met een totale tijdsbesteding die wordt geraamd op ca. 160 uur.

- De totale geschatte eenmalige kosten (160 uren x € 57,-) voor een grote onderneming bedragen € 9.067,- waarvan € 5.349,- nieuwe regeldrukkosten en € 3.717,- bedrijfseigen kosten.

Verplichtingen - Gepaste Zorgvuldigheid (Due Diligence)

Integratie van passende zorgvuldigheid in het beleid en de risicobeheersystemen (art. 7)

Ondernemingen moeten passende zorgvuldigheid integreren in hun beleid en risico beheersystemen en in beleid een risico gebaseerde passende zorgvuldigheid waarborgen.

Een onderneming moet in haar beleid alle volgende elementen waarborgen:

- Een beschrijving van de aanpak van de onderneming, ook op de lange termijn, op het gebied van passende zorgvuldigheid;
- Een gedragscode met de in de hele onderneming en in haar dochterondernemingen, alsook de bij haar directe of indirecte zakenpartners, na te leven regels en beginselen;
- Een beschrijving van de procedures die zijn ingevoerd om passende zorgvuldigheid te integreren in het beleid van de onderneming en hoe dit toe te passen. Het modelbedrijf heeft ervoor gezorgd dat het beleid deel uitmaakt van reguliere bedrijfsprocessen zoals management vergaderingen (structurele kosten). Verder heeft het maatregelen genomen om de naleving van de gedragscode te controleren en om de toepassing van die code uit te breiden tot zakenpartners, bijvoorbeeld door dit vast te leggen in

overeenkomsten of (nieuwe) contracten met leveranciers en andere zakelijke relaties. De gedragscode maakt deel uit van de door de inkopers onderhandelde inkoopovereenkomsten.

Een onderneming werkt haar beleid over passende zorgvuldigheid bij wanneer zich significante wijzigingen voordoen. Het beleid wordt ook periodiek geëvalueerd en, indien nodig, geactualiseerd. De tijdsbesteding waarmee dit gepaard gaat wordt geraamd op 1.500 uur. Deze tijdsbesteding is in belangrijke mate gerelateerd aan het continue nemen van maatregelen om de naleving van de gedragscode te controleren en om de toepassing van die code uit te breiden onder zakenpartners.

- De totale geschatte structurele kosten per jaar (1.500 uren x € 57,-) voor een grote onderneming bedragen € 85.000,- waarvan € 50.150,- nieuwe regeldrukkosten en € 34.850,- bedrijfseigen kosten.

Vaststelling, beoordeling en prioritering van feitelijke en potentiële negatieve effecten (art. 8 en 9)

Ondernemingen moeten passende maatregelen nemen om feitelijke en potentiële negatieve effecten vast te stellen en te beoordelen, zowel van hun eigen activiteiten als die van hun dochterondernemingen en van hun zakenpartners. Ondernemingen moeten vastgestelde negatieve effecten prioriteren wanneer het niet haalbaar is om alle vastgestelde negatieve effecten in een keer en voor hun volle omvang te voorkomen, te verlichten, te beëindigen of tot een minimum te beperken.

Een onderneming prioriteert risico's op basis van de ernst en de waarschijnlijkheid van negatieve effecten. Vervolgens *prioriteert een onderneming* interventies (zoals audits) waar de positieve *impact het grootst* is. Zodra de meest ernstige en waarschijnlijke negatieve effecten binnen een redelijke termijn zijn verholpen, pakt de onderneming minder ernstige en minder waarschijnlijke negatieve effecten aan.

Voorbeelden van hoe risicobeoordelingen (kunnen) plaatsvinden:

- Screening van leveranciers, eventueel met externe (onafhankelijke) dienstverleners;
- Prioriteit geven aan de 1^e tier van toeleveranciers, omdat de organisatie hier meer invloed heeft;
- Prioriteren op waarde/volume/landen/type bedrijf;
- Het uitvragen van self-assessments;
- Risico profilering;
- Het bezoeken van leveranciers;
- Effectbeoordelingen op het gebied van mensenrechten;
- Gezamenlijke risicoanalyse met de sector, in het kader van een sectorinitiatief;
- Feedback van externe belanghebbenden;
- Klachtenmechanismen (bijv. via [SpeakUp](#) ontvangen klachten).

Een onderneming heeft bijvoorbeeld een duurzaamheidsteam dat uit 5 personen bestaat die op hun beurt intensief samenwerken met een tegenhanger op inkoopkantoren of agentschappen in derde landen. De inkopers daar moeten beschikken over kennis en expertise (en in belangrijke mate ook over contacten) om risico's in de toeleveringsketen te identificeren. Het duurzaamheids-team heeft leden waarvan sommigen zijn gespecialiseerd in mensenrechten en anderen in environment/milieu. De tijdsbesteding voor het continu vaststellen en beoordelen van risico's wordt geraamd op 1.800 uren en het prioriteren van risico's in nauw overleg met management wordt geraamd op 150 uren.

- De totale geschatte structurele kosten (1.800 uren x € 57,-) voor het continu vaststellen en beoordelen van risico's bedragen € 102.000,- per jaar waarvan € 60.180,- nieuwe regeldrukkosten en € 41.820,- bedrijfseigen kosten.
- De totale geschatte structurele kosten (150 uren x € 57,-) voor het prioriteren van risico's bedragen € 8.500,- per jaar waarvan € 5.015,- nieuwe regeldrukkosten en € 3.485,- bedrijfseigen kosten.

Preventie van potentiële negatieve effecten en beëindiging van feitelijke negatieve effecten (art. 10 en 11)

Ondernemingen moeten passende maatregelen treffen om potentiële negatieve effecten te voorkomen of (indien preventie niet of niet onmiddellijk mogelijk is) afdoende te verlichten en een einde maken aan feitelijke negatieve effecten die vastgesteld zijn of hadden moeten zijn.

Een grote onderneming moet vaak meerdere actieplannen ontwikkelen en implementeren met daarin specifieke maatregelen die negatieve effecten en negatieve gevolgen stoppen, voorkomen en/of beperken. Dergelijke maatregelen kunnen bestaan uit het verankeren van beleidsprotocollen, het verstrekken van training aan leveranciers of het organiseren van investeringen in productie- en distributiefaciliteiten die het risico op negatieve effecten verminderen.

Afhankelijk van het soort betrokkenheid bij een negatief effect, moeten bedrijven de volgende stappen ondernemen: a) als het bedrijf een negatief effect heeft veroorzaakt, dan moet de veroorzakende activiteit worden stopgezet; b) indien de onderneming heeft bijgedragen aan een nadelige impact, dan moet de bijdrage worden beëindigd of verhinderd, of de onderneming moet haar invloed aanwenden om restgevolgen zoveel mogelijk te voorkomen en te beperken; c) Indien er een direct verband bestaat tussen een nadelige invloed en de activiteiten van een zakelijke relatie, dan wendt de onderneming haar invloed aan om de gevolgen zoveel mogelijk te voorkomen en te beperken of de relatie te beëindigen. Als er een nadelige impact optreedt in een zakelijke relatie, zullen bedrijven hun relatie niet beëindigen totdat er voldoende inspanningen zijn geleverd om de negatieve gevolgen te voorkomen of te beperken.

Voorbeelden van maatregelen die een onderneming (kan) nemen om negatieve gevolgen te beperken zijn:

- Kennisdeling (bijv. hoe een certificeringsprogramma op te zetten);
- Sensibilisering van hun zakenpartners, incl. opleiding (bv. correct gebruik van landbouwchemicaliën of duurzame landbouwtechnieken);
- Leveranciers helpen bij het managen van veranderingen;
- Het evalueren van hun eigen inkooppraktijken;
- Het ontwikkelen van langdurige relaties met leveranciers en het plannen van regelmatige inventarisatiegesprekken;
- Deelnemen aan sectorinitiatieven om gezamenlijk negatieve effecten te voorkomen of te beperken;
- Het kopen van materialen, producten van gecertificeerde bronnen.

De tijdsbesteding die hiermee gepaard gaat wordt geraamd op 2.400 uren.

- De totale geschatte structurele kosten (2.400 uren x € 57,-) voor een grote onderneming bedragen € 136.000,- per jaar waarvan € 80.240,- nieuwe regeldrukkosten en € 55.760,- bedrijfseigen kosten.

Herstel van feitelijke negatieve effecten en zinvolle samenwerking met belanghebbenden (art. 12 en 13)

Als een onderneming een feitelijk negatief effect heeft veroorzaakt of mede heeft veroorzaakt, dan moet de onderneming herstel bieden. Wanneer het feitelijke negatieve effect alleen door een zakenpartner wordt veroorzaakt, dan kan de onderneming vrijwillig herstel bieden. Ondernemingen moeten passende maatregelen nemen om doeltreffend samen te werken met belanghebbenden.

Het komt in de praktijk niet zo vaak voor dat ondernemingen zelf op zoek moeten gaan om herstel te bieden. Doorgaans worden zij door natuurlijke personen of door plaatselijke overheden aangesproken als het een negatief effect heeft veroorzaakt of mede heeft veroorzaakt (bijvoorbeeld als het betrokken is geweest bij een ongeval). Lokale autoriteiten leggen daarna eventueel herstelbetalingen (of boetes) op.

Een onderneming raadpleegt belanghebbenden:

- Bij het verzamelen van de nodige informatie over feitelijke of potentiële negatieve effecten, om negatieve effecten vast te stellen, te beoordelen en te prioriteren;
- Bij het ontwikkelen van preventieve en corrigerende actieplannen;

- Bij het nemen van het besluit om een zakelijke relatie te beëindigen of op te schorten;
- Bij het vaststellen van passende maatregelen met het oog op herstel van negatieve effecten;
- Bij de ontwikkeling van kwalitatieve en kwantitatieve indicatoren voor het vereiste toezicht.

Bij het raadplegen van belanghebbenden waarborgt een onderneming de vertrouwelijkheid of anonimiteit, zodat de belanghebbenden niet te maken krijgen met vergelding of wraak. De tijdsbesteding die hiermee gepaard gaat varieert want deze is incident gedreven, maar wordt geraamd op gemiddeld 500 uren.

- De totale geschatte structurele kosten (500 uren x € 57,-) voor een grote onderneming bedragen € 28.500,- per jaar waarvan € 16.815,- nieuwe regeldrukkosten en € 11.685,- bedrijfseigen kosten.

Kennisgevingsmechanisme en klachtenprocedure (art. 14)

Ondernemingen moeten personen en entiteiten de mogelijkheid bieden om bij hen klachten in te dienen. Zij moeten een eerlijke, openbaar beschikbare, toegankelijke, voorspelbare en transparante procedure vaststellen voor de behandeling van deze klachten. Ondernemingen kunnen deelnemen aan gezamenlijke klachtenprocedures en kennisgevingsmechanismen, met inbegrip van gezamenlijk door ondernemingen, via brancheorganisaties, initiatieven van meerdere belanghebbenden of algemene kaderovereenkomsten ingestelde procedures en mechanismen. Tenslotte moeten ondernemingen de betrokken werknemersvertegenwoordigers en vakbonden over deze procedure informeren.

Veel ondernemingen maken gebruik van het [SpeakUp](#) raamwerk. Dit is een klokkenluidersplatform dat helpt een cultuur van open communicatie te creëren. [SpeakUp](#) is wereldwijd beschikbaar en garandeert volledige anonimiteit zodat mensen die hun zorgen uiten niet bang hoeven te zijn voor vergelding. [SpeakUp](#) is voor zowel internen als externen toegankelijk. De abonnementskosten voor deelname aan [SpeakUp](#) bedragen € 15.000,- per jaar. De benodigde tijdsbesteding voor follow-up wordt geraamd op 360 uren.

- De totale geschatte structurele kosten (360 uren x € 57,- + € 15.000,-) voor ondernemingen bedragen € 35.400,- per jaar waarvan € 20.886,- nieuwe regeldrukkosten en € 14.514,- bedrijfseigen kosten.

Monitoring en communicatie (art. 15 en 16)

Ondernemingen moeten hun activiteiten en maatregelen periodiek evalueren en informatie over passende zorgvuldigheid openbaar maken en verslag uitbrengen over bevindingen en maatregelen door op hun website een jaarlijkse verklaring te publiceren. Er geldt een bewaartermijn (art. 5 lid 4) van vijf jaar.

Een onderneming monitort de praktische toepassing, effectiviteit en resultaten van de maatregelen in haar actieplan. De veronderstelling is dat het auditen of certificeren van leveranciers het gedrag zal verbeteren. Een onderneming voert regelmatig enkele (of alle) van de volgende activiteiten uit:

- Controleren van de eerstelijns toeleveringsketen;
- Bezoeken van leveranciers;
- Vragen om zelfbeoordelingen van leveranciers;
- Opdracht geven tot onafhankelijke milieu- of mensenrechten effectbeoordelingen;
- Gegevens verkregen door audits delen met anderen in de sector.

De benodigde tijdsbesteding voor monitoring wordt geraamd op 1.200 uren.

- De totale geschatte structurele kosten (1.200 uren x € 57,-) voor een grote onderneming bedragen € 68.000,- per jaar waarvan € 40.120,- nieuwe regeldrukkosten en € 27.880,- bedrijfseigen kosten.

De onderneming rapporteert over haar bevindingen en verwerkt de conclusies van de monitoring in haar managementsystemen en bedrijfsprocessen. Met het evalueren is een tijdsbesteding gemoeid van 1.200 uren (periodiek evalueren). De rapportageverplichting in de CSDDD loopt echter nagenoeg samen met verplichtingen in de CSRD. De FAQ bij de CSDDD zegt hierover het volgende (pagina 6): "*Bovendien maakt*

de richtlijn voor bepaalde taken kruisverwijzingen naar bestaande wetgeving. Wat de publieke communicatie over due diligence betreft, vertrouwt de richtlijn bijvoorbeeld op de rapportage op grond van de Corporate Sustainability Reporting Guidelines (CSRD), waardoor dubbel werk voor bedrijven binnen het toepassingsgebied van beide reeksen regels wordt vermeden. Voor het kleine aantal bedrijven dat nog niet onder de CSRD valt, vormt het een aanvulling op de bestaande regels door een vereenvoudigd en afgestemd rapportagekader te bieden." De regeldrukkosten die grote ondernemingen maken in het kader van het rapporteren over gepaste zorgvuldigheid worden daarom toegeschreven aan de CSRD.

Meewerken aan inspectie(bezoeken)

Bedrijven moeten samenwerken met de beoogde toezichthouder ACM. De ACM zal risico gestuurd toezicht houden. Dat betekent dat het toezicht wordt gebaseerd op een risicoanalyse van de betrokken sectoren en bedrijven, waarbij rekening wordt gehouden met hun omvang en de ernst van de mogelijke negatieve gevolgen van hun activiteiten. Daarnaast wordt ook gekeken naar rapportages over de naleving van de gepaste zorgvuldigheidscriteria en concrete meldingen/klachten van betrokkenen. We gaan ervan uit dat de beoogde toezichthouder erop toeziet dat documenten gepubliceerd worden en verder ernstige klachten opvolgt (aanneme). De inspectiefrequentie is voor grote ondernemingen daarom verwaarloosbaar.

- De totale geschatte structurele kosten voor grote ondernemingen bedragen € 0,- per jaar.

Verplichtingen - Klimaat-transitieplan

Bestrijding van klimaatverandering (art. 22)

De grootste bedrijven moeten een transitieplan voor beperking van de klimaatverandering 1) opstellen en 2) uitvoeren, dat ervoor moet zorgen dat de onderneming haar uiterste best doet om haar bedrijfsmodel en de bedrijfsstrategie in overeenstemming te brengen met de transitie naar een duurzame economie en het beperken van de opwarming van de aarde tot 1,5 °C.

Grote ondernemingen hebben al een klimaat-transitieplan opgesteld en dragen er zorg voor dat dit actueel blijft en steeds gebaseerd is op de meest actuele inzichten. De tijdsbesteding die hiermee gepaard gaat wordt geraamd op 1.500 uren. Dit is een verplichting die voortkomt uit de CSRD. De FAQ bij de CSDDD zegt hierover het volgende (pagina 12): "Voor bedrijven die een transitieplan publiceren in overeenstemming met de Corporate Sustainability Reporting Directive (CSRD), wordt geacht te zijn voldaan aan de verplichting om een plan te 'adopter'." De regeldrukkosten die grote ondernemingen maken in het kader van het opstellen van een klimaat-transitie-plan worden niet toegeschreven aan de CSDDD, maar aan de CSRD.

Wat betreft de inspanningsverplichting die het klimaat-transitieplan vergezelt, ook hier is sprake van samenloop met andere wetgeving. De CSDDD maakt onderdeel uit van de Europese Green Deal. De kosten van het uitvoeren van het klimaat-transitie-plan, geraamd op 0,9 tot 1,6 miljard euro per jaar voor het Nederlandse bedrijfsleven, moeten worden toegerekend aan het hele ecosysteem aan wetgeving dat met de Europese Green Deal wordt opgebouwd.

De Europese Green Deal is een reeks nieuwe EU-wetten die zijn ontworpen om de transitie te ondersteunen om CO₂-uitstoot tegen 2030 met 55% te verminderen en met als uiteindelijk doel om tegen 2050 klimaatneutraliteit te bereiken en de economische groei te bevorderen (de "Green Deal"). De vier belangrijkste onderdelen van de Green Deal zijn (i) de Sustainable Finance Disclosure Regulation (de "SFDR"), (ii) de Taxonomieverordening (de "TR"), (iii) de Corporate Sustainability Reporting Directive (de "CSRD") en (iv) de Corporate Sustainability Due Diligence Directive (de "CSDDD").

De doelstelling van de Europese Green Deal en Net-Zero 2050 om de Europese economie en samenleving tegen 2050 klimaatneutraal te maken is vastgelegd in de Europese klimaatwet. De wet stelt ook de tussentijdse doelstelling vast om de netto-uitstoot van broeikasgassen tegen 2030 met ten minste 55% te verminderen. Het "Fit for 55"-wetgevingspakket is bijvoorbeeld bedoeld om alle sectoren van de economie geschikt te maken om deze doelstelling te halen. Het 'Fit for 55' pakket bestaat onder meer uit:

- Hervorming van het EU-emissiehandelssysteem (ETS);
- Nieuw EU-emissiehandelssysteem voor brandstoffen voor de bouw en het wegvervoer;
- Sociaal Klimaatfonds;
- Verordening inzake de verdeling van de inspanningen;
- Verordening inzake landgebruik, bosbouw en landbouw (LULUCF);
- CO2-emissienormen voor auto's en bestelwagens;
- Mechanisme voor koolstofcorrectie aan de grens (CBAM);
- Richtlijn hernieuwbare energie;
- Richtlijn energie-efficiëntie;
- Verordening infrastructuur voor alternatieve brandstoffen (AFIR);
- ReFuel EU-luchtvaartverordening;
- FuelEU-verordening voor de zeevaart;
- Richtlijn energieprestatie van gebouwen;
- Geactualiseerde EU-regels om gasmarkten koolstofvrij te maken en waterstof te bevorderen;
- EU-methaanverordening voor de energiesector.

Verder is de Ecodesign for Sustainable Products Regulation (ESFR) op 18 juli 2024 ingegaan. Ook dit is een pakket aan maatregelen die bijdragen aan het helpen van de EU bij het bereiken van haar milieu- en klimaatdoelstellingen, het verdubbelen van het circulariteitspercentage van het materiaalgebruik en het behalen van haar doelstellingen op het gebied van energie-efficiëntie tegen 2030.

De ESFR en de Europese Green Deal zijn gebaseerd op het besef dat de groene transitie een kans is en dat het uitblijven van actie enorme kosten met zich meebrengt. Met de Green Deal komt de EU de verplichtingen na die het is aangegaan onder de United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC) en het Klimaatakkoord van Parijs en de ambitieuzere aanpassingsmaatregelen die voortbouwen op de EU-aanpassingsstrategie van 2013.

Vóórdat de CSDDD ingaat, zijn bedrijven al lang bezig met verplichtingen op grond van de Europese Green Deal, zoals de CSRD, de Batterijenverordening, de CMV, de EUDR en straks ook de FLR en Ecodesign. De regeldruk die voortkomt uit CSDDD wordt voor een groot deel of bijna volledig veroorzaakt door andere EU-wetgeving. Vanwege de bijna volledige samenloop met EU-wetgeving worden de kosten van het uitvoeren naar beste vermogen van de klimaattransitie niet tot de directe regeldrukkosten van de CSDDD gerekend.

Overige bepalingen - Wettelijke aansprakelijkheid

Wettelijke aansprakelijkheid van ondernemingen en het recht op volledige schadevergoeding (art. 29)

Op grond van de richtlijn kan een bedrijf wettelijk aansprakelijk worden gesteld voor schade die is toegebracht aan een natuurlijke of rechtspersoon. Een onderneming kan niet aansprakelijk worden gesteld als de schade uitsluitend door haar zakenpartners in haar activiteitenketen is veroorzaakt.

Als een bedrijf *opzettelijk of uit onachtzaamheid* niet heeft voldaan aan haar gepaste zorgvuldigheid verplichtingen, dan kan het bedrijf aansprakelijk worden gesteld voor de negatieve effecten van hun bedrijfsvoering en de schade die anderen daardoor oplopen. Bij het berekenen van regeldruk wordt uitgegaan van de fictie van 100% naleving⁷. Dat betekent dat de kosten die voort (kunnen) komen uit art. 29 niet tot de regeldrukkosten behoren.

⁷ Bron: Handboek Meting Regeldrukkosten: Algemene uitgangspunten en bijzondere gevallen. "Regeldruk die voortvloeit uit verplichtingen wordt bepaald op basis van het aantal keer dat aan deze verplichting moet worden voldaan volgens de wet, ongeacht of dit in de praktijk ook feitelijk gebeurt. Hieraan ligt de aanname ten grondslag dat de regelgeving 100% wordt nageleefd."

Interim conclusie

Directe regeldrukkosten

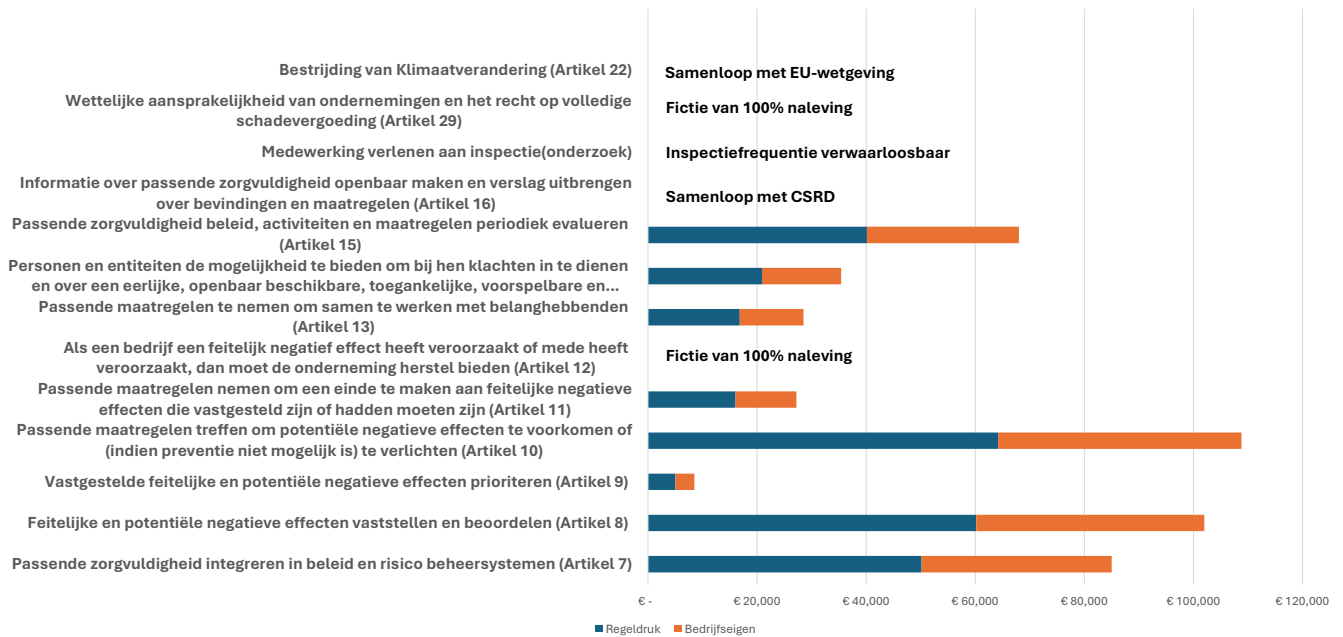
- De directe regeldrukkosten (P²) van een gemiddeld grote onderneming in Nederland worden geraamd op € 29.760,- eenmalige nieuwe regeldrukkosten en € 273.460,- structurele nieuwe regeldrukkosten per jaar. Het gaat jaarlijks om ongeveer 8.000 uur en om dit in te vullen zijn ca. 4-5 fte nodig.
- Organisatorisch kan dit er in een grote onderneming als volgt uitzien: Een lid van het managementteam heeft het onderwerp CSR of duurzaamheid in zijn of haar takenpakket zitten. Een duurzaamheidsteam rapporteert naar deze manager. Dit team wordt aangestuurd door een CSR-specialist. In het team werken tenminste één specialist milieu/environment en één specialist mensenrechten. Het team wordt ondersteund door een assistent. De teamleden onderhouden nauwe contacten met sleutel-medewerkers binnen de eigen organisatie, in ieder geval de inkoopafdeling en de juridische afdeling, en met externen (agentschappen, samenwerkingsverbanden, auditeurs, e.d.).

Tabel 4.1. Overzicht van de regeldrukkosten per verplichting

Verplichtingen in de CSDDD	Tijd (uren)	Out-of-pocket	P ¹	Bedrijfseigen kosten	P ² nieuwe regeldruk
Kennisnamekosten	56		€ 3.173	€ 1.301	€ 1.872
Bewustzijn over passende zorgvuldigheid vergroten onder medewerkers	600	€ 4.000	€ 38.200	€ 15.662	€ 22.538
Passende zorgvuldigheid integreren in beleid en risico beheersystemen (Art.7)	160		€ 9.067	€ 3.717	€ 5.349
<i>Eenmalige regeldrukkosten (P)</i>	816	€ 4.000	€ 50.440	€ 20.680	€ 29.760
Passende zorgvuldigheid integreren in beleid en risico beheersystemen (Art.7)	1.500		€ 85.000	€ 34.850	€ 50.150
Feitelijke en potentiële negatieve effecten vaststellen en beoordelen (Art.8)	1.800		€ 102.000	€ 41.820	€ 60.180
Vastgestelde feitelijke en potentiële negatieve effecten prioriteren (Art.9)	150		€ 8.500	€ 3.485	€ 5.015
Passende maatregelen treffen om potentiële negatieve effecten te voorkomen of (indien preventie niet mogelijk is) te verlichten (Art.10)	1.920		€ 108.800	€ 44.608	€ 64.192
Passende maatregelen nemen om een einde te maken aan feitelijke negatieve effecten die vastgesteld zijn (Art.11)	480		€ 27.200	€ 11.152	€ 16.048
Als een bedrijf een feitelijk negatief effect (mede) heeft veroorzaakt dan moet de onderneming herstel bieden (Art.12)			100% naleving		100% naleving
Passende maatregelen nemen om samen te werken met belanghebbenden (Art.13)	500		€ 28.500	€ 11.685	€ 16.815
De mogelijkheid bieden om klachten in te dienen en over een eerlijke, openbaar beschikbare, toegankelijke, voorspelbare en transparante procedure beschikken voor behandeling van klachten (Art.14)	360	€ 15.000	€ 35.400	€ 14.514	€ 20.886
Passende zorgvuldigheid beleid, acties en maatregelen evalueren (Art.15)	1.200		€ 68.000	€ 27.880	€ 40.120
Informatie over passende zorgvuldigheid openbaar maken en verslag uitbrengen over resultaten en maatregelen (Art.16)			Samenloop		Samenloop
Meewerken aan inspectie(onderzoek)			€ 0		€ 0
Wettelijke aansprakelijkheid en het recht op volledige schadevergoeding (Art.29)			100% naleving		100% naleving
Bestrijding Klimaatverandering (Art.22)			Samenloop		Samenloop
<i>Structurele regeldrukkosten (P)</i>	7.910	€ 15.000	€ 463.400	€ 189.994	€ 273.406

In onderstaande figuur is per verplichting in de CSDDD de verhouding tussen feitelijke nieuwe regeldrukkosten en bedrijfseigen kosten weergegeven.

Figuur 4. Regeldruk per verplichting en uitgesplitst naar bedrijfseigen kosten

4.2 Omvang doelgroep (Q)

Toepassingsbereik

De inwerkingtreding van de richtlijn zal gefaseerd plaatsvinden. Hierdoor zullen vanaf 2027 tot en met 2029 ieder jaar meer bedrijven tot de doelgroep van de CSDDD behoren. Uiteindelijk zal de richtlijn in 2029 van toepassing zijn op alle bedrijven afkomstig uit de EU die meer dan 1.000 werknemers hebben en een netto-omzet wereldwijd van meer dan 450.000.000 euro, en op bedrijven niet afkomstig uit de EU die deze omzet behalen in de Unie (Artikel 2, Toepassingsgebied). Ook is de richtlijn vanaf dat jaar van toepassing op bepaalde franchise- en licentieondernemingen.

CSDDD: gefaseerde implementatie 2027-2029

- Startjaar 2027: bedrijven met meer dan 5.000 werknemers en een omzet van minimaal 1.500 miljoen euro in twee opeenvolgende boekjaren.
- Startjaar 2028: bedrijven met meer dan 3.000 werknemers en een omzet van minimaal 900 miljoen euro in twee opeenvolgende boekjaren.
- Startjaar 2029: bedrijven met meer dan 1.000 werknemers en een omzet van minimaal 450 miljoen euro in twee opeenvolgende boekjaren.

In deze bedrijfseffectentoets onderzoeken wij de effecten die de verplichtingen die volgen uit de CSDDD zullen hebben op Nederlandse bedrijven die tot de doelgroep van de richtlijn behoren. Het betreft hierbij ondernemingen in de private sector. Organisaties in de publieke sector (d.w.z. de rijksoverheid inclusief agentschappen, provincies, gemeenten, waterschappen en ZBO's) en semipublieke sector (d.w.z. onderwijs, zorg en woningcorporaties) vallen niet onder het toepassingsbereik. Een verder onderscheid dat aangebracht dient te worden is dat tussen grote ondernemingen en multinationals, waarbij een multinational wordt gedefinieerd als een onderneming die de uiteindelijke zeggenschap heeft over bedrijven in twee of meer landen.

Franchise- en licentieovereenkomsten: implicaties voor Q

Naast bedrijven die op basis van hun werknemer aantal en netto-omzet binnen het toepassingsgebied van de CSDDD vallen, kunnen bedrijven hier ook onder vallen op basis van franchise- of licentieovereenkomsten gesloten in de Unie. Mits een bedrijf dergelijke overeenkomsten heeft gesloten in de Unie ter waarde van meer dan 22,5 miljoen euro en het een wereldwijde netto-omzet van meer dan 80 miljoen euro heeft in twee opeenvolgende boekjaren, valt het in-scope van de CSDDD en moet het aan alle verplichtingen voldoen.

De franchisesector omvat ca. 917 formules, die tezamen 410.500 medewerkers tellen en een omzet van 46 miljard euro realiseert. De grootste segmenten binnen de sector zijn de detailhandel (food & non-food) en de horeca⁸. Hierin bevinden zich formules zoals Jumbo, Primera en McDonalds. Licenties worden in Nederland veelal afgegeven door bedrijven actief in de technologie, farmaceutica en media. Enkele voorbeelden van bedrijven die hier veel aan verdienen zijn Philips, ASML en Universal Music Group (UMG).

Op het moment van schrijven van dit rapport zijn onvoldoende gegevens beschikbaar op bedrijfsniveau om een onderbouwde schatting te kunnen doen van het aantal bedrijven dat op basis van dit soort overeenkomsten tot de doelgroep van de CSDDD behoort. Veel van hen (Jumbo, Philips, ASML en UMG) behoort hier al toe op basis van hun wereldwijde netto-omzet en aantal werknemers. Omdat in dit onderzoek bovendien gerekend zal worden met een maximale inschatting van het aantal bedrijven dat tot de doelgroep van de richtlijn zal behoren, is de impact op de berekende regeldrukeffecten van het ontbreken van een schatting van het aantal bedrijven dat tot doelgroep 'Q' behoort op basis van franchise- en licentieovereenkomsten naar verwachting beperkt.

⁸ <https://denationalefranchisegids.nl/franchisenieuws/branchestatistieken-2023-de-grootste-franchiseformules-per-branche/>

Multinationals met Nederlandse- of buitenlandse ultieme zeggenschap

Bij grote ondernemingen wordt verondersteld dat zij in principe uitsluitend in een enkel land actief zijn, te weten Nederland. De ultieme zeggenschap over deze bedrijven bevindt zich daarom per definitie in Nederland. We kunnen de groep multinationals echter verder uitsplitsen naar bedrijven waarvan de ultieme zeggenschap hogerop in de keten belegd is bij een Nederlands- of bij een buitenlands bedrijf. Dit moederbedrijf wordt door het CBS gekenmerkt als de Ultimate Controlling Unit (UCI), een term die wij ook zullen hanteren.

Een Nederlandse multinational is een bedrijf onder Nederlandse zeggenschap met één of meer dochterbedrijven in het buitenland. Een buitenlandse multinational is een onderneming met vestigingen in meer landen waarover de uiteindelijke zeggenschap in het buitenland ligt. Bedrijven onder buitenlandse zeggenschap zijn bedrijven in Nederland waarover een institutionele eenheid in het buitenland zeggenschap heeft. De UCI is de eenheid van waaruit wereldwijd de strategische beslissingen (bijvoorbeeld benoemingen van directeurs, investeringen in productiemiddelen en duurzaamheid) genomen worden voor de dochterondernemingen. Het besluit om te investeren in gepaste zorgvuldigheid en duurzaamheid in overeenstemming met de CSDDD wordt genomen in het land waar uiteindelijke zeggenschap plaatsvindt. Een buitenlandse multinational kan regeldrukkosten op grond van de CSDDD ondervinden wanneer deze actief wil zijn op de interne markt van de Europese Unie.

Multinationals met buitenlandse ultieme zeggenschap: implicaties voor Q

In dit rapport nemen we bij het kwantificeren van de regeldrukkosten de lasten van multinationals met buitenlandse ultieme zeggenschap mee. Een multinational met een buitenlandse UCI behoort tot de doelgroep van dit onderzoek (Q) wanneer deze in Nederland activiteiten heeft verenigd in een of meer rechtspersonen en daarmee de drempelwaardes van 1.000 werknemers en 450 miljoen euro omzet bereikt in de EU.

Hierbij is een methodologische keuze gemaakt met betrekking tot waar regeldrukkosten zullen 'neerslaan'. Ons uitgangspunt is dat om individueel aansprakelijk gehouden te kunnen worden voor het voldoen aan de verplichtingen van de CSDDD, een multinational met buitenlandse UCI individueel aan de drempelwaardes van de CSDDD zal moeten voldoen. Wanneer dit niet het geval is, dus wanneer de onderneming individueel niet tot de scope van de CSDDD behoort, maar het concern waar het onderdeel van is wel, dan slaat de regeldruk neer op het niveau van het concern i.e. het moederbedrijf. Wanneer het moederbedrijf gevestigd is in een lidstaat dan behoren de gemaakte regeldrukkosten door de Nederlandse dochteronderneming dus toe aan de wetgeving van deze lidstaat. Wanneer het moederbedrijf gevestigd is buiten de EU maar wel in scope van de CSDDD valt, dan moeten de gemaakte regeldrukkosten eigenlijk naar rato toe worden gerekend aan alle 27 EU-lidstaten, zij bieden immers toegang tot de gehele interne markt. Het voorafgaande is echter een aanname die, zoals dit gehele onderzoek, gebaseerd is op de nu voorhanden zijnde wetteksten van de richtlijn (in dit geval specifiek Artikel 2, lid 1 & 6). De aansprakelijkheid van ondernemingen binnen de landsgrenzen van lidstaten zal echter ook afhangen van de nationale uitwerking van de CSDDD in deze lidstaten. De methode zoals die gehanteerd wordt in dit rapport is daarom een vertrek- en geen eindpunt voor de berekening van regeldrukeffecten op nationaal niveau. Wanneer grensoverschrijdende beslissingen worden genomen op het hoofdkantoor van multinationals, zijn de kosten dan toe te schrijven aan het vestigingsland van dit hoofdkantoor, of moeten deze kosten dan worden toegeschreven aan de individuele dochterondernemingen en hun vestigingsland?⁹

⁹ Wij vragen ons af of de gemaakte regeldrukkosten door een Nederlandse dochteronderneming van een buitenlandse UCI die gevestigd is in een lidstaat niet toe te schrijven zijn aan deze lidstaat. Wanneer het moederbedrijf gevestigd is buiten de EU maar wel in scope van de CSDDD valt, dan moeten de regeldrukkosten wellicht worden toegerekend aan de 27 EU-lidstaten samen, want voldoen aan de verplichtingen van de CSDDD biedt deze multinational immers toegang tot de gehele Europese interne markt. Mogelijk kan gekeken worden naar de juridische/economische aanwezigheid van deze multinational in individuele lidstaten, waarna de regeldrukkosten naar rato verdeeld zouden kunnen worden.

Bronnen en beschikbare datasets

De voorwaarden voor de toepasbaarheid van de verplichtingen van de CSDDD zijn cumulatief; bedrijven moeten meer dan 1.000 werknemers én een omzet van meer dan 450 miljoen euro in twee opeenvolgende boekjaren hebben. Om een exacte berekening te kunnen maken van het aantal bedrijven dat tot de scope van dit onderzoek 'Q' behoort zijn betrouwbare, actuele data over beide criteria voor afzonderlijke bedrijven daarom benodigd. Deze gegevens zijn echter niet, of niet beide, beschikbaar voor afzonderlijke bedrijven via de vrij toegankelijke databases zoals CBS of Eurostat. In plaats daarvan, zijn gegevens verzameld uit drie afzonderlijke bronnen, elk met hun eigen voor- en nadelen, maar complementair aan elkaar. Deze bronnen hanteren bovendien een eigen definitie van een 'onderneming', de doelgroep van 'Q', die niet geheel overeenkomt. De effecten die dit mogelijk heeft op het aantal bedrijven uit deze bron behoeven daarom toelichting.

Allereerst zal gebruik worden gemaakt van beschikbare data van het CBS over 'bedrijfs grootte', gemeten aan de hand van het aantal werkzame personen. Deze data worden ieder kwartaal bijgewerkt en zijn daardoor zeer actueel. Een nadeel van deze bron is dat zij gegevens over de omzet van bedrijven bevat. Een onderneming is volgens het CBS een economische eenheid, waarin verschillende juridische eenheden kunnen samenkomen. Juridische eenheden zoals houdstermaatschappijen worden daarom mogelijk niet als individuele onderneming meegenomen in deze dataset, maar als onderdeel beschouwt van de productieve eenheid.

In aanvulling op de gegevens van het CBS zal gebruik worden gemaakt van de beschikbare dataset van Company.Info. Deze databron biedt secundaire data die onttrokken is aan de gecombineerde databanken van de Kamer van Koophandel, het Kadaster en het Insolventieregister. Company.Info biedt gegevens op individueel bedrijfsniveau over het aantal werknemers en de behaalde omzet in 2020, 2021 en 2022. Daarnaast biedt zij inzicht in de sector waarin zij actief zijn, aan de hand van Standaard Bedrijfsindeling (SBI) codes. Het voordeel van deze databron is dat zij ons in staat stellen uitspraken te doen over het aantal bedrijven dat aan beide criteria voldoet. Ook kan hierbij onderscheid aangebracht worden in de criteria zoals die zullen gelden in 2027, 2028 en 2029, en de effecten die dit heeft op de 'Q'. Het nadeel van deze bron is dat deze gegevens niet altijd compleet zijn voor ieder jaar, en daardoor niet altijd even actueel. Company.Info leunt op de KvK als primaire bron voor bedrijfsgegevens. KvK hanteert een ruimere definitie van een onderneming als juridische eenheid. Houdstermaatschappijen en dochterondernemingen worden allen als individuele ondernemingen meegenomen.

	CBS Statline	Company.Info	Externe bronnen
Voordelen	Data zijn actueel en compleet op bedrijfsniveau	Data zijn volledig (werknemers & omzet)	Volledigheid en actualiteit gebruikte data
Nadelen	Data over omzet ontbreken	Data zijn niet actueel en niet compleet op bedrijfsniveau	Gehanteerde methodologie is ondoorzichtig
Definitie 'onderneming'	"Een organisatie die zelfstandig goederen of diensten op de markt brengt." (Economische eenheid) ¹⁰	"Een organisatie die een zelfstandige, rechtmatige activiteit uitvoert, gericht op het verkrijgen van inkomsten." (Juridische eenheid) ¹¹	Orbis/BvD: definitie van diverse bronnen (o.a. bedrijfsregisters zoals KvK) ¹² Eurostat: definitie van nationale statistiekbureaus (CBS) ¹³

¹⁰ <https://www.cbs.nl/nl-nl/onze-diensten/methoden/begrippen/onderneming>

¹¹ <https://www.kvk.nl/starten/moet-ik-mijn-bedrijf-inschrijven-bij-kvk/>

¹² <https://www.ue.wroc.pl/p/bg/orbis.pdf>

¹³ <https://ec.europa.eu/eurostat/web/national-accounts/information-data>

Ten slotte zullen tertiaire data gebruikt worden om onze eigen bevindingen te trianguleren. Deze tertiaire data omvatten reeds bestaande schattingen van het aantal bedrijven dat onder de reikwijdte van de CSDDD zal vallen afkomstig uit literatuuronderzoek. Het gebruik van deze schattingen moet waarborgen dat de door ons gehanteerde meetwijze een accurate schatting van het aantal bedrijven heeft opgeleverd. Deze schattingen zijn gebaseerd op diverse primaire databronnen, waaronder Orbis (Bureau van Dijk) en Eurostat. De definitie van een onderneming van deze bronnen hangt af van de door hen gebruikte databronnen. Dit varieert van bedrijfsregisters (o.a. KvK) tot nationale statistiebureaus (o.a. CBS). De netto-impact van deze variëteit aan bronnen op het aantal ondernemingen wordt verondersteld neutraal te zijn.

Onvolledige data: bedrijfsgegevens in opeenvolgende jaren

De wettekst van de richtlijn (Artikel 2, lid 5) stelt de voorwaarde dat bedrijven enkel tot de reikwijdte van de CSDDD behoren als zij de drempelwaardes van meer dan 1.000 werknemers en 450 miljoen euro wereldwijde netto-omzet in twee opeenvolgende boekjaren bereikt hebben. Omdat de verzamelde gegevens van Company.Info niet voor ieder bedrijf voor ieder jaar beschikbaar zijn, zou het doorvoeren van deze restrictie op de groep bedrijven die aan beide criteria voldoet in ten minste één boekjaar een grote vertekening naar beneden betekenen van het aantal bedrijven dat tot de 'Q' gerekend moet worden. Deze vertekening zou grotendeels het gevolg zijn van de beschikbaarheid van data, en niet van het feit dat bedrijven de drempelwaardes vaak maar eenmalig of in niet-aaneengesloten jaren bereiken.

Daarom is besloten om deze vereiste in dit rapport buiten beschouwing te laten. In toekomstig onderzoek zou met behulp van meer data een correctie doorgevoerd kunnen worden waardoor ook de vereiste van het voldoen aan de drempelwaardes in opeenvolgende boekjaren verwerkt kan worden in de 'Q'. Dit zou mogelijk anderszels als gevolg kunnen hebben dat het aantal bedrijven naar beneden bijgesteld kan worden. In dit rapport is echter gekozen voor een aanpak waarbij de maximale regeldrukkosten geraamd zullen worden.

De doelgroep op basis van het aantal werknemers

De statistieken van het CBS op het gebied van bedrijfsgrootte, gemeten aan de hand van het aantal werkzame personen, bieden een eerste indicatie van het aantal Nederlandse bedrijven dat direct onder de reikwijdte van de CSDDD zal komen te vallen. Naast een onderscheid in het aantal werknemers dat een bedrijf heeft, differentieert de gebruikte dataset van het CBS bedrijven ook op basis van de bedrijfstak waarin zij actief zijn. Hierbij wordt de Standaard Bedrijfsindeling (SBI) gehanteerd. Voor sommige van deze bedrijfstakken geldt dat de CSDDD niet op hen van toepassing zal zijn, omdat de organisaties in deze bedrijfstakken geen 'ondernemingen' zijn volgens het Europees recht¹⁴, en de CSDDD enkel verplichtingen stelt aan ondernemingen. Zo kunnen de sectoren 'O Openbaar bestuur en overheidsdiensten' en 'U Extraterritoriale organisaties' buiten beschouwing worden gelaten. Voor andere sectoren is het lastiger om te bepalen of- en hoeveel 'ondernemingen' zij omvatten. Zo is er de bedrijfstak 'Q Gezondheids- en welzijnszorg'. Deze sector omvat onder andere zorgverleners zonder winstoogmerk, maar ook organisaties die wél winst na kunnen streven zoals privéklinieken en wellness-instellingen. Een vergelijkbare complicatie is van toepassing op de sector 'P Onderwijs', ook binnen deze sector zijn zowel organisaties te vinden die als onderneming geclassificeerd kunnen worden als organisaties die hier niet voor in aanmerking komen.

Omdat de Statline database van het CBS niet de mogelijkheid biedt om bedrijfssectoren uit te splitsen naar de aan- of afwezigheid van een winstoogmerk, moet met aannames gewerkt worden. De grootste sector binnen de bedrijfstak 'Q Gezondheids- en welzijnszorg' in termen van werkgelegenheid is de verplegingszorg¹⁵. Op basis van een berekening van de European Network of Corporate Observatories wordt het aandeel van geprivatiseerde zorgverlening binnen deze sector geschat op 20%¹⁶. Daarom zal dit

¹⁴ <https://ecer.minbuza.nl/ecer/dossiers/vestiging-vrij-verkeer/rechtspersonen-ondernemingen/het-begrip-onderneming>

¹⁵ <https://www.cbs.nl/nl-nl/longread/statistische-trends/2023/arbeidsmarktprofiel-van-zorg-en-welzijn-in-2022/2-werkgelegenheid#:~:text=VVT%20veruit%20grootste%20branche%2C%20sociaal,%20in%202022%20%5B8%5D>

¹⁶ <https://corpwatchers.eu/en/investigations/caring-for-profit-en/mapping-the-privatisation-of-healthcare-in-europe>

percentage van de bedrijven met meer dan 1.000 werknemers binnen categorie 'Q' als onderneming worden meegenomen in dit onderzoek. Ook wat betreft het aandeel van ondernemingen in bedrijfstak 'P Onderwijs' moet geëxtrapoleerd worden. Naar werkgelegenheid vormen het primair- en voortgezet onderwijs met enige afstand de grootste sectoren binnen bedrijfstak 'P'¹⁷. Van de 7.297 basis- en middelbare scholen in Nederland zijn er 142 particulier¹⁸. Dit komt neer op 2% van het onderwijsaanbod. Net als bij bedrijfstak 'Q' zal dit percentage gebruikt worden bij bedrijfstak 'P' voor het aantal 'bedrijven' uit de Statline database dat kwalificeert als onderneming. Hieronder zijn de resultaten weergegeven.

Bedrijfstakken/branches	Bedrijfsgrootte: 1.000 tot 2.000 werknemers	Bedrijfsgrootte: ≥ 2.000 werknemers	Totaal
A Landbouw, bosbouw en visserij	0	0	0
B Delfstoffenwinning	0	0	0
C Industrie	45	15	60
D Energievoorziening	5	5	10
E Waterbedrijven en afvalbeheer	5	0	5
F Bouwnijverheid	15	10	25
G Handel	40	35	75
H Vervoer en opslag	15	20	35
I Horeca	10	5	15
J Informatie en communicatie	15	10	25
K Financiële dienstverlening	10	10	20
L Verhuur en handel onroerend goed	0	0	0
M Specialistische zakelijke diensten	25	15	40
N Verhuur en zakelijke diensten	55	45	100
P Onderwijs	(50*0,02)	(35*0,02)	(85*0,02)
Q Gezondheids- en welzijnszorg	(165*0,20)	(100*0,20)	(265*0,20)
R Cultuur, sport en recreatie	5	0	5
S Overige dienstverlening	5	0	5
T Huishoudens	0	0	0
Totaal	284	191	475

De doelgroep op basis van het aantal werknemers en de netto-omzet

Om binnen het toepassingsbereik van de CSDDD te vallen moet een onderneming meer dan 1.000 werknemers hebben én een wereldwijde netto-omzet van meer dan 450 miljoen euro in twee opeenvolgende boekjaren. Om een schatting te kunnen geven van het aantal Nederlandse bedrijven dat aan deze voorwaarden voldoet (met de methodologische restricties zoals eerder omschreven) is gebruik gemaakt van gegevens van Company.Info over het aantal werknemers en de wereldwijde netto-omzet op het niveau van individuele bedrijven in de jaren 2020, 2021 en/of 2022. Deze omzetcijfers zijn vervolgens geïndexeerd aan de hand van de Consumer Price Index (CPI) van september 2024, de meest recente CPI van het CBS¹⁹. De beschikbare dataset biedt verder de mogelijkheid om de groep bedrijven uit te splitsen naar de geografische herkomst van het moederbedrijf. In het kader van het eerder gemaakte onderscheid tussen multinationals waarvan de UCI zich bevindt in Nederland of het buitenland, en in deze laatste categorie de gedifferentieerde toepassing van de CSDDD op het moederbedrijf afhankelijk van haar vestiging binnen of buiten de EU, zullen de uitkomsten volgens deze lijnen uitgesplitst worden in de tabel hieronder.

¹⁷ <https://www.aob.nl/assets/Bijlage-3.1-Trendrapportage-Arbeidsmarkt-Leraren-2023.pdf>

¹⁸ <https://eenvandaag.avrotros.nl/item/privescholen-populair-een-teken-dat-de-kwaliteit-van-het-reguliere-onderwijs-achteruitgaat-en-andere-vragen-beantwoord/>

¹⁹ <https://opendata.cbs.nl/statline/?d=3FOE#/CBS/nl/dataset/83131NED/table>

UCI of moederbedrijf: vestigingsland	Aantal (Q)
Nederland	396
Buitenland: Europese Unie (EU)	62
Buitenland: niet-EU	76
Totaal	534

De doelgroep gebaseerd op reeds bestaande schattingen

De CSDDD zet wereldwijd de standaard op het gebied van ketenverantwoordelijkheid van grote bedrijven, en wordt daarom met grote interesse door de doelgroep gevolgd. Mede als gevolg van deze belangstelling is een groot aantal organisaties reeds aan de slag gegaan met het inschatten van de scope van de richtlijn. Ter triangulatie van de op basis van onze eigen data verkregen ramingen wordt hieronder een overzicht gegeven van deze schattingen, van welke organisatie deze afkomstig is en op basis van welke gegevens zij verkregen is. Deze organisaties komen op een gemiddelde schatting van 464 Nederlandse bedrijven die onder de reikwijdte van de CSDDD komen te vallen.

Naam organisatie	Soort organisatie	Bron	Schatting
Stichting Onderzoek Multinationale Ondernemingen (SOMO) ²⁰	Non-Governmental Organisation	Orbis/BvD	457
European Coalition for Corporate Justice (ECCJ) ²¹	Non-Governmental Organisation	Orbis/BvD/Eurostat	459
Vereniging voor Milieurecht (VMR) ²²	Non-Governmental Organisation	Euractiv	475

De doelgroep: conclusie

In dit hoofdstuk zijn drie bronnen gebruikt om tot een schatting te komen van het aantal Nederlandse bedrijven dat tot de doelgroep (Q) van de CSDDD zal behoren: CBS Statline, Company.Info en bestaande schattingen op basis van diverse bronnen (zoals Orbis/BvD, Eurostat, Euractiv). Toetsing door middel van triangulatie vergroot de betrouwbaarheid. Letterlijk betekent triangulatie ‘driehoeksmeting’. Tijdens triangulatie worden verschillende onderzoeksmethoden en bronnen gecombineerd. Door te combineren worden bepaalde zwakheden of tekortkomingen van de ene methode of bron opgevangen met een andere. Dit vergroot de betrouwbaarheid en validiteit van de onderzoeksresultaten. Triangulatie is dus het samenvoegen van de resultaten van verschillende methoden en bronnen over dezelfde onderzoeksvraag, om bewijs vanuit verschillende invalshoeken te bevestigen. We integreren de onderzoeksresultaten door middel van convergentie. Convergentie betekent dat de onderzoeksresultaten samenvallen; de resultaten leiden tot dezelfde conclusies.

De gebruikte methoden en bronnen en de schattingen die hiermee zijn verkregen zijn:

- Methode 1 (Company.Info): 534
- Methode 2 (CBS Statline): 475
- Methode 3 (Diverse bronnen): 457 (gemiddeld 464)

De resultaten vanuit de verschillende invalshoeken zijn met elkaar vergelijkbaar, zij hebben een *vergelijkbare* orde van grootte. Het aantal Nederlandse bedrijven dat binnen het doelbereik van de CSDDD valt bedraagt tussen de 457 en 534. *Voor dit onderzoek kiezen wij voor CBS Statline als primaire bron.* Bij het berekenen van de regeldrukkosten met behulp van de formule “P*Q” hanteren wij een ‘Q’ van 475 ondernemingen. Met een schatting van 475 bedrijven ligt het resultaat van deze methode *in het midden van de bandbreedte* die in samenhang met de andere schattingen wordt vastgesteld. Het gebruik van de mediaan, de midden

²⁰ <https://www.iucn.nl/en/news/europees-parlement-keurt-due-diligence-richtlijn-goed-stap-voorwaarts-maar-kan-ambitueuzer/>

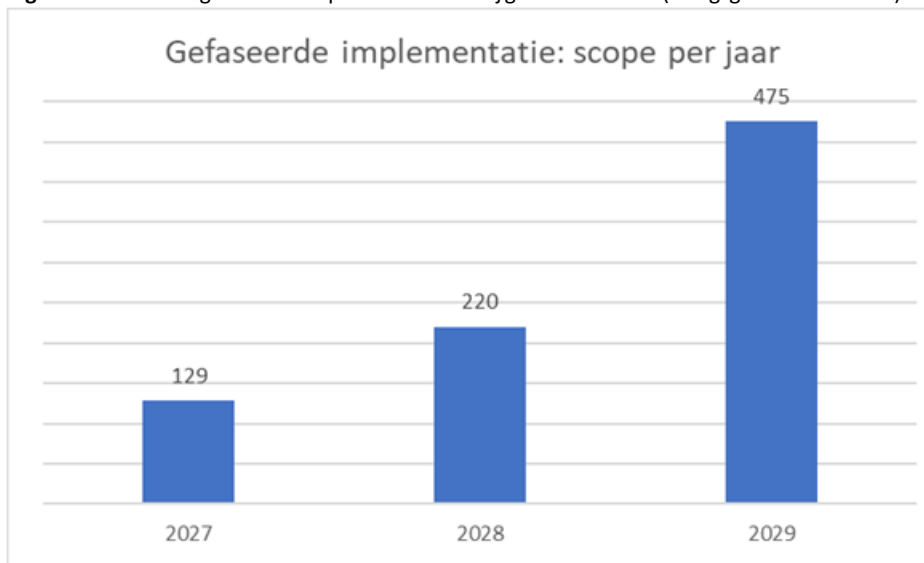
²¹ <https://corporatejustice.org/wp-content/uploads/2024/05/ECCJ-CSDDD-SUMMARY.pdf>

²² <https://www.milieurecht.nl/nieuws/csdddimplementatie>

waarde, biedt enige “bescherming” tegen extreme waarden. De door ons gehanteerde ‘Q’ biedt enige zekerheid dat het aantal bedrijven niet onderschat- maar ook niet overschat wordt.

De schatting van 475 bedrijven slaat op het aantal bedrijven dat uiteindelijk tot de doelgroep ‘Q’ zal behoren. Vanwege de gefaseerde inwerkingtreding van de CSDDD zal een gedeelte van deze bedrijven echter al vanaf 2027 of 2028 de verplichtingen van de richtlijn moeten naleven. Met behulp van de dataset van Company.Info kan berekend worden met welk percentage het aantal bedrijven dat tot doelgroep ‘Q’ behoort toeneemt wanneer de criteria voor de toepasbaarheid van de CSDDD veranderen van jaar op jaar. Door deze procentuele groei op jaarbasis toe te passen op de ‘Q’ gebaseerd op CBS Statline, kan met terugwerkende kracht berekend worden voor hoeveel bedrijven de CSDDD al in 2027 en 2028 van toepassing zal zijn. De uitkomsten van deze berekening zijn weergegeven in de figuur hieronder.

Figuur 5. Ondernemingen binnen scope van de CSDDD bij gefaseerde invoer (brongegevens CBS Statline)

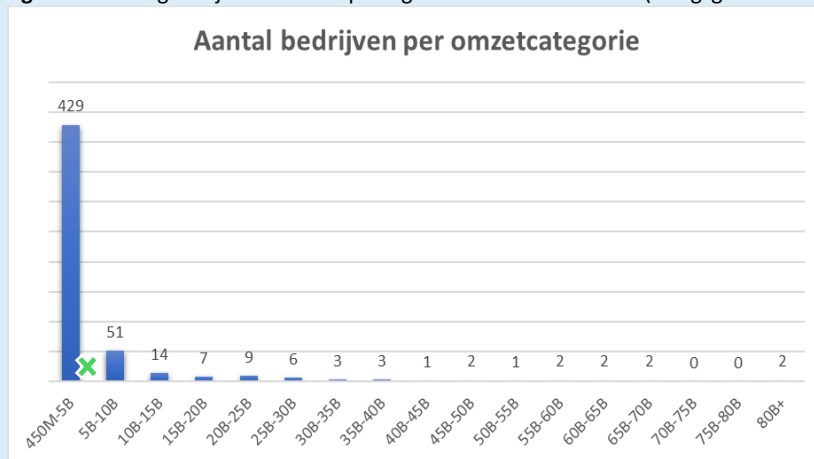

Hieruit volgt dat op basis van initiële criteria in 2027 (5.000 medewerkers en 1.500 miljoen euro omzet) slechts 129 bedrijven tot de scope van dit onderzoek behoren. In 2028 worden de grenswaardes verlaagd naar 3.000 medewerkers en 900 miljoen euro omzet, waardoor 220 bedrijven zullen moeten voldoen aan de verplichtingen uit de richtlijn. Ten slotte zullen in 2029 de definitieve criteria (1.000 medewerkers en 450 miljoen euro omzet) in werking treden, en zullen 475 bedrijven tot de doelgroep ‘Q’ behoren.

De doelgroep: uitsplitsing naar omvang

In dit rapport kwantificeren wij de regeldrukkosten voor de hele doelgroep nadat we in kaart hebben gebracht wat een gemiddelde grote onderneming moet doen wanneer het een robuuste invulling wil geven aan haar CSDDD-verplichtingen. In onderstaande figuur hebben we aangegeven hoe het bedrijf dat wij in gedachten hebben bij het opstellen van onze berekening zich verhoudt tot andere ondernemingen binnen het doelbereik (X). Binnen het toepassingsbereik is het bedrijf groot onder de kleintjes (d.w.z. grote ondernemingen gevestigd in Nederland), maar klein onder de grootten (d.w.z. multinationals met Nederlandse of buitenlandse ultieme zeggenschap).

Figuur 6. Verdeling bedrijven binnen toepassingsbereik CSDDD naar omzet (brongegevens: Company.Info)

De kosten tussen ondernemingen verschillen enorm, want deze zijn sterk afhankelijk van de schaal van operaties (in hoeveel risicolanden is het bedrijf actief), de complexiteit van de toeleveringsketens, de sector(en) waar een bedrijf deel van uitmaakt (hoeveel risico-materialen of –grondstoffen gebruikt het bedrijf) en hoe langdurig (of kortlopend) zijn zakenrelaties. Vanzelfsprekend zijn de regeldrukkosten van een extreem grote multinational die wereldwijd actief is en tien duizenden toeleveranciers heeft, hoger dan die van een doorsnee grote Nederlandse onderneming. In die zin is er sprake van een kloof tussen Nederlandse grote ondernemingen en globale multinationals met Nederlandse of buitenlandse ultieme zeggenschap. Het is soms Gulliver in het land van Lilliput.

De ondernemingen binnen het toepassingsbereik van de CSDDD kunnen we verdelen in twee categorieën. De eerste categorie bevat alle ondernemingen die minder dan 5 miljard euro omzet realiseren (<5 miljard). Deze categorie bevat 382 grote ondernemingen. De tweede categorie bevat alle ondernemingen die meer dan 5 miljard euro omzet realiseren (>5 miljard). Deze categorie bevat 93 (extreem) grote ondernemingen. De regeldrukkosten van de eerste categorie worden geraamd op ongeveer € 30.000 eenmalige en € 300.000 structurele kosten. Zij hebben ca. 3 fte nodig om aan alle verplichtingen te voldoen. De regeldrukkosten van de tweede categorie worden geraamd op ongeveer € 150.000 eenmalige en € 1.500.000 structurele kosten. Zij hebben ca. 15 fte nodig om aan alle verplichtingen te voldoen. De resultaten zijn doorgerekend in onderstaande tabel. Daarbij valt op dat de resultaten samengenomen erg dicht in de buurt liggen van de berekening van de totale eenmalige en structurele directe regeldrukkosten in paragraaf 4.3 (“als invoering niet gefaseerd maar in één keer in 2029 zou plaatsvinden dan bedragen de eenmalige regeldrukkosten ca. € 24 miljoen en de structurele regeldrukkosten ca. € 220 miljoen”). Met het oog op de begrijpelijkheid en navolgbaarheid van de berekening en de leesbaarheid van tabellen kiezen we er daarom voor om de doelgroep niet uit te splitsen naar omvang.

Tabel 4.2. Berekening van de regeldruk na uitsplitsing van de Q naar omvang

Categorie onderneming	Type kosten	P ¹	Q	P ¹ xQ
Ondernemingen <5 miljard	Eenmalig	€ 25.000	382	€ 9.550.000
Ondernemingen <5 miljard	Structureel	€ 250.000	382	€ 95.550.000
Ondernemingen >5 miljard	Eenmalig	€ 150.000	93	€ 13.950.000
Ondernemingen >5 miljard	Structureel	€ 1.500.000	93	€ 139.500.000
Totaal eenmalig				€ 23.500.000
Totaal structureel				€ 235.050.000

4.3 Directe regeldrukkosten (PxQ)

De totale eenmalige en structurele directe regeldrukkosten

De CSDDD wordt gefaseerd ingevoerd waarbij ieder jaar meer ondernemingen onder het toepassingsbereik vallen. In 2027 gaat het om 129 grote ondernemingen, in 2028 gaat het om 220 grote ondernemingen (91 meer), en in 2029 gaat het om 475 grote ondernemingen (255 meer). Een overzicht van de ontwikkeling van de regeldrukkosten bij een gefaseerde invoer is opgenomen in tabel 4.3.²³

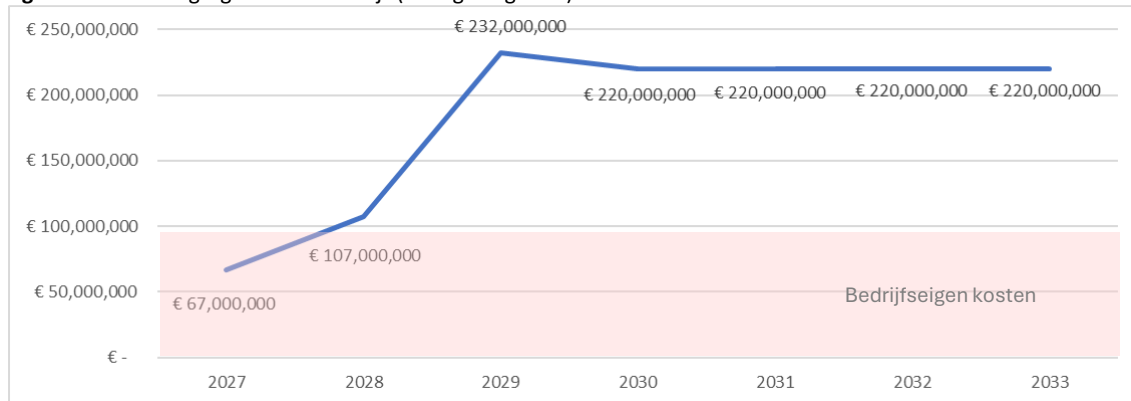
Tabel 4.3. Ontwikkeling regeldrukkosten bij gefaseerde invoering

Jaar	Type kosten	P ¹	Q	P ¹ ×Q	Bedrijfseigen	Nieuwe regeldruk
2027	Eenmalig	€ 50.440	129	€ 6.506.760	€ 2.667.720	€ 3.839.040
	Structureel	€ 463.400	129	€ 59.778.600	€ 24.509.226	€ 35.276.340
2028	Eenmalig	€ 50.440	91	€ 4.590.040	€ 1.881.880	€ 2.708.160
	Structureel	€ 463.400	220	€ 101.948.000	€ 41.798.680	€ 60.149.320
2029	Eenmalig	€ 50.440	255	€ 12.862.200	€ 5.273.400	€ 7.588.800
	Structureel	€ 463.400	475	€ 220.115.000	€ 90.247.150	€ 129.876.850

- De totale geschatte structurele kosten *vanaf* 2029 voor grote ondernemingen bedragen € 220 miljoen per jaar waarvan € 130 miljoen nieuwe regeldrukkosten en € 90 miljoen bedrijfseigen kosten.

In onderstaande figuur is de ontwikkeling van de regeldruk in de tijd weergegeven.

Figuur 7. Ontwikkeling regeldrukkosten in tijd (bedragen afgerond)

Kanttekeningen bij de regeldrukkosten

Het is belangrijk om erop te wijzen dat:

- De kosten die door het bedrijfsleven moeten worden gedragen anders (mogelijk) worden gedragen door werknemers, de samenleving of het milieu. Kortom, het inzetten van capaciteit voor gepaste zorgvuldigheid voorkomt nadelige gevolgen en kosten voor werknemers, de samenleving en het milieu, vaak in landen buiten Nederland of de EU.
- Benadrukt moet worden dat er ook aanzienlijke voordelen zijn voor bedrijven die op een verantwoorde manier internationaal handeldrijven. Deze ondernemingen zijn een aantrekkelijke werkgever, verkrijgen toegang tot kapitaal, beschikken over een robuuste toeleveranciersketen en genieten een goede reputatie en goodwill.
- Bedrijven die in de afgelopen jaren uit intrinsieke motivatie zijn gestart met het proces van gepaste zorgvuldigheid hebben nu een hoger volwassenheidsniveau en ondervinden aanzienlijk minder

²³ Als invoering niet gefaseerd maar in één keer in 2029 zou plaatsvinden dan bedragen de *eenmalige* regeldrukkosten ca. € 24 miljoen waarvan € 14 miljoen nieuwe regeldrukkosten en € 10 miljoen bedrijfseigen kosten..

regeldruk dan bedrijven die nog niet met het proces zijn gestart. We kunnen daarom stellen dat de CSDDD maatschappelijk verantwoord gedrag belooft.

- Bedrijven in risicosectoren zullen aanzienlijk meer kosten moeten maken dan bedrijven met relatief weinig risico's. De kosten kunnen enorm verschillen, afhankelijk van de schaal van operaties en de complexiteit van de toeleveringsketens en de sector(en) waar een bedrijf deel van uitmaakt.
- Het continue verbeterproces dat inherent is aan het proces van gepaste zorgvuldigheid maakt dat veel kosten structureel zijn of in ieder geval met enige regelmaat herhaald moeten worden. Dit is in lijn met het economische model van die bedrijven die voortdurend op zoek zijn naar nieuwe markten, nieuwe inkooplanden of nieuwe leveranciers. Bedrijven waarvan de bedrijfsactiviteiten gelokaliseerd zijn (bijv. voornamelijk actief in Nederland of de EU), waarvan de toeleveringsketens kort zijn en de zakelijke relaties langdurig zijn, zullen met aanzienlijk minder regeldrukkosten te maken krijgen.
- De CSDDD benadrukt dat grote ondernemingen mogen samenwerken bijv. om risico's in beeld te brengen, bij het opstellen en uitvoeren van actieplannen, bij het inrichten van een effectief klachtenmechanisme, etc. Als alle mogelijkheden voor samenwerking worden benut dan nemen de regeldrukkosten af. Op dit moment zijn mogelijk kostenbesparingen echter niet in de berekeningen opgenomen. Wij zien mogelijkheden, maar het realiseren ervan vraagt nog om grote inspanningen.

Vergelijking met andere wetsvoorstellen (met uiteenlopend doelbereik)

Het Europese Impact Assessment Report van de Europese Commissie gaat uit van ca. € 93.436.000,- aan structurele regeldrukkosten voor ondernemingen die minder dan 5 miljard euro omzet realiseren (Q 994) en ca. € 87.420.000,- aan structurele regeldrukkosten voor extreem grote ondernemingen die meer dan 5 miljard euro realiseren (Q 93). Onder het doelbereik van het CIE voorstel vielen bedrijven met meer dan 500 medewerkers en 150 miljoen euro omzet. Citaat uit impact assessment report (EU Commission, 2022): *“For extremely large companies with more than EUR 5 billion turnover we will use the Supporting study’s estimate for large companies (with more than 250 employees) with revenue of EUR 10 billion: EUR 940 000. For all other large companies, i.e. those with less than EUR 5 billion turnover, which is the overwhelming majority, the Study’s estimate for large companies (with more than 250 employees) with EUR 1 billion revenue will be used: EUR 94 000 as an average figure.”* De totale raming van de Europese Commissie voor Nederland bedraagt ca. € 181 miljoen, terwijl onze raming gebaseerd op het doelbereik van de CSDDD (Q 475) uitkomt op ca. €130 miljoen aan nieuwe structurele regeldrukkosten voor ondernemingen.

In ons eigen onderzoek naar de kosten van het implementeren van de OESO-richtlijnen in nationale wetgeving, Responsible Business Conduct and Better Regulation (Sira, 2021), raamden wij de totale lasten van een “targeted approach to a broad due diligence obligation” ofwel van een brede due diligence verplichting voor grote bedrijven op ca. € 172 miljoen aan structurele regeldrukkosten. Onder het doelbereik van dit scenario vielen grote ondernemingen met meer dan 1.000 werknemers (Q 730). Wij rekende daarbij dus ondernemingen mee die buiten het doelbereik van de CSDDD vallen, waaronder bedrijven die de omzetgrens van 450 miljoen euro niet realiseren.

In de MvT bij initiatiefwet Wet verantwoord en duurzaam internationaal ondernemen²⁴ wordt uitgegaan van ca. € 773 miljoen aan structurele jaarlijkse kosten. De initiatiefwet heeft een reikwijdte van bedrijven met meer dan 250 medewerkers (raming Q in de MvT bij initiatiefwet: meer dan 3.275 bedrijven).

Vergelijking bronnen	Raming nieuwe structurele regeldrukkosten
IA CIE	€ 181 miljoen
RBC and BR, Sira, 2021	€ 172 miljoen
MvT initiatiefwet	€ 773 miljoen
BET CSDDD, Sira, 2024	€ 130 miljoen

²⁴ https://www.eerstekamer.nl/wetsvoorstel/35761_initiatiefvoorstel_ceder.

5 Indirecte effecten

Onder het doelbereik van de CSDDD vallen grote ondernemingen met meer dan 1.000 werknemers die een omzet van meer dan 450 miljoen euro realiseren. Deze doelgroep ervaren **directe** regeldruk. Ondernemingen die niet in het toepassingsgebied vallen kunnen echter **indirecte** effecten ondervinden. Dit betreft, versimpeld, grote ondernemingen met minder dan 1.000 werknemers of minder dan 450 miljoen euro omzet. Onze aandacht gaat daarbij vooral uit naar het mkb. In de CSDDD wordt namelijk expliciet rekening gehouden met de kwetsbaarheid en de risico's waarmee mkb-bedrijven worden geconfronteerd. Een intentie van de CSDDD is "de financiële of administratieve lasten voor mkb-bedrijven te verlichten" (preambule 69). Daarom zijn er in de CSDDD beschermende en ondersteunende maatregelen opgenomen.

In dit hoofdstuk werken we eerst de indirecte effecten van de CSDDD uit, vervolgens de risico's voor het mkb en tot slot de getroffen beschermende en ondersteunende maatregelen.

5.1 Indirecte effecten CSDDD

Grote ondernemingen binnen de directe doelgroep zijn niet de enigen die gevolgen van de CSDDD (kunnen) ondervinden. De CSDDD hanteert een trapsgewijze strategie die de hele keten van activiteiten bestrijkt. Grote bedrijven zijn medeverantwoordelijk voor de negatieve effecten van de bedrijfsactiviteiten van zakenpartners in hun activiteitenketen, zoals leveranciers of afnemers. Grote ondernemingen die onder het toepassingsbereik vallen, zullen verzoeken om informatie en verbetering voor moeten leggen aan hun directe en indirecte zakenrelaties (bijv. op het gebied van CO2-emissies of bestaansloon). Ook zullen zij contractuele bepalingen opnemen (zoals een code of conduct) of vragen om certificering. Deze "cascade" in de waardeketen moet ervoor zorgen dat verbeteringen diep in de productie- en distributieketen doordringen. Dat is een **bedoeld** effect.

5.2 Risico's voor het mkb

Het risico bestaat dat grote ondernemingen zullen proberen om hun verantwoordelijkheid "af te schuiven" op hun zakenpartners. De mogelijke **ongewenste** indirecte effecten (ofwel: risico's) waar mkb'ers mee te maken (kunnen) krijgen, zijn 1) ongepaste informatieverzoeken, en 2) onbetaalde of dubbele sociale audits (bijv. duurzaamheidskeurmerken), 3) oneerlijke contractbepalingen, 4) onverantwoordelijke en overhaaste beëindiging van relaties, en 5) het niet krijgen van de nodige ondersteuning. Hier bespreken we de risico's.

Raming van het aantal mkb-bedrijven die toeleverancier zijn van grote ondernemingen

Het CBS kan voor het mkb in een bedrijfstak inschatten hoeveel het levert aan grote ondernemingen in dezelfde of in een andere bedrijfstak. Het CBS doet dit door te laten zien hoeveel mkb-bedrijven in een bedrijfstak nodig zijn om die levering aan het grootbedrijf in een bedrijfstak voor elkaar te kunnen krijgen als die mkb-bedrijven een bepaalde binnenlandse omzet zouden hebben. Gegeven een bedrijfstak kan men dan de aantallen van de toeleverende bedrijfstakken in het mkb bij elkaar optellen. Bijvoorbeeld, er zijn 878 bedrijven in het mkb delfstoffenwinning met een mediane omzet en 9 bedrijven in het mkb voedings-, genotmiddelenindustrie met een mediane omzet nodig om de totale toeleveringen van mkb in deze twee bedrijfstakken aan delfstoffenwinning grootbedrijf te verzorgen. Er zijn dan $878 + 9 = 887$ bedrijven met mediane omzet in deze bedrijfstakken nodig om de toeleveringen aan delfstoffenwinning grootbedrijf te verzorgen. Uit de [cijfers](#) van het CBS leiden we af dat ca. 205.195 mkb-bedrijven in Nederland toeleverancier zijn van grote ondernemingen.²⁵

²⁵ Bron: CBS, Toeleveringen mkb aan grootbedrijf, per bedrijfstak, 2021.

Ongepaste informatieverzoeken

Grote ondernemingen managen de risico's waaraan zij zijn blootgesteld in de keten. In de eerste plaats doen zij dit door risico-inventarisatie. Risico-inventarisatie is bedoeld om afwijkingen en onregelmatigheden in een vroeg stadium te identificeren. Risico-inventarisatie gebeurt aan de hand van risk screening tools (bijvoorbeeld de [responsible minerals global risk map](#) en plaatst de focus op het identificeren van hoog risicolanden of -materialen. In deze fase gaan er geen informatieverzoeken uit naar toeleveranciers.

Dat gebeurt wel bij risico profilering. Risico profilering meet het blootstellingsrisico dat een grote onderneming loopt met betrekking tot milieu-, sociale en governance risico's. Bij risico profilering wordt informatie opgevraagd ten aanzien van a) milieucriteria (deze brengen in beeld hoe een toeleverancier presteert op het gebied van duurzaamheid, bijvoorbeeld energieverbruik, afval, vervuiling en/of verbruik van natuurlijke hulpbronnen), b) sociale criteria (deze brengen in beeld hoe een toeleverancier relaties beheert met werknemers, leveranciers, klanten en de gemeenschappen waarin het actief is, op het gebied van diversiteit, mensenrechten en bescherming van consumenten), en c) governance criteria (hoe gaat de toeleverancier om met de beloning van bestuurders, audits en interne controles).

Grote ondernemingen hanteren soms maar niet altijd een drempel voordat zij van risico-inventarisatie overgaan tot het veel intensievere risico profilering. Een drempel die tijdens interviews is genoemd, is dat transacties met de toeleverancier de waarde van € 100.000,- moeten overstijgen. Impact is namelijk een aspect dat deel uitmaakt van de risico afweging. Verder is aanvullende informatie over mensenrechten (denk daarbij aan onderwerpen zoals minimumbestaansinkomen, recht op vakvereniging en vakbondsvrijheid en arbeidsongevallen en werk gerelateerde gezondheidsproblemen) vaak vooral nodig bij bedrijven in landen die op hoog-risicolijsten voorkomen.²⁶ De tools die grote ondernemingen gebruiken voor self-assessments van toeleveranciers zijn echter vaak generiek en heel uitgebreid. Het kan dan voorkomen dat ongepaste informatieverzoeken over bijvoorbeeld de vrijheid van vakvereniging bij Nederlandse mkb-bedrijven terecht komen, of dat generieke self-assessment vragenlijsten moeten worden ingevuld met veel vragen die niet ter zake doende zijn.

Informatie over het milieu (denk daarbij aan energieverbruik, CO2 uitstoot, wateronttrekking en verontreiniging van lucht, water en bodem) wordt in de hele keten uitgevraagd. Dat gebeurt doorgaans ongeveer 2 keer per jaar. De wijze waarop over bijvoorbeeld CO2 uitstoot moet worden gerapporteerd verschilt echter. Soms wordt om een inventarisatie van de broeikasgasemissies van een bedrijf gevraagd en soms om de CO2-voetafdruk van een product. Voor mkb-bedrijven kan dat leiden tot informatieverzoeken waar mkb-bedrijven nu nog maar moeilijk aan kunnen voldoen. Niet iedereen heeft de kennis paraat over Scope 1-, 2- en 3-emissies, en niet alle mkb-bedrijven hebben kant en klare koolstofrapportages liggen over hun directe emissies (Scope1), indirecte emissies elektriciteit (Scope 2) en andere indirecte emissies in de toeleveringsketen (Scope 3).

Wij treffen de aanname ²⁷ dat 25% van de ca. 205.195 mkb-bedrijven in Nederland die toeleverancier zijn van grote ondernemingen de drempelwaarde van € 100.000,- in transacties met grote ondernemingen bereiken of overstijgen. Dat betekent dat naar schatting 51.298 mkb-bedrijven te maken (kunnen) krijgen met ongepaste informatieverzoeken van grote ondernemingen en dan met name op het gebied van milieu (zoals CO2 uitstoot) maar incidenteel ook op het gebied van mensenrechten of governance.

Onbetaalde of dubbele sociale audits

Grote ondernemingen moeten contractuele garanties vergezeld laten gaan van maatregelen om de naleving te controleren, bijvoorbeeld via verificatie door een onafhankelijke derde partij. De CSDDD verplicht grote ondernemingen om de kosten te betalen van deze verificaties. Het is echter mogelijk dat

²⁶ Uitzonderingen zijn mogelijk, bijvoorbeeld als er sprake is van georganiseerde misdaad. Denk aan Afrikaanse immigranten werkzaam in de tomatenteelt in zuid Italië.

²⁷ Expert judgement.

grote ondernemingen dit nalaten. Daarnaast worden er, naast de betaling van een externe partij, ook kosten gemaakt door de mkb'er zelf om de certificatie te verkrijgen. Deze kosten hoeven, naar het nu lijkt, niet te worden vergoed door de grote onderneming.

Voor het inschatten van het aantal mkb-bedrijven die te maken (kunnen) krijgen met onbetaalde of dubbele sociale audits kijken we naar de omvang van deze markt in Nederland. De cijfers waarover we beschikken laten het niet toe om te filteren naar mkb-bedrijven en grote ondernemingen. Wel geven ze een indicatie en orde van grootte van het aantal mkb-bedrijven dat te maken heeft of gaat krijgen met verzoeken om onbetaalde of dubbele sociale audits. De grootste MVO en milieu-gerelateerde certificaten in Nederland zijn ISO 14001, CO2-prestatieladder, MVO-prestatieladder en B-Corp. Er zijn op dit moment 2.987 ISO 14001 certificaten, 1.200 CO2-prestatieladder certificaten, 193 MVO-prestatieladder certificaten en 120 B-Corp certificaten afgegeven in Nederland. Dat betekent dat de markt voor duurzaamheids certificering op dit moment een omvang heeft van ongeveer 4.500 bedrijven. We gaan er daarom vanuit dat ongeveer 4.500 bedrijven te maken (kunnen) krijgen met onbetaalde of dubbele sociale audits.

Oneerlijke contractbepalingen

Tijdens het mkb-panel bleek dat mkb'ers een sterke toename voorzien van het aantal contractuele garanties dat gevraagd zal worden, met name wanneer zij actief zijn in risicosectoren. Zij benadrukken dat zij verwachten dat de mate waarin het mkb aan deze contractuele vereisten kan voldoen zal samenhangen met het segment waarin bedrijven actief zijn: ondernemers in het 'high-end' of luxe-segment hebben over het algemeen ruimere marges waardoor zij beter in staat zijn om additionele kosten te maken. Daarnaast benoemen zij het belang van de positie in de waardeketen. Bedrijven die zich dicht bij de primaire bron van hun product bevinden, bijv. producenten van halffabricaten in tegenstelling tot producenten van eindproducten, zullen naar verwachting makkelijker kunnen voldoen aan contractuele garanties, omdat hun producten minder componenten bevatten.

De paneldeelnemers waarschuwen dat soms al onredelijke garanties worden gevraagd. Zo werd het voorbeeld genoemd van een multinational die om uitsluitel vroeg dat er geen PFAS-resten in een product zullen zitten. Deze garantie kan onmogelijk worden gegeven, omdat PFAS vrijwel overal wordt gevonden. Een ander voorbeeld dat werd genoemd is dat werd gevraagd om garantie geen goederen uit bepaalde risicolanden werden gebruikt, terwijl dat de enige landen zijn waar deze goederen worden geproduceerd.

Ten slotte vrezen mkb'ers dat contractuele garanties bemoeilijkt worden door de bereidwilligheid van lokale autoriteiten. Garanties dat geen sprake is van gedwongen arbeid in de keten zijn lastig af te geven wanneer het uitvoeren van audits in gebieden waar die arbeid wordt verricht verboden is; bijv. Qinjiang, China.

Niet krijgen van de nodige ondersteuning en overhaaste beëindiging van relaties

De deelnemers aan het mkb-panel gaven aan van de overheid vooral behoefte te hebben aan duidelijkheid, in de vorm van richtsnoeren, standaarden, informatiepunten en een helpdesk (zie verder paragraaf 5.3). Zij vrezen daarnaast dat grote ondernemingen niet hun (mede)verantwoordelijkheid nemen in de kosten die het mkb moet maken om aan hun verzoeken te voldoen en voor capaciteitsopbouw, zoals opleiding of verbetering van beheersystemen. Dit is geen onrealistische gedachte: in een interview benoemde een grote multinational dat zij, vanwege het grote aantal leveranciers, moeten werken met schaalbare oplossingen. Dat kan onbedoelde effecten hebben voor mkb bedrijven die een meer individuele aanpak nodig hebben.

5.3 Beschermende en ondersteunende maatregelen

Om de financiële en administratieve lasten voor mkb'ers te beperken zijn in de CSDDD beschermende en ondersteunende maatregelen opgenomen:

1. Grote ondernemingen moeten de meest ernstige en waarschijnlijke negatieve effecten eerst aanpakken, en moeten in die prioritering dus terughoudendheid betrachten ten aanzien van zakenpartners die zelf geen of weinig risico vertonen. Grote ondernemingen moeten, indien passend,

- rechtstreeks om meer gedetailleerde informatie verzoeken bij zakenpartners op het niveau in de keten waar deze risico's het grootst zijn.
2. Grote ondernemingen kunnen als passende maatregel contractuele garanties verzoeken. Wanneer garanties van mkb'ers worden verkregen dan moeten de voorwaarden echter wel "*billijk, redelijk en niet-discriminerend*" zijn.
 3. Grote ondernemingen moeten, zo nodig, "*gerichte en evenredige steun*" verlenen aan mkb'ers in de vorm van steun voor capaciteitsopbouw (bijvoorbeeld opleiding of verbetering van beheersystemen). Wanneer mkb'ers failliet dreigen te gaan als gevolg van nalevingsverzoeken, dan moeten grote ondernemingen financiële steun verlenen.
 4. Grote ondernemingen moeten contractuele garanties vergezeld laten gaan van maatregelen om de naleving te controleren, bijvoorbeeld via verificatie door een onafhankelijke derde partij. De CSDDD verplicht grote ondernemingen om de kosten te betalen van deze verificaties. Mkb'ers mogen er echter ook voor kiezen (een deel van) de kosten van de verificatie zelf te betalen. In dat geval mogen zij de resultaten ook met andere bedrijven delen en op deze manier dubbele verificaties voorkomen.
 5. Van de overheid wordt verwacht dat ze bedrijven ondersteunt bij implementatie van de CSDDD. De Europese Commissie zelf is verplicht om richtsnoeren uit te vaardigen, standaarden op te stellen (zoals vrijwillige modelcontractbepalingen) en portalen en een helpdesk op te zetten om relevante informatie te verspreiden. De overheid kan ook initiatieven faciliteren van de sector en kan zelfs financiële steun verlenen aan mkb'ers, mits dit voldoet aan de staatssteunregels.
 6. Onder de mogelijke maatregelen die grote ondernemingen moeten nemen, kan ook vallen: het (tijdelijk) beëindigen van een zakelijke relatie. Dit wordt echter duidelijk weggezet als "*laatste redmiddel*" want daarmee verliest de onderneming haar invloed. Van de onderneming wordt juist verwacht dat het haar invloed aanwendt om misstanden aan te pakken en de CSDDD identificeert daarom tal van maatregelen die eerst moeten worden genomen alvorens de moeilijke beslissing voor het (tijdelijk) beëindigen van een zakelijke relatie mag worden genomen.

Tijdens het mkb-panel is vertegenwoordigers van 10 mkb-bedrijven gevraagd van welke maatregelen zij het meeste verwachten. Het meeste werd verwacht van de maatregel dat grote bedrijven de kosten moeten betalen van gevraagde externe verificaties (maatregel 4). Een suggestie die deelnemers deden om de impact van deze maatregel te vergroten is dat deze verificaties openbaar gemaakt worden via een informatieportaal, zodat bedrijf A kan inzien of bedrijf B deze verificatie heeft, en dus niet meer informatieverzoeken naar dit bedrijf hoeft op te sturen. Ook wordt de voorwaarde genoemd dat het dekken van de kosten door grote bedrijven niet mag leiden tot prijsreducties van geleverde goederen/diensten.

Een andere maatregel waar deelnemers veel potentie in zien, is de steun aan mkb'ers voor capaciteitsopbouw (maatregel 3). Enkele genoemde voorbeelden die de effectiviteit van deze maatregel kunnen vergroten zijn: meer samenwerking met 'duurzaamheidsafdelingen' van multinationals, focus op (vergoedde) opleiding en capaciteitsopbouw, en een fasemodel dat de voortgang van bedrijven inzichtelijk maakt (niet alles hoeft in één keer perfect).

De deelnemers aan het mkb-panel gaven aan van de overheid (maatregel 5) vooral behoefte te hebben aan duidelijkheid, in de vorm van richtsnoeren, standaarden, informatiepunten en een helpdesk. Aanvullend deden deelnemers voor de ondersteuning door de overheid enkele suggesties, waaronder:

- Een publieke database/plek om informatie uit te wisselen. Dit is met name handig wanneer sommige informatie voor mkb'ers moeilijk te verkrijgen is. Het zou ook nuttig zijn als het screenen van leveranciers via een dergelijke database garantie zou geven dat aan de Due Diligence verplichting voldaan is. Bouw voort op de IMVO-risico checker zodat deze een volledig(er) beeld geeft van de risico's waar bedrijven rekening mee moeten houden.
- Duidelijkheid over de minimum-termijnen voor de aanlevering van verzochte informatie.
- Wetten en regels het gebied van verduurzaming zoveel mogelijk bundelen, bijvoorbeeld in een alomvattend richtsnoer vanuit de Nederlandse overheid.

Kanttekening bij het doenvermogen van mkb-bedrijven

De CSDDD stelt een corporate due diligence-plicht vast voor grote ondernemingen om negatieve mensenrechteneffecten zoals kinderarbeid en milieueffecten zoals vervuiling in hun eigen activiteiten, die van hun dochterondernemingen en in hun "keten(s) van activiteiten" te identificeren en aan te pakken. Mkb-bedrijven vallen weliswaar niet onder het doelbereik van de CSDDD, maar mkb'ers die producten of diensten leveren aan grote ondernemingen kunnen ook vragen krijgen. De grote ondernemingen gaan namelijk hun eigen keten na.

Omdat het zwaartepunt van de informatiebehoefte van grote ondernemingen komt te liggen bij primaire processen, d.w.z. alle activiteiten die rechtstreeks een bijdrage leveren aan het tot stand komen van een product of dienst, en dáár in de keten waar de grootste risico's te verwachten zijn, is het onwaarschijnlijk dat zzp'ers of micro-bedrijven op basis van de CSDDD te maken zou moeten krijgen met informatieverzoeken. Voor het midden- en kleinbedrijf is dat anders. Zij zijn als toeleveranciers vaker nauw verweven met de primaire procesketen van grote ondernemingen.

Duidelijk is dat het midden- en kleinbedrijf doorgaans geen duurzaamheidsteams of mensenrechten-specialisten in dienst hebben. Zelfs die middelgrote en kleine bedrijven die IMVO echt als kernwaarde uitdragen kunnen maar met moeite aantonen hoe zij dat hebben verankerd in procedures, beleid en risico beheersystemen. Het midden- en kleinbedrijf is nu eenmaal meer bezig met *doen*, dan met *vastleggen/ beschrijven*. Als een grote onderneming bijvoorbeeld vraagt om een beleidsdocument, dan staan middelgrote en kleine bedrijven vaak met lege handen. Een voorbeeld dat tijdens het mkb panel werd genoemd, is om het beleidsdocument aan te leveren waarin het beleid ten aanzien van afvalscheiding werd weergegeven. De betrokken mkb'er maakt gebruik van de verschillende kliko's (papier, plastic etc) en heeft daar logischerwijs geen schriftelijk beleid voor.

De belasting voor het midden- en kleinbedrijf kan wel omlaag door *routines* te ontwikkelen. Dat betekent dat de informatiebehoefte van grote ondernemingen voorspelbaar moet worden, want als vragen steeds wijzigen dan wordt voortdurend oplettendheid gevraagd van de mkb-ondernemer. Voor het mkb worden momenteel Europese duurzaamheidsrapportagestandaarden ontwikkeld (zoals de 'Voluntary-SME' VSME-standaard). Mogelijk kunnen deze standaarden de informatiebehoeften van grote ondernemingen kanaliseren zodat de beantwoording ervan routine wordt, werkbaar blijft en past bij de kleinere omvang van middelgrote en kleine bedrijven.

Het midden- en kleinbedrijf kan nu al anticiperen op (potentiële) informatieverzoeken van grote ondernemingen door in kaart te brengen hoe de onderneming de omgeving beïnvloedt en hoe de omgeving impact op de onderneming heeft. Hiervoor is inzicht nodig in waar, wat en hoe de onderneming goederen of diensten inkoopt en afzet. Mkb-bedrijven kunnen ook leren van anderen, bijvoorbeeld door kennis te nemen van Environmental, Social & Governance (ESG) rapportages van ondernemingen uit de eigen sector die wel al over duurzaamheid rapporteren.

Het is overigens niet zo dat kleine fouten of het niet (volledig) kunnen voldoen aan de informatieverzoeken van grote ondernemingen direct leidt tot grote gevolgen. Het is in de geest van de CSDDD juist van belang om samen over een langere periode een goed beeld te krijgen van de hele keten. Er zijn dus mogelijkheden van *herstel*. In de aanlooperperiode wanneer er nog veel witte vlekken zijn kunnen grote ondernemingen gebruik maken van schattingen. De wet staat het gebruik van schattingen, sectorgegevens en andere informatie uit indirecte bronnen toe, als grote ondernemingen na redelijke inspanningen geen primaire waardeketen-informatie hebben verkregen. Daarbij moet de onderneming wel toelichten welke schattingen gebruikt zijn voor de waardeketen en de mate van nauwkeurigheid.

Met het oog op de werkbaarheid voor mkb-bedrijven is het belangrijk dat informatie beschikbaar komt over hoe en wat en dat de overheid voorziet in een toegankelijke helpdesk voor wie er zelf niet uitkomt. Een helpdesk of contactpunt tijdens de aanlooperperiode is onontbeerlijk. Zorg dus als overheid voor een goede informatievoorziening en zie erop toe dat de concurrentiepositie van het mkb overeind blijft.

6 Markteffecten en innovatie-effecten

6.1 Markteffecten

Vraag 5 van de BET betreft: “Wat zijn de gevolgen van de ontwerpregelgeving voor de werking van de markt?” Hieronder vallen 4 sub vragen (a t/m d), deze worden hieronder beantwoord. De vragen over flankerend beleid worden beantwoord in de aanbevelingen.

- a) *Waarom wordt gekozen voor beleid dat aangrijpt bij de werking van de markt? Welk probleem ten aanzien van de werking van de markt wordt met het beleid opgelost?*

De CSDDD grijpt niet direct in op de werking van de markt, maar op individuele bedrijven. Dit kan overigens wel een indirect effect op de werking van de markt hebben.

Het impact assessment report van de CSDDD²⁸ benoemt een aantal marktimperfecties waarvoor de CSDDD een oplossing kan zijn. Dit betreft, kort gezegd:

- Het niet bereiken van een sociaal optimum doordat marktsignalen bestuurders ertoe aanzetten prioriteit te geven aan financiële prestaties op de korte termijn.
- De stem van belanghebbenden wordt niet altijd voldoende betrokken bij bedrijfsbeslissingen.
- Bedrijven hebben onvoldoende kennis van hun mondiale waardeketens en niet de juiste instrumenten om duurzaamheidsrisico's aan te pakken.

Onze respondenten spreken de hoop uit de CSDDD alle grote ondernemingen in beweging zet, standaarden stelt en een positieve, meetbare impact maakt op werknemers en milieu.

- b) *Beschrijf de huidige marktstructuur (vraagzijde én aanbodzijde van de markt). Hoe zal deze mogelijk veranderen na beleidswijziging? Is flankerend beleid benodigd (bijv. markttoezicht)?*

Gezien de brede scope van de CSDDD, is het niet mogelijk om ‘de markt’ nader te definiëren. Deze bestaat uit talloze deelmarkten, met elk een eigen marktstructuur. Overkoepelend geldt wel, dat de CSDDD samenwerking tussen ondernemingen aanmoedigt, bijvoorbeeld bij gezamenlijke audits en gemeenschappelijke actieplannen. Samenwerking kan positief bijdragen aan naleving van de richtlijn. Mededingingstoezichthouders houden toezicht op de samenwerking tussen ondernemingen. De ACM heeft in haar speech²⁹ reeds aangegeven dat het niet wenselijk is als een onterechte angst voor de mededingingsregels bedrijven tegenhoudt om samenwerking aan te gaan, en dat zij zal bezien of de CSDDD aanleiding geeft om de toelaatbaarheid van specifieke vormen van samenwerking nader te verduidelijken. Desondanks geven bedrijven in de interviews aan dat zij vrezen dat te intensieve samenwerking kan leiden tot kwesties op het gebied van mededingingsrecht, vooral in het upstream gedeelte van de activiteitenketen waarbij de multinationals een zekere leverage hebben ten opzichte van toeleveranciers.

- c) *Beschrijf het huidige gedrag van marktpartijen (vraagzijde én aanbodzijde). Hoe zal dit mogelijk veranderen na beleidswijziging? Is flankerend beleid benodigd (bijv. consumentenbeleid)?*

Nagenoeg alle geïnterviewde ondernemingen zijn momenteel al vrijwillig bezig met het in kaart brengen en verbeteren van de duurzaamheid in en van hun activiteitenketens. Dit geldt in ieder geval voor in-scope bedrijven, maar ook voor kleinere bedrijven die zich in de activiteitenketen van een in-scope bedrijf bevinden. Argumenten die bedrijven vaak noemen voor het verbeteren van de duurzaamheid, zijn:

- Sluit aan bij de eigen waarden;

²⁸ Commission staff working document Impact assessment report, February 2022

²⁹ <https://www.acm.nl/nl/publicaties/speech-martijn-snoep-publiek-toezicht-en-de-europese-duurzaamheidsrichtlijn-csddd>

- Betere paraatheid tegen schokken (meer robuuste toeleveringsketens);
- Toenemende vraag naar duurzaamheid vanuit consumenten, werknemers en beleggers.

Deze bedrijven veranderen hun gedrag dus niet per se door de CSDDD, alhoewel veel van hen aangeven dat de CSDDD het tempo van de verandering versnelt en zorgt voor een rigoureuze aanpak.

Een deel van de bedrijven die direct of indirect worden geraakt door de CSDDD, zou zonder de CSDDD wel degelijk ander gedrag vertonen, zoals de eerdergenoemde focus op financiële prestaties op de korte termijn. Zij zullen extra stappen (moeten) nemen om (risico's op) negatieve effecten in de keten te identificeren en aan te pakken. Op welke manier het gedrag precies verandert, dan wel door de CSDDD als op vrijwillige basis, verschilt per bedrijf. In algemene zin is te verwachten dat bedrijven duurzaamheid een belangrijker aspect van hun bedrijfsvoering maken. Dit kan zich uiten in andere inkooppraktijken (zoals het aangaan van meer langdurige zakenrelaties), aanpassen van distributiekanaalen, andere bedrijfsprocessen of zelfs andere bedrijfsactiviteiten.

Met de CSDDD moeten grote bedrijven, waaronder levensmiddelenverwerkers en detailhandelaren, inkoopbeleid ontwikkelen en toepassen dat bijdraagt tot leefbare lonen en inkomens voor hun leveranciers. Aangezien deze richtlijn alleen van toepassing is op de bedrijfsvoering van de grootste marktdeelnemers zou dit in het voordeel moeten werken van landbouwproducenten met een zwakkere onderhandelingspositie³⁰. Het is voordelig om een preferred supplier te zijn van de Europese Unie.

Een ander mogelijk gevolg van de CSDDD is dat grote multinationals het aantal leveranciers verkleinen, waarbij meer met grotere leveranciers wordt gewerkt die beter zijn om het papierwerk of de gevraagde certificatie op orde te krijgen. Dit kan negatieve gevolgen hebben voor kleine bedrijven.

d) Hoe draagt de veranderde marktstructuur en/of gedragingen van marktpartijen bij aan:

- *de kwaliteit (objectief gemeten, subjectief ervaren, keuzebreedte / differentiatie, leveringszekerheid)*
- *toegankelijkheid (beschikbaarheid, bereikbaarheid, betaalbaarheid)*
- *doelmatigheid (statische en dynamische efficiëntie)?*

Het verplicht delen van informatie over hun duurzaamheidsprestaties en toeleveranciersketen, kan leiden tot meer *transparantie* in de markt. Verder zal de *markt voor groene en duurzame producten* naar verwachting groeien. Zoals blijkt uit hoofdstuk 3 en 4, kan implementatie van due diligence-processen bij multinationals en hun zakenpartners leiden tot regeldrukkosten voor bedrijven die deze due diligence nog niet toepasten. Naar rato van de totale kosten van bedrijven zijn deze extra kosten beperkt. De CSDDD kan daarnaast leiden tot juridische kosten, vanuit de wettelijke aansprakelijkheid. Een uiterst redmiddel is het (tijdelijk) beëindigen van zakelijke relaties. Het wisselen van zakenpartner kan gevolgen hebben voor de marges van een bedrijven. Op korte termijn kunnen deze toegenomen kosten het concurrentievermogen van EU-ondernemingen op de mondiale markten negatief beïnvloeden.

De meeste geïnterviewde grote bedrijven geven echter aan dat zij in principe positief staan tegenover de CSDDD, omdat het vastleggen in wetgeving zorgt voor een *gelijk speelveld* tussen bedrijven binnen een land, en binnen de EU (op voorwaarde dat de richtlijn uniform wordt geïmplementeerd in de nationale regelgeving van lidstaten). Dit kan een voordeel zijn voor bedrijven die deze richting al op bewogen. Het beloont het verantwoordelijke gedrag van bedrijven die al jaren werken conform de OESO-richtlijn en verhoogt feitelijk de lat voor concurrenten die dit niet doen.

Als belangrijk aandachtspunt voor de markt-effecten wordt vaak het verschil tussen landen binnen de EU benoemd, evenals het verschil tussen de EU en andere regio's. Hier gaan we in de volgende alinea's op in.

³⁰ Bron: Preambule CSDDD.

Verschillen tussen EU-landen

De CSDDD is een Europese richtlijn en voorkomt daarmee volledige versnippering van IMVO-regelgeving tussen EU-landen. Doordat de omzetting naar nationaal recht nog moet plaatsvinden, bestaan bij geïnterviewden bedrijven echter zorgen over de verschillen die kunnen ontstaan tussen de landen. Het gaat bijvoorbeeld om de volgende verschillen:

- ‘Nationale koppen’: de Nederlandse overheid heeft de intentie om de richtlijnen zonder ‘nationale koppen’ over te nemen. Indien landen dit echter niet consistent doen, is er een risico dat elk land zijn eigen draai geeft aan de precieze verplichtingen. Dit kan leiden tot *extra administratieve lasten*, zonder dat de impact van de CSDDD toeneemt, en kan zorgen voor een *minder gelijk speelveld* dan gehoopt.
- De invulling van de rol van de toezichthouder: als dit per land heel anders wordt ingevuld, gelden dezelfde risico’s.

Verschillen tussen de EU en andere regio’s in de wereld

De CSDDD is ook van toepassing op dochterondernemingen buiten de EU. Die dochterondernemingen moeten dus ook buiten de EU aan de CSDDD voldoen, terwijl hun ter plekke gevestigde en actieve concurrenten dat niet hoeven. Dat kan nadelig zijn voor de *concurrentiepositie* van EU-bedrijven. Een voorbeeld is een Nederlandse winkelketen die het in de VS moet opnemen tegen Walmart.

Daarnaast zijn een aantal andere effecten van de toepassing buiten Europa genoemd in interviews:

- In China worden due diligence maatregelen regelmatig gedwarsboemd of zelfs bestraft. Zo worden audits in de Xinjiang niet toegestaan;
- In de VS is een beweging gaande waarbij door een deel van de markt kritisch wordt gekeken naar bedrijven met een klimaatplan;
- Door het grote belang van het aansprakelijkheidsrecht in de VS kan wetgeving op het gebied van due diligence bedrijven kwetsbaarder maken voor “class action lawsuits”.

Ondernemingen vragen daarom om naar *alignment* te streven tussen blokken als de EU, de VS en Azië.

Een ander risico dat in interviews werd gesignaleerd, is het risico dat wereldwijde duurzaamheidstargets van bedrijven allemaal gealloceerd worden naar Europa, maar dat de duurzaamheidsdoelstellingen buiten Europa stil komen te liggen. Dit is een nadeel voor Europese bedrijven, omdat hier strengere eisen gelden dan buiten de EU, terwijl juist buiten Europa een grotere uitdaging lijkt te liggen om problemen op het gebied van milieu en mensenrechten op te lossen.

6.2 Innovatie-effecten

In de BET staan vragen over innovatie. Omdat de effecten van de CSDDD op innovatie beperkt lijken, beantwoorden we niet alle vragen apart, maar geven we overkoepelend het effect op innovatie weer.

De CSDDD biedt zowel kansen als risico’s voor innovatie. Om negatieve effecten te beperken, is innovatie soms nodig. Denk aan het ontwikkelen van duurzame producten of het efficiënter inrichten van het productieproces. Bedrijven die innovatieve oplossingen ontwikkelen om te voldoen aan de CSDDD- en CSRD-richtlijnen kunnen daarmee een concurrentievoordeel behalen. Een voorbeeld is de maker van productiemachines die op grond van ESG-principes besluit om PFAS-chemicaliën uit haar producten te verwijderen. Vervolgens moet worden geïnnoveerd om passende vervangingsstoffen te ontwikkelen.

Tegelijkertijd kan de innovatie ook worden geremd doordat de CSDDD eisen stelt aan bijvoorbeeld de informatie die verzameld moet worden over een product of grondstof (denk aan emissies, arbeidsomstandigheden, e.d.) en daarmee mogelijk barrières opwerpt voor de toetreding van (innovatieve) bedrijven op de markt. Hoe deze kansen en risico’s zullen uitpakken en tegen elkaar afwegen, is vooraf niet precies te zeggen. Dit hangt ook in grote mate af van de eerder omschreven onzekerheden, zoals de wijze van implementatie.

6.3 Overige bedrijfseffecten

Vraag 6 en 7 van de BET gaan over overige bedrijfseffecten.

6. *Wat zijn de sociaaleconomische effecten van ontwerpregelgeving; met name de verwachte ontwikkelingen op werkgelegenheid en arbeidsvoorwaardenontwikkeling?*

De CSDDD heeft naar verwachting niet direct impact op de werkgelegenheid. Wel geven veel bedrijven aan, extra mensen aan te moeten nemen om te kunnen voldoen aan de wet. Dit betreft feitelijk de regeldrukkosten (hoofdstuk 3 en 4).

Het recht op billijke en gunstige arbeidsvoorwaarden is een van de dimensies die bedrijven in kaart moeten brengen en moeten verbeteren. De verwachting is echter dat het grootste verbeterpotentieel op dit vlak niet in Nederland zit. Veel respondenten verwachten dat met de CSDDD een positieve impact wordt gerealiseerd in met name de arbeidsomstandigheden en -voorwaarden in ontwikkelingslanden. Daarnaast achten zij het waarschijnlijk dat toeleveranciers binnen de EU of aangrenzend aan de EU een stevigere positie krijgen in de toeleveringsketen. Door het intensiveren van deze relaties beperken grote ondernemingen namelijk de risico's waaraan zij zijn blootgesteld en maken zij hun toeleveringsketen robuuster, dat wil zeggen minder kwetsbaar voor schokken in de keten (denk daarbij aan COVID, doorvaart in het Rode Zeegebied, etc.).

7. *Welke andersoortige kosten en baten voor bedrijven, die niet onder de regeldrukdefinitie vallen, worden op grond van deze ontwerpregelgeving voorzien? (Denk bijvoorbeeld aan rechtstreekse financiële afdrachten aan de overheid, verbodsbepalingen of de opheffing daarvan, omzetsdervingen of omzetstijgingen).*

In paragraaf 5.1 worden onder vraag d reeds de toegenomen kosten vermeld, ter beantwoording van de vraag over de betaalbaarheid.

7 Conclusies en aanbevelingen

7.1 Conclusies

Nieuwe regeldrukkosten voor grote ondernemingen binnen het doelbereik van de CSDDD

- De nieuwe regeldrukkosten (P²) van een gemiddelde grote onderneming in Nederland worden geraamd op € 29.760,- eenmalige regeldrukkosten en € 273.460,- structurele regeldrukkosten per jaar. Het gaat jaarlijks om ongeveer 8.000 uur en om dit in te vullen zijn ca. 4-5 fte nodig.
- Organisatorisch kan dit er in een grote onderneming als volgt uitzien: Een lid van het managementteam heeft het onderwerp CSR of duurzaamheid in zijn of haar takenpakket zitten. Een duurzaamheidsteam rapporteert naar deze manager. Dit team wordt aangestuurd door een CSR-specialist. In het team werken tenminste één specialist milieu/environment en één specialist mensenrechten. Het team wordt ondersteund door een assistent. De teamleden onderhouden nauwe contacten met sleutel-medewerkers binnen de eigen organisatie, in ieder geval de inkoopafdeling en de juridische afdeling, en met externen (agentschappen, samenwerkingsverbanden, auditeurs, e.d.).

Tabel 7.1. Overzicht van de regeldrukkosten per verplichting

Verplichtingen in de CSDDD	Tijd (uren)	Out-of-pocket	P ¹	Bedrijfseigen kosten	P ² nieuwe regeldruk
Kennisnamekosten	56		€ 3.173	€ 1.301	€ 1.872
Bewustzijn over passende zorgvuldigheid vergroten onder medewerkers	600	€ 4.000	€ 38.200	€ 15.662	€ 22.538
Passende zorgvuldigheid integreren in beleid en risico beheersystemen (Art.7)	160		€ 9.067	€ 3.717	€ 5.349
Eenmalige regeldrukkosten (P)	816	€ 4.000	€ 50.440	€ 20.680	€ 29.760
Passende zorgvuldigheid integreren in beleid en risico beheersystemen (Art.7)	1.500		€ 85.000	€ 34.850	€ 50.150
Feitelijke en potentiële negatieve effecten vaststellen en beoordelen (Art.8)	1.800		€ 102.000	€ 41.820	€ 60.180
Vastgestelde feitelijke en potentiële negatieve effecten prioriteren (Art.9)	150		€ 8.500	€ 3.485	€ 5.015
Passende maatregelen treffen om potentiële negatieve effecten te voorkomen of (indien preventie niet mogelijk is) te verlichten (Art.10)	1.920		€ 108.800	€ 44.608	€ 64.192
Passende maatregelen nemen om een einde te maken aan feitelijke negatieve effecten die vastgesteld zijn (Art.11)	480		€ 27.200	€ 11.152	€ 16.048
Als een bedrijf een feitelijk negatief effect (mede) heeft veroorzaakt dan moet de onderneming herstel bieden (Art.12)			100% naleving		100% naleving
Passende maatregelen nemen om samen te werken met belanghebbenden (Art.13)	500		€ 28.500	€ 11.685	€ 16.815
De mogelijkheid bieden om klachten in te dienen en over een eerlijke, openbaar beschikbare, toegankelijke, voorspelbare en transparante procedure beschikken voor behandeling van klachten (Art.14)	360	€ 15.000	€ 35.400	€ 14.514	€ 20.886
Passende zorgvuldigheid beleid, acties en maatregelen evalueren (Art.15)	1.200		€ 68.000	€ 27.880	€ 40.120
Informatie over passende zorgvuldigheid openbaar maken en verslag uitbrengen over resultaten en maatregelen (Art.16)			Samenloop		Samenloop
Meewerken aan inspectie(onderzoek)			€ 0		€ 0

Wettelijke aansprakelijkheid en het recht op volledige schadevergoeding (Art.29)			100% naleving		100% naleving
Bestrijding Klimaatverandering (Art.22)			Samenloop		Samenloop
Structurele regeldrukkosten (P)	7.910	€ 15.000	€ 463.400	€ 189.994	€ 273.406

De totale eenmalige en structurele nieuwe regeldrukkosten

De CSDDD wordt gefaseerd ingevoerd waarbij ieder jaar meer ondernemingen onder het toepassingsbereik vallen. In 2027 gaat het om 129 grote ondernemingen, in 2028 gaat het om 220 grote ondernemingen (91 meer), en in 2029 gaat het om 475 grote ondernemingen (255 meer). Een overzicht van de ontwikkeling van de regeldrukkosten bij een gefaseerde invoer is opgenomen in tabel 4.3.³¹

Tabel 7.2. Ontwikkeling regeldrukkosten bij gefaseerde invoering

Jaar	Type kosten	P ¹	Q	P ¹ ×Q	Bedrijfseigen	Nieuwe regeldruk
2027	Eenmalig	€ 50.440	129	€ 6.506.760	€ 2.667.720	€ 3.839.040
	Structureel	€ 463.400	129	€ 59.778.600	€ 24.509.226	€ 35.276.340
2028	Eenmalig	€ 50.440	91	€ 4.590.040	€ 1.881.880	€ 2.708.160
	Structureel	€ 463.400	220	€ 101.948.000	€ 41.798.680	€ 60.149.320
2029	Eenmalig	€ 50.440	255	€ 12.862.200	€ 5.273.400	€ 7.588.800
	Structureel	€ 463.400	475	€ 220.115.000	€ 90.247.150	€ 129.876.850

- De totale geraamde structurele kosten *vanaf* 2029 voor grote ondernemingen bedragen € 220 miljoen per jaar waarvan € 130 miljoen nieuwe regeldrukkosten en € 90 miljoen bedrijfseigen kosten.

Kanttekeningen bij de regeldrukkosten

Het is belangrijk om erop te wijzen dat:

- De kosten die door het bedrijfsleven worden gedragen anders (mogelijk) moeten worden gedragen door werknemers, de samenleving of het milieu. Kortom, het inzetten van capaciteit voor gepaste zorgvuldigheid voorkomt nadelige gevolgen en kosten voor werknemers, de samenleving en het milieu, vaak in landen buiten Nederland of de EU.
- Er aanzienlijke voordelen zijn voor bedrijven die op een verantwoorde manier internationaal handeldrijven. Deze ondernemingen zijn aantrekkelijke werkgevers, verkrijgen toegang tot kapitaal, beschikken over robuuste toeleveranciersketens en genieten van een goede reputatie en goodwill.
- Bedrijven die in de afgelopen jaren uit intrinsieke motivatie zijn gestart met het proces van gepaste zorgvuldigheid hebben nu een hoger volwassenheidsniveau en ondervinden aanzienlijk minder regeldruk dan bedrijven die nog niet met het proces zijn gestart. We kunnen daarom stellen dat de CSDDD maatschappelijk verantwoord gedrag beloont.
- Het continue verbeterproces dat inherent is aan het proces van gepaste zorgvuldigheid maakt dat veel kosten structureel zijn of in ieder geval met enige regelmaat herhaald moeten worden. Dit is in lijn met het economische model van die bedrijven die voortdurend op zoek zijn naar nieuwe markten, nieuwe inkooplanden of nieuwe leveranciers. Bedrijven waarvan de bedrijfsactiviteiten gelokaliseerd zijn (bijv. voornamelijk actief in Nederland of de EU), waarvan de toeleveringsketens kort zijn en de zakelijke relaties langdurig zijn, zullen met aanzienlijk minder regeldrukkosten te maken krijgen.
- De CSDDD benadrukt dat grote ondernemingen mogen samenwerken bijv. om risico's in beeld te brengen, bij het opstellen en uitvoeren van actieplannen, bij het inrichten van een effectief klachtenmechanisme, etc. Als alle mogelijkheden voor samenwerking worden benut dan nemen de regeldrukkosten af. Mogelijke kostenbesparingen zijn echter niet in de berekeningen opgenomen.

³¹ Als invoering niet gefaseerd maar in één keer in 2029 zou plaatsvinden dan bedragen de *eenmalige* regeldrukkosten ca. € 24 miljoen waarvan € 14 miljoen nieuwe regeldrukkosten en € 10 miljoen bedrijfseigen kosten..

Indirecte effecten

De mogelijke indirecte effecten (ofwel: risico's) waar ondernemingen die niet onder het doelbereik van de CSDDD vallen, waaronder mkb'ers, mee te maken (kunnen) krijgen, zijn 1) ongepaste informatieverzoeken, en 2) onbetaalde of dubbele sociale audits (bijv. duurzaamheidskeurmerken), 3) oneerlijke contracten, 4) onverantwoordelijke en overhaaste beëindiging van relaties, en 5) het niet krijgen van ondersteuning.

De EU wil de financiële en administratieve lasten voor mkb'ers beperken en heeft daarom beschermende en ondersteunende maatregelen opgenomen in de CSDDD:

1. Grote ondernemingen moeten de meest ernstige en waarschijnlijke negatieve effecten eerst aanpakken, en moeten in die prioritering dus terughoudendheid betrachten ten aanzien van zakenpartners die zelf geen of weinig risico vertonen. Zij moeten rechtstreeks om informatie verzoeken bij zakenpartners op het niveau in de keten waar deze risico's het grootst zijn.
2. Grote ondernemingen kunnen als passende maatregel contractuele garanties verzoeken. Wanneer garanties van mkb'ers worden verkregen dan moeten de voorwaarden echter wel "*billijk, redelijk en niet-discriminerend*" zijn.
3. Grote ondernemingen moeten, zo nodig, "*gerichte en evenredige steun*" verlenen aan mkb'ers in de vorm van steun voor capaciteitsopbouw (bijvoorbeeld opleiding of verbetering van beheersystemen).
4. Grote ondernemingen moeten contractuele garanties vergezeld laten gaan van maatregelen om de naleving te controleren, bijv. via verificatie door een onafhankelijke derde partij. De CSDDD verplicht grote ondernemingen om de kosten te betalen van deze verificaties.
5. Van de overheid wordt verwacht dat ze bedrijven ondersteunt bij implementatie van de CSDDD. De Europese Commissie zelf moet richtsnoeren uitvaardigen, standaarden opstellen (zoals vrijwillige modelcontractbepalingen) en portalen en een helpdesk opzetten om informatie te verspreiden.
6. Onder de mogelijke maatregelen die grote ondernemingen moeten nemen, kan ook vallen: het (tijdelijk) beëindigen van een zakelijke relatie. Dit wordt echter duidelijk weggezet als "*laatste redmiddel*" want daarmee verliest de onderneming haar invloed.

Tijdens het mkb-panel is vertegenwoordigers van 10 mkb-bedrijven gevraagd van welke maatregelen zij het meeste verwachten. Het meeste werd verwacht van de maatregel dat grote bedrijven de kosten moeten betalen van gevraagde externe verificaties (maatregel 4). Een andere maatregel waar deelnemers veel potentie in zien, is de steun aan mkb'ers voor capaciteitsopbouw (maatregel 3). De deelnemers aan het mkb-panel gaven aan van de overheid (maatregel 5) vooral behoefte te hebben aan duidelijkheid.

Markteffecten

De CSDDD grijpt niet direct in op de werking van de markt, maar op individuele bedrijven. Dit kan overigens wel een indirect effect op de werking van de markt hebben.

Marktimperfecties waarvoor de CSDDD een oplossing kan bieden zijn:

- Het niet bereiken van een sociaal optimum doordat marktsignalen bestuurders ertoe aanzetten prioriteit te geven aan financiële prestaties op de korte termijn;
- De stem van belanghebbenden wordt niet altijd voldoende betrokken bij bedrijfsbeslissingen;
- Bedrijven hebben onvoldoende kennis van hun mondiale waardeketens en niet de juiste instrumenten om duurzaamheidsrisico's aan te pakken.

Nagenoeg alle geïnterviewde ondernemingen zijn op dit moment al vrijwillig bezig met het in kaart brengen en verbeteren van de duurzaamheid in en van hun activiteitenketens. Dit geldt in ieder geval voor in-scope bedrijven, maar ook voor kleinere bedrijven die zich in de activiteitenketen van een in-scope bedrijf bevinden. Argumenten die bedrijven vaak noemen voor het verbeteren van de duurzaamheid, zijn:

- Sluit aan bij de eigen waarden;
- Betere paraatheid tegen schokken (meer robuuste toeleveringsketens);
- Toenemende vraag naar duurzaamheid vanuit consumenten, werknemers en beleggers.

Deze bedrijven veranderen hun gedrag dus niet per se door de CSDDD, alhoewel veel van hen aangeven dat de CSDDD het tempo van de verandering versnelt en zorgt voor een rigoureuze aanpak.

Het verplicht delen van informatie over hun duurzaamheidsprestaties en toeleveranciersketen, kan leiden tot meer *transparantie* in de markt. Verder zal de *markt voor groene en duurzame producten* naar verwachting groeien. Met de CSDDD moeten grote ondernemingen, waaronder levensmiddelenverwerkers en detailhandelaars, inkoopbeleid ontwikkelen en toepassen dat bijdraagt tot leefbare lonen en inkomens voor hun leveranciers. De CSDDD kan daardoor een positief effect hebben op de arbeidsomstandigheden en arbeidsvoorwaarden van werknemers in ontwikkelingslanden.

Bijna alle geïnterviewde grote bedrijven geven expliciet aan dat zij in principe positief staan tegenover de CSDDD, omdat het vastleggen in wetgeving zorgt voor een *gelijk speelveld* tussen bedrijven binnen een land, en binnen de EU (op voorwaarde dat de richtlijn uniform wordt geïmplementeerd in de nationale regelgeving van lidstaten en de rol van de toezichthouder op een vergelijkbare wijze wordt ingevuld). Dit kan een voordeel zijn voor bedrijven die deze richting al op bewogen. Het belooft in feite het verantwoordelijke gedrag van bedrijven die al jaren werken conform de OESO-richtlijnen en de UN Guiding Principles on Business and Human Rights en verhoogt de lat voor concurrenten die dit niet doen.

Ondernemingen dringen er wel op aan om naar *alignment* te streven tussen regio's als de EU, VS en Azië.

Innovatie-effecten

De CSDDD biedt zowel kansen als risico's voor innovatie. Hoe deze kansen en risico's zullen uitpakken en tegen elkaar afwegen, is vooraf niet precies te zeggen. Dit hangt ook in grote mate af van de eerder omschreven onzekerheden, zoals de wijze van implementatie.

Overige markteffecten

Veel respondenten verwachten dat met de CSDDD een positieve impact wordt gerealiseerd in met name de arbeidsomstandigheden en -voorwaarden in ontwikkelingslanden. Daarnaast achten zij het waarschijnlijk dat toeleveranciers binnen de EU of aangrenzend aan de EU een stevigere positie krijgen in de toeleveringsketen. Door het intensiveren van deze relaties beperken grote ondernemingen namelijk de risico's waaraan zij zijn blootgesteld en maken zij hun toeleveringsketen robuuster, dat wil zeggen minder kwetsbaar voor schokken in de keten (denk daarbij aan COVID, doorvaart in het Rode Zeegebied, etc.).

Aanbevelingen

Op EU-niveau

- **Pleit bij de Europese Commissie en andere lidstaten voor een coherent beleid binnen de EU**
Pleit voor een vergelijkbare transpositie van de CSDDD in de 27 lidstaten van de EU. Het doel moet zijn dat (rapportage)verplichtingen in diverse lidstaten overeenkomen. Hetzelfde geldt voor de wijze waarop handhavingsautoriteiten hun rol invullen. Als dat niet zo is dan nemen de administratieve lasten toe en neemt het - vooralsnog brede - draagvlak voor de CSDDD onder grote ondernemingen af. Dit draagvlak is namelijk voor een deel gebaseerd op de overtuiging dat met de CSDDD een gelijk speelveld wordt gecreëerd en verplichtingen binnen de Europese interne markt worden geharmoniseerd.
- **Vraag de Europese Commissie om de toegezegde richtsnoeren eerder te publiceren**
Grote ondernemingen moeten in 2027 gereed zijn voor de inwerkingtreding van de CSDDD. Publicatie van de richtsnoeren in 2027 komt eigenlijk te laat. Ondernemingen hebben eerder behoefte aan toelichting, verduidelijking, kaders, standaarden en praktische voorbeelden. Vraag de EU-commissie daarom de toegezegde richtsnoeren eerder te publiceren. Idealiter voorzien deze richtsnoeren in een eenduidige uitleg van belangrijke concepten in de CSDDD en verliezen zij het pragmatische en risico gebaseerde karakter van de CSDDD niet uit het oog.

Op nationaal niveau

- **Wees als overheid zelf ambassadeur; waardeer CSDDD inspanningen in overheidsaanbestedingen**
De rijksoverheid is zelf een grote inkoper. Aanbestedingsprocedures en richtlijnen van de rijksoverheid worden vaak ook gebruikt door semipublieke instellingen in het onderwijs of de zorg. Waardeer CSDDD-inspanningen daarom tijdens aanbestedingsprocedures. Duurzaamheid en innovatie gaan vaak samen in het bedrijfsleven; stimuleer dit en ben als overheid desnoods bereid om daarvoor te betalen.
- **Faciliteer multistakeholder-initiatieven**
De waarde van een constructieve dialoog tussen overheid, bedrijfsleven, ngo's, vakbonden en andere stakeholders is groot. Er ligt een aanjaagrol voor de overheid om de totstandkoming van deze initiatieven te stimuleren, o.a. door het beschikbaar stellen van financiering. Multistakeholder initiatieven kunnen gericht zijn op een bepaalde sector, een bepaald materiaal of een bepaald thema (bijv. een risicoland). Gezamenlijk optreden is vaak cruciaal om een positieve impact te bewerkstelligen. Creëer daarom partnerschappen die gebruik maken van de expertise en ervaring van diverse belanghebbenden in een sector of toeleveringsketen, want samenwerking leidt tot effectieve en transparante oplossingen. Bij de implementatie van de CSRD is weinig samengewerkt, stimuleer dat wel bij de CSDDD. Samenwerken kan bij risico- en impactbeoordelingen, risicobeperkende maatregelen, klachtenmechanismen, etc.
- **Ondersteun mkb-bedrijven; er is nog veel capaciteitsopbouw nodig**
Met het oog op de werkbaarheid voor mkb-bedrijven is het belangrijk dat informatie beschikbaar komt over hoe en wat en dat de overheid voorziet in een toegankelijke helpdesk voor wie er zelf niet uitkomt. Een helpdesk of contactpunt tijdens de aanlooperperiode is onontbeerlijk. Zorg dus als overheid voor een goede informatievoorziening en zie erop toe dat de concurrentiepositie van het mkb overeind blijft.
- **Evalueer de regeldrukeffecten van de CSDDD in 2029-2030**
Dit onderzoek maakt noodzakelijk gebruik van projecties en extrapolatie van CBS data en andere bronnen om de regeldrukeffecten voor ondernemingen in 2029 in te schatten. Laat een onafhankelijke partij in de periode 2029-2030 (voorafgaand aan evaluatie van de Europese Commissie in 2030) evalueren of de onderzoeksresultaten overeenkomen met de feitelijke situatie, of dat regeldruk-berekeningen moeten worden bijgesteld op basis van nieuwe, actuele data.

8 Bijlagen

8.1 Geraadpleegde literatuur

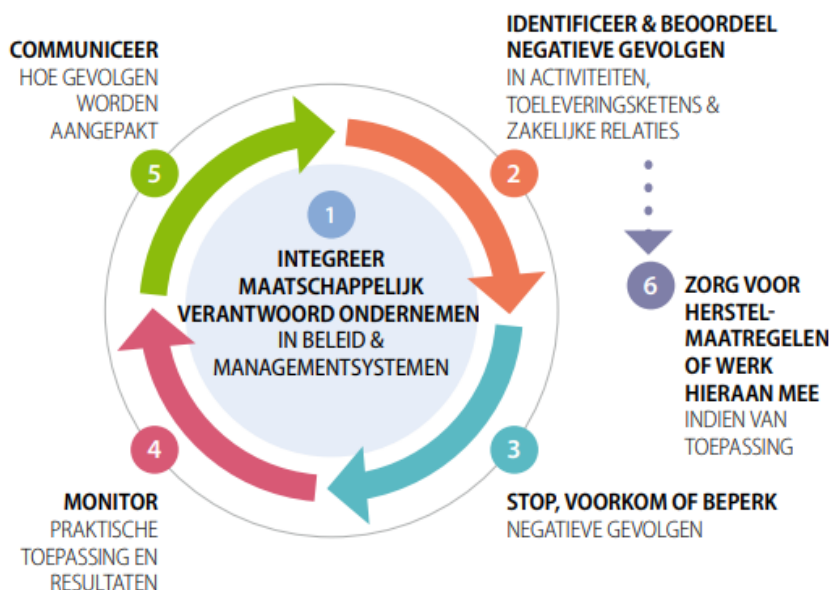
- [CBS](#) (2024). Bedrijven; bedrijfsgrootte en rechtsvorm.
- [CBS](#) (2024). Standaard Bedrijfsindeling (SBI).
- [CBS](#) (2024). Kerncijfers Grote Ondernemingen, 2019-2022.
- [CBS](#) (2024). Begrippen - onderneming.
- [CBS](#) (2024). Toeleveringen mkb aan grootbedrijf, per bedrijfstak, 2021.
- [CBS](#) (2023). Arbeidsmarktprofiel van zorg en welzijn in 2022.
- [ECCJ](#) (2024). Overview of the Corporate Sustainability Due Diligence Directive; Advancing Corporate Responsibility.
- [Eurostat](#) (2024). National accounts - Information on data.
- [European Commission](#) (2024). Directive on Corporate Sustainability Due Diligence – FAQ.
- [European Commission](#) (2024). FAQ on implementation of EU corporate sustainability reporting rules.
- [European Commission](#) (2022). Commission Staff Working Document Impact Assessment Report. Accompanying the document Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on Corporate Sustainability Due Diligence and amending Directive (EU) 2019/1937.
- [European Commission](#) (2022). Commission Staff Working Document Impact Assessment Report. Annexes Accompanying the document Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on Corporate Sustainability Due Diligence and amending Directive (EU) 2019/1937.
- [European Network of Corporate Observatories](#) (2021). Mapping privatization of healthcare in Europe.
- [Europees Parlement en Raad van de Europese Unie](#) (2022). Richtlijn (EU) 2022/2464 tot wijziging van Verordening (EU) nr. 537/2014, Richtlijn 2004/109/EG, Richtlijn 2006/43/EG en Richtlijn 2013/34/EU, met betrekking tot duurzaamheidsrapportering door ondernemingen. PbEU, 322/15.
- [Europees Parlement en Raad van de Europese Unie](#) (2024). Richtlijn (EU) 2024/1760 betreffende zorgvuldigheidsverplichtingen op het gebied van duurzaamheid van ondernemingen en tot wijziging van Richtlijn (EU) 2019/1937 en Verordening (EU) 2023/2859. PbEU, L 176/60.
- [IUCN](#) (2024). European Parliament approves Due Diligence Directive: ‘important step, but could be more ambitious’.
- [KPMG](#) (2024). Onderzoek naar de implementatie van de zes stappen van gepaste zorgvuldigheid.
- [Ministerie van Buitenlandse Zaken](#) (2019). OESO DUE DILIGENCE HANDREIKING VOOR MAATSCHAPPELIJK VERANTWOORD ONDERNEMEN.
- Ministerie van Buitenlandse Zaken (2024). Concept van Wet(svoorstel) internationaal maatschappelijk verantwoord ondernemen.
- [Ministerie van Buitenlandse Zaken](#) (2024). Het begrip onderneming.
- [Ministerie van Economische Zaken en Klimaat](#) (2023). Handboek Meting Regeldrukkosten.
- [Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap](#) (2023). Trendrapportage Arbeidsmarkt Leraren po, vo en mbo 2023.
- [Nederlandse Franchise Vereniging](#) (2024). De ontwikkeling van franchise in 2023.
- [OECD](#) (2024). OESO-richtlijnen voor multinationale ondernemingen inzake maatschappelijk verantwoord ondernemen.
- [Orbis/Bureau van Dijk](#) (2020). The world’s most powerful comparable data resource on private companies.
- [United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights](#) (2011). Guiding Principles on Business and Human Rights – Implementing the United Nations “Protect, Respect and Remedy” Framework.

8.2 Over gepaste zorgvuldigheid (Due Diligence)

De CSDDD vormt niet het startpunt van gepaste zorgvuldigheid in het internationale bedrijfsleven. De richtlijn is grotendeels gebaseerd op reeds bestaande, vrijwillige standaarden op het gebied van maatschappelijk verantwoord ondernemen waar vooral de grote bedrijven die onder de reikwijdte van de CSDDD vallen al ervaring mee hebben. De twee voornaamste standaarden zijn de United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights (UNGP's) opgesteld in 2011 en de OECD Guidelines for Multinational Enterprises on Responsible Business Conduct (voorts: OESO-richtlijnen), waarvan de eerste versie stamt uit 1976 en de laatste update plaatsvond in 2023. De UNGP's en OESO-richtlijnen vormen bovendien het uitgangspunt in Nederland voor op initiatief van de SER gesloten convenanten op het gebied van Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (IMVO).

De richtlijn vormt in grote lijnen de vertaling van deze soft law standaarden naar hard law verplichtingen. Hoewel veel (grote) ondernemingen gepaste zorgvuldigheid al toepasten in hun bedrijfsvoering, waren er ook nog steeds veel bedrijven die dit niet- of niet volledig deden. Vooruitgang op dit gebied verliep daarom langzaam en ongelijk. De Europese Unie en de Lidstaten hopen de transitie naar een duurzame en eerlijke economie van een impuls te voorzien door de bestaande standaarden om te zetten in wetgeving die van deze standaarden juridische afdwingbare verplichtingen maakt. In aanvulling op deze standaarden maar met dezelfde doelstelling is ook de verplichting tot het opstellen van een klimaattransitieplan opgenomen in de richtlijn. De opzet van de CSDDD heeft als vertrekpunt het procesmodel van gepaste zorgvuldigheid zoals deze is opgesteld door de OESO. Zie de figuur hieronder.

Figuur 8. Het Due Diligence proces & ondersteunende maatregelen (OESO, 2019)

De zes fasen van het Due Diligence proces zijn als volgt geïntegreerd in de wettekst van de CSDDD:

- Fase 1: Artikel 7
- Fase 2: Artikel 8, 9 en 14
- Fase 3: Artikel 10 en 11
- Fase 4: Artikel 14 en 15
- Fase 5: Artikel 16
- Fase 6: Artikel 12 en 13